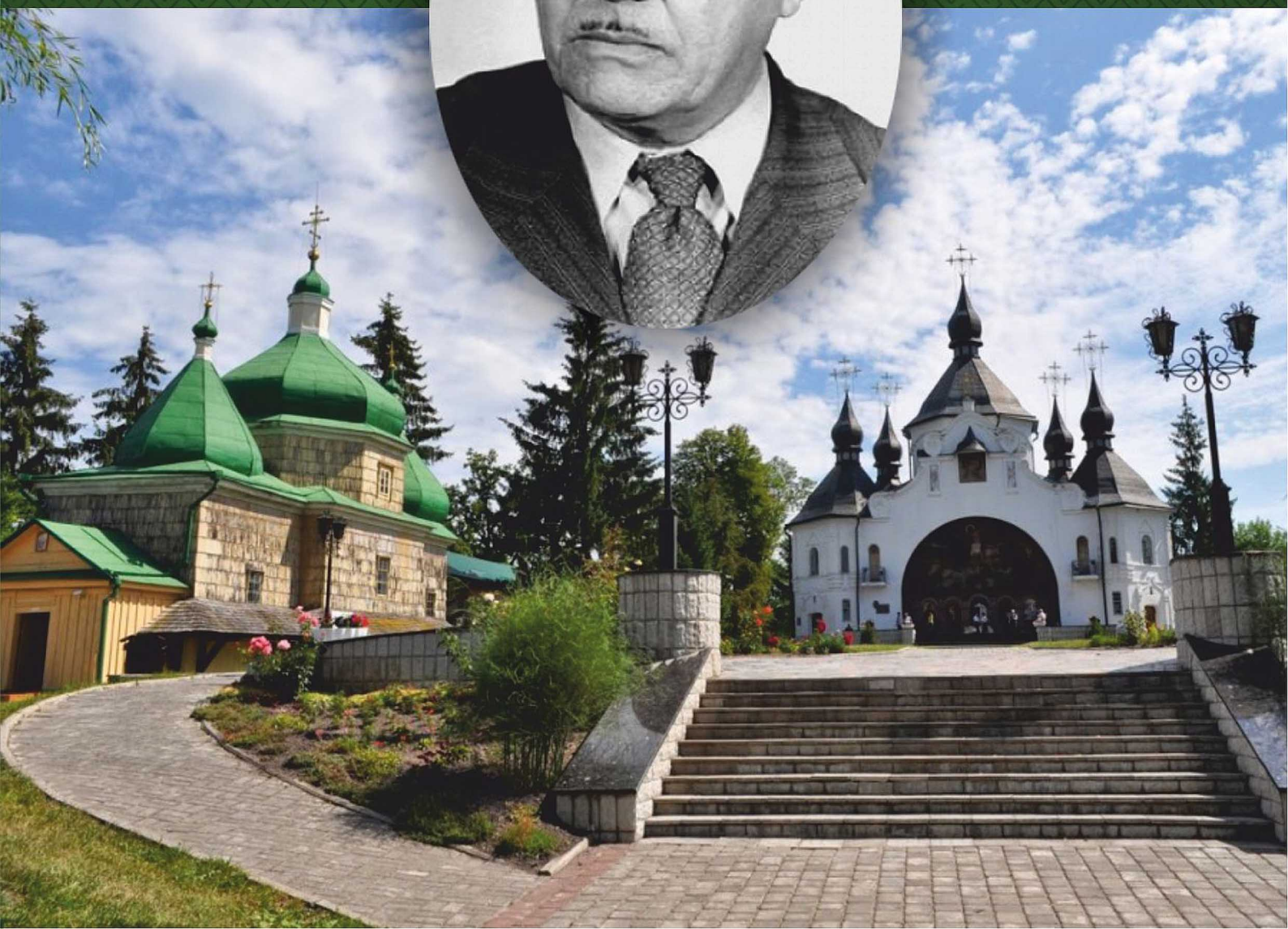

ІГОР СВЕШНІКОВ – археолог, історик, краєзнавець

**РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА**

Серія «Дослідники Рівненського краю»

**ІГОР СВЄШНІКОВ –
археолог, історик, краєзнавець**

*Науково-допоміжний
біобібліографічний покажчик*

Рівне
"Волинські обереги"
2015

УДК 016:902 (477)
ББК 91.9:63.5 (4Укр)
І-269

Ігор Свешніков – археолог, історик, краєзнавець : наук.-допом. біобібліогр. покажч. / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Л. М. Малишева ; наук. ред.: О. Л. Промська ; відп. за вип.: В. П. Ярощук. – Рівне : Волин. обереги, 2015. – 128 с. – (Серія «Дослідники Рівненського краю»).

Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик присвячений пам'яті відомого на Рівненщині археолога, історика, краєзнавця, доктора історичних наук Ігоря Кириловича Свешнікова.

У покажчику з найбільшою повнотою представлено відомості про наукові праці, статті, архівні та неопубліковані документи І. К. Свешнікова з 1946 по 2015 рр. та публікації про його життя і діяльність. Відбір документів завершено у вересні 2015 р.

У покажчику відображено монографії, колективні праці, довідкові видання, навчальні та бібліографічні посібники, статті із наукових збірників, матеріалів конференцій, журналів, продовжуваних і періодичних видань українською, російською та польською мовами. Допоміжний апарат видання складається з іменного, тематичного, географічного покажчиків, списку переглянутих періодичних видань, списку скорочень.

Посібник призначений для науковців, істориків, археологів, музеєзнавців, краєзнавців і всіх, хто цікавиться археологічною спадщиною Рівненщини, зокрема спадщиною великого вченого І. К. Свешнікова.

Укладач:

Л. М. Малишева, завідувача відділом формування бібліографічного ресурсу, баз даних та обслуговування користувачів Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Науковий редактор:

О. Л. Промська, заступник директора з наукової роботи та автоматизації Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, кандидат історичних наук.

Відповідальний за випуск:

В. П. Ярощук, директор Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України.

ВІД УКЛАДАЧА

Рівненщина багата на пам'ятки матеріальної і духовної культури, які є важливими, а інколи й єдиними, джерелами для дослідження її історичного минулого. Пам'ятки археології – це речові джерела, що висвітлюють минуле людського суспільства і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації. Вони давно привертали і привертають до себе увагу науковців, оскільки за посередництва археологічної науки в сучасній культурі реактуалізується втрачений культурний зміст, який можна віднайти в археологічному матеріалі. Лише археологи здатні правильно відтворити культурний зміст, що криється за системою старожитностей і правильно описати цю систему старожитностей.

В інтересах успішного розвитку археології та близьких і пов'язаних з нею гуманітарних, природничих наук важливим завданням учених-археологів, бібліографів є збирання й систематизація опублікованих праць з цих дисциплін та доведення їх до відома широкого загалу тих, хто цікавиться історичним минулим української землі й людства в цілому. Найбільш дієвим засобом привернути сучасне суспільство до проблеми збереження археологічної спадщини є популяризація наукових знань та зацікавлення широкого загалу таємницями, які постають перед археологічною наукою в її спробі пізнання минулого.

Обласні бібліотеки як наукові установи, укладаючи бібліографічні покажчики з тієї чи іншої теми, є популяризаторами наукових знань і посередниками у донесенні цих знань до користувачів.

У 2015 р. спеціалістами Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки створено науково-допоміжний біобібліографічний покажчик до 100-річчя від дня народження відомого українського вченого – археолога, історика, краєзнавця, доктора історичних наук І. К. Свешнікова (1915–1995). І хоча Ігор Кирилович і народився у Києві, але, мабуть, саме Волинська земля, насичена багатьма археологічними пам'ятками, виховала Свешнікова-археолога. Понад чверть віку під його керівництвом тривали археологічні дослідження на Рівненщині. А в прагненні не тільки відкрити пам'ятку, а й зберегти її для майбутнього – проявився талант Свешнікова-музейника, реставратора.

Ігор Кирилович Свешніков проклав свою неповторну дорогу в археологічній науці, залишив слід у пам'ятках, теоріях, адміністративній діяльності, численних статтях та монографіях. Впродовж років його постать привертала увагу багатьох дослідників. Перші публікації, присвячені діяльності вченого, належать перу його колег-співробітників, учнів і послідовників. Значна їх частина опублікована на пошану видатного археолога.

У покажчику з найбільшою повнотою представлені бібліографічні відомості про наукові праці, статті, архівні та неопубліковані документи І. К. Свешнікова за 1946–2015 рр. та публікації про його життя й діяльність. Відбір документів завершено у вересні 2015 р.

При підготовці покажчика були використані ресурси Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (електронний, алфавітний та систематичний каталоги, документні фонди), Рівненського обласного краєзнавчого музею (каталог, бібліотечний фонд, документний фонд ім. І. Свешнікова, архівні документи). Відібрані документи переглянуті de visu. Відомості про частину документів були віднайдені в електронних та імідж-каталогах на сайтах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка (<http://www.lsl.lviv.ua/>), Національної історичної бібліотеки України (<http://nibu.kiev.ua/>), Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (<http://www.nbu.gov.ua/>). На сайтах Співки археологів України (<http://www.vgosau.kiev.ua/>), Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (<http://www.inst-ukr.lviv.ua/>), Львівського історичного музею (http://www.lhm.lviv.ua/ekspozyciyi/viddil_arheologiyi.html), Інституту археології Російської Академії наук (<http://www.archaeolog.ru/>) були переглянуті фахові збірники з археології 1950–1990-х рр. («Археология СССР», «Советская археология», «Археологические открытия», «Краткие сообщения Института археологии», «Краткие сообщения Института истории материальной культуры», «Археологічні пам'ятки УРСР», «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» та ін.), в яких друкувалися статті та звіти про роботу археологічних експедицій І. К. Свешнікова.

До покажчика увійшли відомості про монографії, колективні праці, довідкові видання, навчальні та бібліографічні посібники, статті з наукових збірників, матеріалів конференцій, журналів, продовжуваних і періодичних видань українською, російською та польською мовами.

Змістово-тематичні межі покажчика – історія, археологія, музейна справа.

Бібліографічний посібник складається з трьох основних розділів:

- наукові праці та публікації І. К. Свешнікова;
- публікації про життя і діяльність І. К. Свешнікова;
- присвяти І. К. Свешнікову.

У першому розділі матеріал згруповано у хронологічному порядку, в межах року – за алфавітом назв.

У другому розділі представлена інформація про публікації, присвячені життю й діяльності вченого-археолога та праці вчених, які досліджували археологічні пам'ятки й висвітлювали результати, спираючись на дослідження І. К. Свешнікова. Розділ складається з тематичних підрозділів:

- археолог, історик, краєзнавець;
- дослідник місця Берестецької битви;
- дослідник Дубенщини;
- музеєзнавець, реставратор;
- листування, переписка, спогади;
- вшанування пам'яті археолога, вченого-земляка;
- науково-краєзнавча премія ім. І. К. Свешнікова в галузі охорони культурної спадщини краю;
- бібліографічні посібники.

У межах підрозділів бібліографічні записи розташовані за алфавітом назв і прізвищ авторів. Виключення складає підрозділ «Науково-краєзнавча премія ім. І. К. Свешнікова в галузі охорони культурної спадщини краю», в якому дотримано хронологічного принципу.

У третьому розділі зібрані статті-спогади, епістолярні спомини очевидців, які працювали чи були близько знайомі з І. К. Свешніковим.

Бібліографічні описи зроблено згідно діючих державних стандартів: ДСТУ 7.1.2006 «Бібліографічний запис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ 3582:2013 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила», ГОСТ 712-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила». До описів додано анотації довідкового та уточнюючого характеру. Відомості про праці в покажчику розміщено за змішаною українсько-російською абеткою прізвищ авторів та назв праць, у кінці подано праці, опубліковані іноземними мовами.

Допоміжний апарат видання складається з іменного, тематичного, географічного покажчиків, списку переглянутих періодичних видань, списку скорочень.

Посібник призначений для науковців, істориків, археологів, музеєзнавців, краєзнавців і всіх, хто цікавиться археологічною спадщиною Рівненщини, зокрема спадщиною великого вченого І. К. Свешнікова, чиє ім'я зайняло своє достойне місце серед прославлених імен, а життя є прикладом самовідданого служіння народові України.

*Лідія Малишева, завідувача відділом
формування бібліографічного ресурсу,
БД та обслуговування користувачів*

НЕВТОМНИЙ ДОСЛІДНИК СТАРОВИНИ

«Бо людина живе доти, доки живе пам'ять про неї...»

Ігор Свешніков «Лист до Ф. Бортника», 1.10.1994 р.

Серед представників української інтелігенції ХХ ст. є низка надзвичайно багатогранних особистостей, які зуміли залишити значний внесок у різноманітні галузі української та світової науки та культури. До таких постатей можна віднести Ігоря Кириловича Свешнікова (1915–1995) – археолога, доктора історичних наук, члена Польської Академії наук, краєзнавця, музейника та педагога. Вчений за своє активне наукове життя дослідив понад сотню археологічних пам'яток, був провідним спеціалістом з археології культур енеоліту та доби бронзи Центрально-Східної Європи, займався вивченням давньоруських пам'яток і козацьких старожитностей. З-під його пера вийшло понад 200 праць, що охоплюють широке коло наукових зацікавлень. Всі ці досягнення стали яскравим результатом плідної праці протягом усього життя.

Народився І. Свешніков 19 жовтня 1915 р. у м. Київ, де в зв'язку з подіями Першої світової війни в евакуації знаходились його батьки – Кирило Свешніков та Надія Радченко. По батьку Ігор Свешніков – родовитий російський дворянин. Його прадід, Лев Павлович Свешніков, родом із дворян Смоленської губернії, присвятив своє життя флоту й у 37 років став контр-адміралом, володів землями у Смоленській, Нижегородській, Волинській губерніях. Батько Ігоря Кириловича після закінчення юридичного факультету Київського університету у 1918 р. служив добровольцем у військах гетьмана Павла Скоропадського, за що був розстріляний російським більшовицьким ЧК у 1920 р. Мати, рятуючись від громадянської війни, разом з двома дітьми була змушена втікати до родового маєтку Свешнікових на Волині (у той час територія Польщі). Таким чином, з 1921 р. сім'я мешкала у своєму маєтку в с. Хотин Дубенського повіту Волинського воєводства (тепер Радивилівський район Рівненської області), де Ігор провів дитячі роки.

З 1930 р. він навчався у четвертому класі польськомовної Дубенської гімназії. Від природи надзвичайно допитливий, юнак досконало вивчав кожний куточок Дубна, його історію та легенди. Вагомий вплив на нього справляли розповіді матері (походила з козацького роду Радченків) про історію околиць. За час навчання у гімназії Ігор Свешніков часто навідувався у так званий краєзнавчий музей в одній з кімнат Дубенської ратуші, де зберігалася невелика збірка старовинних речей.

Закінчивши гімназію у 1935 р., майбутній вчений здав конкурсні іспити на юридичний факультет Львівського університету. Саме тут, в університеті, через рік випадково потрапивши на лекції відомого археолога, професора Леона Козловського, Ігор настільки захопився археологією, що вона згодом стала головною справою усього його життя. Офіційно навчаючись на юридичному факультеті, з власної ініціативи він розпочав посилено студіювати археологію під керівництвом професора Л. Козловського, М. Смішка та частково професора Ягеллонського університету

Т. Сулімірського. Відвідував усі лекції з археології, відбув на кафедрі археології практичні заняття і став активним учасником археологічних семінарів. До слова, на семінарські заняття могли записуватися лише учасники просемінарських занять із задовільною успішністю, що свідчить про рівень навчання дослідника. Мабуть, це стало вагомим аргументом, аби ректор університету, антрополог, професор Ян Чекановський у 1938 р. задовольнив прохання здібного студента навчатись одразу на двох факультетах – юридичному і гуманістичному. Отже, з 1936 р. (з 1938 р. – офіційно) майбутній археолог навчався на кафедрі доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (скорочено – кафедра праісторії) на спеціалізації «Антропологія, етнологія та праісторія».

Удосконалення набутих навиків відбувалося під час практичних занять. Ще з 1937 р. Ігор пробував свої сили в археологічних дослідженнях, обстежуючи околиці рідного Хотина. Одним з перших у 1937 р. було виявлене поселення висоцької культури біля с. Полуничне (сьогодні Радивилівського району Рівненської області). Згодом, вже як член Польського археологічного товариства, у 1938 р. І. Свешніков разом із своїм товаришем З. Шварцем провів на пам'ятці археологічні розкопки. Одночасно молодий дослідник навідувався до музею м. Дубно. Разом з директором М. Шульмінським він здійснив тут першу фахову систематизацію фондової збірки. В результаті цього, у 1939 р. Ігоря Свешнікова призначено завідувачем відділом археології цього музею на громадських засадах.

На початку вересня 1939 р. Ігор Кирилович одружився із корінною дубенчанкою Іриною Олександрівною Ігнатієвою, спорідненою із сім'єю Грушевських, яка згодом подарувала йому і виховала двох прекрасних дітей – Кирила та Наталію. Вінчання відбувалося у Покровській церкві с. Хотин.

У 1939 р. сталися докорінні зміни в житті дослідника, які були пов'язані з приходом у вересні радянської влади у Західну Україну. Нова влада позбавила родину Свешнікових засобів існування. Щоб врятувати себе та сім'ю, уникнути «розкуркуленьня» та неминучого виселення у Сибір, Ігор Кирилович відмовився від земельної власності і будинку та на деякий час покинув родинні місця. В цей час намагався продовжити навчання як екстерн у Львівському університеті на новоствореному історичному факультеті, яке припинилося у 1941 р. з початком воєнних дій на теренах України. Згодом він повернувся на рідні терени, де впродовж війни займався вчителюванням.

17 березня 1944 р. під час обстрілу смт Козин (Радивилівський район Рівненської області) Ігор Свешніков був поранений в обидві ноги осколками снаряда. Хоча рани згодом загоїлись, але наслідки цього поранення стали причиною звільнення його від військової служби. Під час візиту до Львова для обстеження у шпиталі по вул. Раппопорта він випадково зустрівся із давнім приятелем по університету Журовським, який працював у Львівському історичному музеї (далі ЛІМ). У зв'язку з репатріацією поляків, бажаючи виїхати у Польщу, Журовський шукав заміну на свою посаду в музеї, яку запропонував І. Свешнікову. У травні 1945 р., залишивши сім'ю у Хотині, Ігор Кирилович переїхав до Львова.

З цього часу, фактично, розпочинається активна діяльність дослідника у сфері науки. Цьому звичайно безпосередньо сприяло середовище, у яке він потрапив. За рекомендацією Журовського та через брак кадрів у музеї І. Свешнікова прийняли на посаду завідуючого відділом історії первісного суспільства, у якому він на той час був єдиним працівником. Заставши відділ музею у післявоєнному хаосі, вчений одразу розпочав роботу над збиранням і впорядкуванням матеріалу, його класифікацією та побудовою експозиції. 20 липня 1945 р. експозицію відкрили для публічного огляду. Усвідомлюючи, що незначна частина матеріалів формуватиме постійну експозицію, одночасно з роботою над її побудовою Ігор Свешніков здійснював облік, проводив інвентаризацію та каталогізацію музейних колекцій. Фактично йому довелося заново будувати фонди відділу. Одночасно впродовж 1946–1950 рр. дослідник брав участь у низці археологічних експедицій на теренах Прикарпаття та Волині, організованих Львівським відділенням Інституту археології Академії наук.

У 1945 р. І. Свешніков втретє вступив на історичний факультет на заочну форму навчання. Навчання успішно завершив у 1950 р. У 1948 р. його дружину Ірину Олександрівну приймають в ЛІМ на посаду наукового співробітника, де вона працювала майже 40 років. У 1952 р. він здійснює самостійні розкопки поселення ранньоскіфського часу біля с. Сухостав на Тернопільщині, а протягом п'яти польових сезонів (1953–1957) на запрошення Тетяни Пассек працює у складі експедиції Інституту археології АН СРСР у Молдавії.

У цей час дослідник також займається педагогічною діяльністю: у 1954–1955 рр. – викладач археології у Львівському педагогічному інституті, у 1963–1967 рр. працював старшим викладачем кафедри історії стародавнього світу у Львівському ордену Леніна державному університеті імені Івана Франка (за сумісництвом), читаючи курс «Основи археології».

Серед заслуг Ігоря Кириловича за час роботи у музеї, окрім організації експозиції та формування фондів відділу, варто виокремити його активну діяльність у справі розширення археологічних збірок. За перспективним планом комплектування фондів і вдосконалення експозицій співробітниками музею у 1953 р. була організована перша окрема археологічна експедиція ЛІМу в урочища Загумінки та Гоева Гора поблизу с. Звенигород (Львівська область). Протягом наступних років дослідження проводилися на теренах Львівської, Тернопільської та Рівненської областей. Розвідками та розкопками музею були охоплені пам'ятки мідно-кам'яної та бронзової доби, початку залізної доби, скіфського періоду, перших століть нашої ери і VIII–XIII ст.

Підсумками цих досліджень стали перші наукові публікації археолога, а також робота над написанням кандидатської дисертації на тему «Пам'ятки племен бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля», яку він захистив у 1958 р. в Інституті археології АН СРСР. Це була перша кандидатська дисертація в системі Міністерства культури, захищена в Україні музейним працівником.

Нова сторінка у діяльності І. Свешнікова розпочалася у 1959 р. 20 вересня 1959 р. він перейшов на роботу у Відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові (далі ІСН АН УРСР; нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), де з 1959 до 1994 р. працював на посадах молодшого, старшого і провідного наукового співробітника.

За час роботи в ІСН АН УРСР вченим було проведено кілька десятків експедицій та відкрито нові археологічні пам'ятки у Львівській, Волинській, Тернопільській та Рівненській областях. Увага науковця була зосереджена не лише на дослідженнях епохи енеоліту-бронзи, а й на археологічних пам'ятках значно ширшого хронологічного діапазону: кам'яна доба – середньовіччя. Результати цих досліджень були покладені в основу докторської дисертації «Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тис. до н. е.», яку він захистив у 1972 р. в Інституті археології АН СРСР (Москва). У 1974 р. дисертаційні матеріали були опубліковані у вигляді однойменної монографії, в якій він подав ґрунтовну характеристику давньої історії Прикарпатсько-Волинського регіону на фоні розвитку синхронних культур епохи енеоліту та доби бронзи Центрально-Східної Європи.

Окреме місце у діяльності науковця в Інституті суспільних наук займала популяризація археологічних відкриттів. У 1976 р. він став автором «Довідника з археології України. Львівська область» – першого довідника археологічних пам'яток України окремого регіону. А вже у 1982 р., в результаті співпраці Ігоря Кириловича з Юзефом Мойсейовичем Нікольченком, був виданий аналогічний довідник Рівненської області. Поряд з цим археолог займався активною громадською діяльністю: був головою бюро секції археології та членом Правління і Президії Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури (УТОПК), членом редколегії археологічних видань Інституту суспільних наук, членом головної редакції міжнародного квартальника «Акти археології Карпат» (Краків), активним діячем краєзнавчого руху Рівненщини.

Ігор Кирилович був надзвичайно освіченою людиною. Як згадують його колеги, він вільно володів польською і французькою мовами (не враховуючи російську та українську – рідні мови), читав літературу німецькою, чеською та італійською мовами. Мав феноменальну пам'ять та чудові інтелектуальні здібності. Поряд з цим вчений володів надзвичайною працездатністю та самоорганізацією.

Тому не дивно, що сфера наукових зацікавлень археолога була дивовижно обширною. У 1970 р. він розпочинає дослідження козацьких старожитностей – втілює у життя мрію юнацьких років. За сприяння В. Я. Сидоренка, директора Рівненського краєзнавчого музею, і безпосередній допомозі П. Я. Лотоцького, директора архітектурного комплексу «Козацькі могили», у 1970 р. на чолі з І. Свешніковим було організовано першу розвідкову експедицію на місці Берестецької битви 1651 р. (Радивилівський район Рівненської області). Багаторічні вивчення пам'яток різних хронологічних періодів дозволили вченому вдосконалити

методику польових робіт та з усією відповідальністю взятися за розкопки поля козацької битви, що безперервно тривали понад 20 років (1970–1991 рр.) і не були безпосередньо пов'язані з працею в Інституті.

Розташування більшої частини поля битви на території торфового болота та клопітка робота експедиції під керівництвом І. Свешнікова дозволили виявити унікальні знахідки зі шкіри і дерева, які добре збереглися, та представити світовій науковій спільноті багатий унікальний комплекс селянсько-козацьких речей середини XVII ст. Після завершення кожного польового сезону Ігор Кирилович власноручно у лабораторії консервував значну частину цих речей. Усього під Берестечком було досліджено понад 2,5 га суцільної площі, на якій відкрито залишки побудованої з наказу І. Богуна греблі, 91 людський та 56 кінських кістяків, знайдено понад 5000 достовірно датованих козацьких речей. В історії археології України схожі розкопки для цього періоду були проведені вперше. Для комплексного дослідження місця битви науковець опрацював в архівах Львова, Києва, Москви численну кількість письмових джерел (щоденників, спогадів сучасників і учасників битви, літописів і творів пізньосередньовічних істориків, офіційних документів і приватних листів польських шляхтичів). Багато з них перекладав самотужки. Підсумком цих історико-археологічних досліджень стала монографія вченого «Битва під Берестечком» (1993), яка вже понад 20 років залишається, мабуть, кращою працею з матеріальної культури козацтва та слугує каталогом, в якому найдостовірніше представлена типологія і хронологія козацького озброєння і спорядження української національної війни.

У 1982 р. фактично одночасно з Берестечком І. Свешніков розпочав черговий етап археологічних досліджень літописного Звенигорода (Пустомитівський район Львівської області), дослідження якого проводив ще працюючи у ЛІМі. Розкопки першої столиці Галицько-Волинського князівства тривали до 1994 р. та отримали широкий резонанс. Найбільші відкриття принесли роботи на північно-східній ділянці передмістя, де вченому вдалося виявити мостову, прокладену від міських укріплень у північному напрямі через все передмістя, обабіч якого розташовувалось близько 50 будинків з господарськими спорудами. В ході розкопок на пригороді було зібрано велику колекцію знахідок (з кераміки, шкіри, дерева, кістки, заліза, кольорових металів, скла), до числа якої входить кілька десятків тисяч одиниць збереження. Вперше в Україні тут були знайдені берестяні грамоти початку XII ст. Із політичними змінами у державі на початку 90-х років XX ст. фінансування експедиції було вкрай обмежене, що згодом і стало головною причиною припинення досліджень. У подальших планах вченого так і залишилися ідея створення скансену довкола цілого археологічного комплексу та написання об'ємної колективної монографії про давньоруський Звенигород.

Одночасно із проведенням розкопок вчений продовжував свою активну наукову діяльність, підтвердженням якої стала участь у низці наукових конгресів та конференцій. Він був учасником I та V міжнародних конгресів слов'янської археології у Варшаві (1965 р.) та Києві (1985 р.), I міжнародного

конгресу фракійської археології у Софії (1972 р.) і цілої низки міжнародних наукових конференцій у Львові, Києві, Москві, Пскові, Торуні та ін. Також у 1991 р. він підтримував міжнародний проект Інституту українознавства та Інституту археології та етнології Польської академії наук. Упродовж багатьох років працював членом рад по захисту кандидатських та докторських дисертацій при Інституті археології АН УРСР у Києві та Інституті українознавства імені І. Крип'якевича НАН України у Львові.

У 1992 р. в науковця різко погіршився стан здоров'я – він переніс два мікроінфаркти. Особливо важкі часи Ігор Кирилович переживав у травні 1995 р., коли померла дружина Ірина Олександрівна, з якою його пов'язували майже 60 років подружнього життя.

У 1995 р. на запрошення директора новоствореного державного історико-культурного заповідника П. П. Смоліна невтомний дослідник зважився розпочати експедицію у м. Дубно. 31 липня 1995 р. археолог прибув до міста, з яким було пов'язана частина його життя, для пошуку місцезнаходження літописного Дубена. Роботи проводилися у подвір'ї Дубенського замку. У ніч з 19 на 20 серпня серце славетного археолога раптово перестало битися. Заупокійну літургію над гробом І. Свешнікова відправили в Іллінській церкві м. Дубно. Поховали Ігоря Кириловича недалеко від Львова у с. Івано-Франкове (Новояворівський район Львівської області), поряд з могилою його дружини.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів Львівського національного університету імені І. Франка (м. Львів). – Ф. Р-119, оп. 120, спр. 6158, 17 арк. (Особова справа І. К. Свешнікова, 1965).
2. Булига О. Археологічні матеріали Ігоря Кириловича Свешнікова у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею / О. Булига, Т. Пономарьова // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова: до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 8–10.
3. Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису / В. Гупало // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2005. – Вип. 9. – С. 7–14.
4. Макеєв Ю. Невтомний дослідник козацької старовини / Ю. Макеєв // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова: до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 41–45.
5. Мельник Н. Хотин у житті Свешнікових / Н. Мельник // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 53–57.
6. Нікольченко Ю. Археологічні та історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова / Ю. Нікольченко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – Маріуполь, 2012. – Вип. 4/5. – С. 92–99.
7. Свешніков І. Спогади музейного працівника / І. Свешніков // Пам'ятки України: Історія та культура. – К., 2008. – Ч. II. – С. 1–38.

Катерина Юхимчук,

аспірантка Львівського національного університету імені І. Франка

ІГОР СВЕШНІКОВ І РІВНЕНЩИНА

Двадцять років немає з нами відомого українського археолога Ігоря Кириловича Свешнікова. Проте його ім'я не забуде рівнянами, навпаки воно все яскравіше сяє з історичного минулого, набуває важливого значення для сучасних поколінь, які стверджують і розбудовують українську державність. Реалізувати таку складну і епохальну історичну місію можливо лише за умови виявлення і докладного вивчення глибинного коріння народу, без якого будь-які природні або соціальні утворення приречені на загибель і небуття. Вирішенню цих завдань й присвятив своє життя видатний український вчений, наш земляк, найвизначніші події життя якого були пов'язані з с. Хотин, де він провів свої дитячі роки, тут же пізніше відбулося його весілля, м. Дубно, де Ігор Кирилович вчився у гімназії і отримав перший досвід роботи у музеї та ін.

Для музейних працівників Рівненської області постать археолога І. К. Свешнікова завжди була і залишається однією з провідних і значущих. Вагомим є внесок вченого у дослідження пам'яток археології майже всіх археологічних періодів на теренах краю. Він побував з археологічними розвідками в усіх його куточках, проводив стаціонарні багаторічні розкопки в Дубно, Млинові, на полі Берестецької битви 1651 р. Важливо відзначити його доробок у справі комплектування фондів колекцій Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, Рівненського обласного краєзнавчого музею. Для Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» Ігор Кирилович став «батьком-засновником» і постійно дбав не лише про поповнення фондів, але й вдосконалення експозицій, науково-просвітницьку роботу, облаштування територій та ін.

З огляду на вищесказане, життя і творчий спадок І. К. Свешнікова можуть бути трактовані як приклад самовідданого служіння українському народу, принципам та ідеалам, які він успадкував від своїх батьків, дідів і прадідів, як в особистому відношенні, так і в професійній діяльності.

Правдива думка мудрих людей про те, що «обличчям до обличчя, обличчя не побачиш, велике можна роздивитися лише на відстані». Згадуючи Ігоря Кириловича тепер, в рік, коли йому виповнилося б 100 років від дня народження, колеги, друзі, рідні і просто знайомі вченого відзначають, що в особистому спілкуванні він був людиною щирою, доброзичливою, працьовитою і високопрофесійною, завжди радий поділитися знаннями, досвідом, а якщо треба й допомогти практичними діями. Знаходячись поруч з ним, ніхто й гадки не мав, що з часом він стане для нас славетною зіркою на небосхилі української науки і культури. Він й сам не претендував на якусь виключність, корифейність та ідеальність, з гумором коментував такі прагнення, якщо помічав їх в інших людях. Ось така історична метаморфоза – від буденної, інколи навіть рутинної роботи, до наукових і соціально-політичних височин – що відбулася з ним, на думку деяких сучасних дослідників складають його феномен як людини і таємницю як археолога. Вони намагаються розгадати їх на сторінках чисельних

монографій, статей, спогадів та ін. В гуманітарному полі знання вже чітко вимальовується окремий напрям, який умовно можна назвати «свешнікознавством». Показчик, який склали працівники Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки підбиває певний підсумок таких «свешнікознавчих» розвідок і стане корисним для подальших досліджень.

*Тетяна Пономарьова, старший науковий працівник
Рівненського обласного краєзнавчого музею,
доцент кафедри культурології
Рівненського державного гуманітарного університету*

НАУКОВІ ПРАЦІ ТА ПУБЛІКАЦІЇ І. К. СВЕШНІКОВА

1946

1. **Звідомлення з археологічної експедиції в с. Затока Львівської області** / І. К. Свешніков // Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. а., оп. 5, од. зб. 22, арк. 54.

Про роботу археологічної експедиції 1946 р. в с. Затока Яворівського (раніше – Івано-Франківського) району Львівської області.

2. **Звіт про роботу археологічної експедиції в с. Затока Івано-Франківського району Львівської області за 1946 р.** / І. К. Свешніков // Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. а., оп. 5, об. зб. 11, 15 арк.

Про розкопки залишків поселення тишинецької культури XII–VII ст. до н. е.

3. **Поховання XI ст. н. е. в Смільниці біля Старого Самбора** / І. К. Свешніков // Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. а., оп. 5, од. зб. 22, арк. 26.

Старосамбірський район Львівської області.

1947

4. **Звіт про археологічні розкопки, проведені на полі «Лиственщина» в с. Костянець Ровенської області за 1947 р.** / І. К. Свешніков // Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. а., оп. 5, од. зб. 29, 26 арк.

Про розкопки поселення культури пізньо-стрічкової розписної кераміки та тишинецько-комарівської культури в с. Костянець Дубенського району Рівненської області.

1949

5. **Звіт експедиції до с. Затока Львівської області** / І. К. Свешніков // Археологічні пам'ятки УРСР. – К. : АН УРСР, 1949. – Т. 2 : Матеріали польових досліджень Інституту археології АН УРСР за 1945–1946 рр. – С. 212–216 : іл.

6. **Поселення доби неоліту біля с. Котоване** / І. Свешніков // Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. а., оп. 5, од. зб. 80, арк. 24–27.

Про розкопки поселення культури лінійно-стрічкової кераміки біля с. Котоване Дрогобицького району Львівської області.

7. **Поховання XI ст. н. е. в с. Смільниці коло Старого Самбора** / І. К. Свешніков // Археологічні пам'ятки УРСР. – К. : АН УРСР, 1949. – Т. 1 : Матеріали польових досліджень Інституту археології АН УРСР за 1945–1946 рр. – С. 86–90 : іл.

Старосамбірський район Львівської області.

1952

8. **Розкопки в с. Костянець на полі Лиственщина** / І. К. Свешніков // Археологічні пам'ятки УРСР. – К. : АН УРСР, 1952. – Т. 4. – С. 131–139 : іл.

Дубенський район Рівненської області.

9. **Серпентиновый топор в коллекции Львовского исторического музея** / И. К. Свешников // Краткие сообщения Института истории материальной культуры / АН СССР. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1952. – Вып. 43. – С. 126–131 : ил.

Знайдений на Волині. Доба міді-бронзи.

1954

10. **Древний Звенигород** / И. К. Свешников // Львов. правда. – 1954. – 4 сент. – С. 3.

Звенигород – давньоруське поселення, нині село Пустомитівського (раніше – Бібрського) району Львівської області.

11. **Культура линейно-ленточной керамики на территории Верхнего Поднестровья и Западной Волыни** / И. К. Свешников // Сов. археология. – М., 1954. – Т. 20. – С. 100–130 : ил.

Новий кам'яний вік.

1955

12. **Исследования в с. Звенигород Львовской области** / И. К. Свешников // Краткие сообщения Института археологии / АН УССР. – К., 1955. – Вып. 4 : Материалы VII научной конференции Института археологии. – С. 116–118.

Давньоруське поселення. Доба міді-бронзи.

1956

13. **Могильник в селе Звенигород Львовской области (культура ленточной керамики)** / И. К. Свешников // Краткие сообщения Института истории материальной культуры / АН СССР. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1956. – Вып. 63. – С. 59–68 : ил.

Новий кам'яний вік.

1957

14. **Мегалітичні поховання на Західному Поділлі** / І. К. Свешніков ; Львів. держ. іст. музей. – Л. : Вид-во ЛІМ, 1957. – 31 с. : іл.

Доба міді-бронзи.

Книга започаткувала видавничу діяльність Львівського історичного музею.

15. **Могильники липицкой культуры во Львовской области (раскопки у сс. Звенигород и Болотное)** / И. К. Свешников // Краткие

сообщения Института истории материальной культуры / АН СССР. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1957. – Вып. 68. – С. 69–74.

16. Поселення ранньоскіфського часу біля с. Сухостав Тернопільської області / І. К. Свешніков // Археологія. – К., 1957. – Т. 11. – С. 106–114 : іл.

Сухостав – село Гусятинського (раніше – Копичинського) району Тернопільської області.

17. Свідки сивої давнини / І. К. Свешніков // Вільне життя [Тернопіль]. – 1957. – 4 серп.

1958

18. Интересные находки в с. Зарудцы / И. К. Свешников // Львов. правда. – 1958. – 25 февр.

Про давньоруське городище «Підгорай» XI–XIII ст. Жовківського (раніше – Нестерівського) району Львівської області.

19. Львівський історичний музей. Відділ історії первісного суспільства : путівник / І. К. Свешніков. – Л. : Кн.-журн. вид-во, 1958. – 44 с.

20. Памятники племен бронзового века Прикарпатья и Западной Подолии : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Свешников И. К. ; АН СССР, ИИМК. – М., 1958. – 16 с.

21. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля / І. К. Свешніков ; Львів. держ. іст. музей. – Л., 1958. – 29 с. : іл.

22. Про що говорять розкопки / І. Свешніков // Медичні кадри [Львів]. – 1958. – 22 лют.

1959

23. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952–1957 рр. / І. К. Свешніков // Археологічні роботи музею в 1952–1957 рр. / Львів. держ. іст. музей ; [відп. ред. І. К. Свешніков]. – Л. : Вид-во ЛІМ, 1959. – С. 15–17 : іл.

1960

24. Організація історико-побутових експедицій в історичних і краєзнавчих музеях / І. К. Свешніков, Г. М. Власова ; Київ. держ. іст. музей. – К., 1960.

1961

25. Два бронзові скарби з Станіславської області / І. К. Свешніков // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : АН УРСР, 1961. – Вип. 3. – С. 51–58 : іл.

Скарби VIII ст. до н. е.

26. **Могильник III–IV ст. н. е. у с. Дитиничі Ровенської області** / М. Ю. Смішко, І. К. Свешніков // Там само. – С. 89–114 : іл.

Дитиничі – село Дубенського (раніше – Вербського) району Рівненської області.

27. **Памятники культуры шнуровой керамики у села Здолбица (УССР)** / И. К. Свешников // Краткие сообщения Института археологии / АН СССР. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – Вып. 85. – С. 55–65 : ил.

Про могильник і поселення першої половини II тис. до н. е. в с. Здовбиця Здолбунівського району Рівненської області.

1962

28. **Пам'ятники культуры шнуровой керамики в бассейні р. Устя** / І. К. Свешніков // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : АН УРСР, 1962. – Вип. 4. – С. 44–53 : іл.

Рівненська область.

1964

29. **До історії карбування монет у Львові: (за матеріалами Львівського історичного музею)** / І. К. Свешніков // Історичні джерела та їх використання : зб. ст. / Ін-т історії АН СРСР. – К. : Наук. думка, 1964. – Вип. 1. – С. 268–278.

30. **Звіт з роботи Ровенської археологічної експедиції в 1963 р.** / І. К. Свешніков. – Л., 1964 // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 4195.

31. **Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі** / І. К. Свешніков // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К., 1964. – Вип. 5. – С. 40–66 : іл., карти.

32. **Поселение культуры шнуровой керамики у с. Городок Ровенской области** / И. К. Свешников // Краткие сообщения Института археологии / АН СССР. – М. : Изд-во АН СССР, 1964. – Вып. 97. – С. 127–134 : ил.

Про розкопки поселення, могильника, копальні кремнію та крем'яної майстерні культури шнурової кераміки поблизу с. Городок Рівненського району Рівненської області.

1965

33. **К вопросу о сходстве и различии тшинецкой и комаровской культур** / И. К. Свешников // Новое в советской археологии : [сборник]. – М. : Наука, 1965. – С. 86–92 : ил., карты. – (Материалы и исследования по археологии СРСР ; вып. 130).

34. **К вопросу о племенном составе населения Прикарпатья и Волыни в конце II и начале I тысячелетия до н. э.** / И. К. Свешников // Тезисы докладов советской делегации на I Междунар. конгрессе славянской археологии в Варшаве (сентябрь 1965 г.). – М. : Наука, 1965. – С. 28–31.

35. **Комаровская культура** / И. К. Свешников // Советская историческая энциклопедия : в 12 т. / ред. Е. М. Жуков. – Т. 7 : Караев – Кошакер. – М. : Сов. энцикл., 1965. – С. 551.

36. **Пам'ятки милоградської культури в басейні р. Горинь** / І. К. Свешніков // 39-а наукова конференція, присвячена підсумкам наукової роботи Університету за 1964 рік : тези доп. : сусп.-економ., істор., юрид., пед. науки / Львів. держ. ун-т. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1965. – С. 64.

1966

37. **Археологічні пам'ятки Української РСР** : короткий список / уклад.: І. Г. Шовкопляс, Д. Я. Телегін, І. К. Свешніков [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1966. – 464 с.

38. **Археологічні розкопки на Дубнівщині** / І. Свешніков // Червона зірка [Дубно]. – 1966. – 20 серп. – С. 4.

39. **Звіт з роботи Ровенського загону Волинської археологічної експедиції в 1965 р.** / І. К. Свешніков. – Л., 1966 // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 4465.

40. **Нове поселення стжижовської культури у Ровенській області** / І. К. Свешніков // 40-а наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи Університету за 1965 рік : тези доп. : сусп.-економ., іст., юрид., пед. науки / Львів. держ. ун-т. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1966. – С. 81.

41. **Поселение раннебронзового века у с. Муравица Ровенской области** / И. К. Свешников // Пленум Института археологии 1966 г. : тезисы докладов : в 14 т. [Т. 4, кн. 1] : Секция «Неолит и бронзовый век» / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : [б. и.], 1966. – С. 34–35.

Давньоруське поселення Муравиця на північній околиці смт Млинів Рівненської області.

42. **Рідкісна знахідка** / І. Свешніков // Червон. прапор. – 1966. – 16 жовт. – С. 4.

Про знахідку стародавнього човна, виготовленого з суцільної дубової колоди, в с. Оржів Рівненського району Рівненської області біля берегів р. Горинь.

43. **Ze studiow nad kultura ceramiki sznurowej na Woluniu, Podkarpaciu i Podolu** / I. K. Swieszniow // Sprawozdania z posiedzen komisji oddzialu Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. – Krakow, 1966. – Styczen-czerwiec. – S. 15–18.

1967

44. **Археологи** / І. К. Свешніков // Надзбручанська правда [Борщів, Терноп. обл.]. – 1967. – 26 серп.

45. **Раскопки кургана бронзового века у с. Иванье Ровенской области** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1966 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1967. – С. 197–199 : ил.

Іванье – село Дубенського району Рівненської області.

46. **Krzemieniarstwo kultury ceramiki sznurowej na Wołyniu** / I. Swiesznikow // *Z otchłani wieków*. – Poznań, 1967. – Т. 23, з. 4. – С. 222–226.

47. **Kultura komarowska** / I. Swiesznikow // *Archeologia Polski*. – Warszawa, 1967. – Т. 12, з. 1. – С. 39–107.

1968

48. **Богатые погребения комаровской культуры у с. Иванье Ровенской области** / И. К. Свешников // *Сов. археология*. – 1968. – № 2. – С. 159–168 : ил.

Дубенський район Рівненської області.

49. **Доля давнього Звенигорода** / І. К. Свешніков // *Ленінська молодь [Львів]*. – 1968. – 16 жовт.

50. **О символике вещей Михалковских кладов** / И. К. Свешников // *Сов. археология*. – 1968. – № 1. – С. 10–27 : ил.

Про скарби золотих прикрас VIII–VII ст. до н. е., виявлені у розмивах ріки Нічлави поблизу с. Михалків Тернопільської області у 1878 і 1897 рр. (культура фракійського гельштату).

51. **Підгірці** / З. І. Ольхова, І. К. Свешніков, Ф. І. Стеблій // *Історія міст і сіл. Львівська область* / редкол.: Маланчук В. Ю, Гнидюк М. Я., Дудкевич Б. К. [та ін.]. – К. : УРЕ АН УРСР, 1968. – С. 133–146.

52. **Пониква** / І. К. Свешніков // *Там само*. – С. 147–154.

53. **Прикарпаття і Волинь – складова частина первісної батьківщини слов'ян** / І. К. Свешніков // *Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі*. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1968. – С. 7–14.

54. **Работы Западно-Подольской экспедиции** / И. К. Свешников // *Археологические открытия 1967 года* / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1968. – С. 200.

На території Тернопільської області.

1969

55. **Бережіть пам'ятки давнини** / І. Свешніков // *Червон. прапор [Рівне]*. – 1969. – 18 листоп. – С. 4.

Про розкопки в с. Іванне Дубенського району Рівненської області.

56. **Знахідка в с. Іванне** / І. Свешніков // *Червона зірка [Дубно]*. – 1969. – 4 листоп. – С. 4.

Про гробницю кам'яної доби, знайдена у 1968 р.

57. **Кремневые копи у с. Городок Ровенской области** / И. К. Свешников // *Краткие сообщения Института археологии* / АН СССР. – М. : Наука, 1969. – Вып. 117 : Каменный век. – С. 114–121 : ил.

Про копальню кремнію та крем'яну майстерню культури шнурової кераміки.

58. **К вопросу о племенном составе населения Прикарпатья и Волыни в конце II и начале I тысячелетия до н. э.** / И. К. Свешников //

I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1969. – Т. 2. – С. 42–46.

1970

59. **Звенигород Галицький** / І. К. Свешніков // Радянська енциклопедія історії України : в 4 т. / редкол.: А. Д. Скиба (відп. ред.) [та ін.]. – К. : УРЕ, 1970. – Т. 2. – С. 204.

Давньоруське поселення у Львівській області.

60. **Костшевський Юзеф** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 486.

Польський археолог (1885–1969), засновник польської археологічної школи, автор понад 700 наукових праць.

61. **Костянецьке поселення** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 486.

Поселення культури пізньо-стрічкової розписної кераміки та тишинецько-комарівської культури в с. Костянець Дубенського району Рівненської області.

1971

62. **Говорить земля** / І. К. Свешніков // Ленінська молодь [Львів]. – 1971. – 5 січ.

63. **История населения Предкарпатья, Подолии и Волыни в конце III – начале II тысячелетия до н. э.** : автореф. дис. ... д-ра ист. наук / Свешников И. К. ; АН СССР, Ин-т археологии. – М., 1971. – 41 с.

64. **Культура кулястих амфор** / І. Свешніков // Археологія Української РСР : в 3 т. / голов. ред. С. М. Бібіков. – К. : Наук. думка, 1971. – Т. 1. – С. 240–250.

65. **Культури шнурової кераміки західної частини УРСР** / І. Свешніков // Там само. – С. 292–308.

66. **Новые погребения культур шнуровой керамики на Волыни** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1970 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1971. – С. 241–242.

Про розкопки могильників початку бронзового віку у сс. Страклів, Жорнів Дубенського району, с. Глинськ Здолбунівського району Рівненської області.

67. **Пам'ятки милоградської культури в басейні р. Горинь** / І. К. Свешніков // Археологія. – 1971. – Вип. 2. – С. 68–81 : іл.

68. **320 років Берестечка** / І. К. Свешніков // Ленінська молодь [Львів]. – 1971. – 25 груд.

69. **У глибину століть** / І. Свешніков, В. Сидоренко // Червон. прапор [Рівне]. – 1971. – 3 серп. – С. 4.

Про розкопки на місці Берестецької битви.

1972

70. Звіти про роботу археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею на місці Берестецької битви 1651 р. [за 1972–1990 рр.] : [рукопис] / Рівнен. обл. краєзн. музей ; кер. роботи І. К. Свешніков. – Л., 1972–1990.

Рукописи звітів археологічної експедиції зберігаються у фонді Рівненського обласного краєзнавчого музею та в архіві Інституту українознавства ім. Крип'якевича у Львові (раніше – Інститут суспільних наук).

71. Львівська археологічна / І. К. Свешніков // Пам'ятники України. – 1972. – № 4. – С. 39.

Про археологічну секцію Львівського обласного товариства охорони пам'яток історії та культури.

72. Пам'ятки почапського типу у верхів'ях Західного Бугу / І. К. Свешніков // XIII наукова конференція Інституту археології АН УРСР, присвячена 50-річчю АН УРСР, 1968 р. : тези пленар. і секц. доп. – К., 1972. – С. 133–134.

73. Племена комаровської культури – северные соседи фракийских племен / І. К. Свешніков // Тезисы докладов на первом Международном конгрессе по фракийской археологии. – София, 1972. – С. 137–140.

74. Раскопки Кульчицкого могильника в Предкарпатье / І. К. Свешніков // Археологические открытия 1971 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1972. – С. 315–316.

Про могильник культури шнурової кераміки в с. Кульчиці Дрогобицького району Львівської області.

75. Раскопки на месте Берестецкой битвы / І. К. Свешніков // Там же. – С. 394–395.

76. Розкопки на місці Берестецької битви / І. К. Свешніков // XV наукова конференція Інституту археології АН УРСР : тези пленар. і секц. доп., м. Одеса, 19–23 квіт. 1972 р. – Одеса, 1972. – С. 368–370.

1973

77. Заговорили німі свідки: чотири роки розкопок на місці Берестецької битви / І. К. Свешніков // Червон. прапор [Рівне]. – 1973. – 25 верес. – С. 4.

Про результати роботи археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею в околицях сіл Пляшева, Острів і Митниця Червоноармійського (нині – Радивилівського) району у 1970–1973 рр.

78. Нове поховання культури кулястих амфор у Ровенській області / І. К. Свешніков // Археологія. – 1973. – Вип. 11. – С. 63–69 : іл.

79. Работы Ровенской экспедиции / І. К. Свешніков // Археологические открытия 1972 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1973. – С. 330–331.

Про розкопки поселення комарівської культури на правому березі р. Горинь біля с. Кургани Острозького району Рівненської області.

1974

80. **Исследования Среднеднестровской экспедиции** / И. К. Свешников, Л. Г. Мацкевой // Археологические открытия 1973 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1974. – С. 341–342.

Про дослідження Середньодністровською (або Західноподільською) експедицією поселень комарівської, липицької, трипільської, черняхівської культур на території Городенківського, Коломийського районів Івано-Франківської області.

81. **Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н. е.** : [монографія] / І. К. Свешніков ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : Наук. думка, 1974. – 208 с. : іл.

82. **Племена культури кулястих амфор** / І. К. Свешніков // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). – К. : Наук. думка, 1974. – С. 152–158.

83. **Племена культур шнурової кераміки** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 158–159.

84. **Племена Прикарпаття і Поділля** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 159–167.

85. **Племена Волині** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 167–181.

86. **Племена комарівської культури** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 183–195.

87. **Племена культури Ноа** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 195–201.

88. **Племена лужицької культури** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 223–227.

89. **Племена милоградської культури** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 268–272.

90. **Новые раскопки места Берестецкой битвы** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1973 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1974. – С. 340–341.

91. **Раскопки могильника у с. Стрильче** / И. К. Свешников // Там же. – С. 339–340.

Про розкопки Західноподільською експедицією могильника II тис. до н. е. (підкарпатська культура) біля с. Стрильче Городенківського району Івано-Франківської області.

1975

92. **Памятники почапского типа в верховьях Западного Буга** / И. К. Свешников // Slovenska archeologia. – Bratislava, 1975. – Т. 21. – С. 15–24.

93. **Работы Ровенской экспедиции** / И. К. Свешников, В. М. Конопля // Археологические открытия 1974 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1975. – С. 351–352.

Про розкопки енеолітичного поселення в урочищі Попів Горб біля с. Острів Радивилівського (раніше – Червоноармійського) району Рівненської області.

94. **Раскопки поселения у с. Остров** / И. К. Свешников // Там же. – С. 352.

Про знахідки предметів висоцької культури під час розкопок на березі р. Пляшівка біля с. Острів Радивилівського району Рівненської області.

1976

95. **Довідник з археології України: Львівська область** / І. К. Свешніков ; АН УРСР, Ін-т археології. – К. : Наук. думка, 1976. – 95 с.

96. **Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час** : [монографія] / редкол.: І. К. Свешніков, М. Ю. Смішко, О. П. Черниш [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1976. – 221 с.

97. **Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза** / Л. І. Крушельницька ; відп. ред. І. К. Свешніков. – К. : Наук. думка, 1976. – 143 с. : іл.

98. **Проблема происхождения комаровской культуры** / И. К. Свешников // Энеолит и бронзовый век Украины : исследования и материалы. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 96–118.

99. **Работы Ровенской экспедиции** / И. К. Свешников, В. М. Конопля // Археологические открытия 1975 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1976. – С. 390–391.

Про розкопки поселення доби бронзи (майстерні по обробці кремнію) на мисі лівого берега р. Ікви біля с. Перевердів Млинівського району Рівненської області.

100. **Раскопки во Львове** / Р. С. Багрий, И. Р. Могитич, И. К. Свешников [и др.] // Там же. – С. 297–299.

Про розкопки давньоруського поселення XI–XIII ст. на Замковій горі у Львові.

1977

101. **На місці Берестецької битви** / І. Свешніков // Жовтень. – 1977. – № 7. – С. 118–125.

102. **На місці Берестецької битви** / І. Свешніков // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1977. – 14, 15, 16 верес.

Про результати розкопок на місці Берестецької битви.

103. **Олеський замок** / Б. Г. Возницький, В. К. Овсійчук, І. К. Свешніков. – Л. : Каменяр, 1977. – 143 с. : іл.

104. **Работы Древнерусского отряда Львовской экспедиции** / Р. С. Багрий, И. Р. Могытыч, И. К. Свешников // Археологические открытия 1976 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1977. – С. 264–265.

Про розкопки давньоруського поселення XII–XIII ст. на Замковій горі у західній частині Львова.

105. **Раскопки курганов возле Дрогобыча** / И. К. Свешников, В. И. Козак // Там же. – С. 370.

Про розкопки курганів і могильників шнурової кераміки (підкарпатська культура) на полі с. Болехівці Дрогобицького району Львівської області експедицією Дрогобицького краєзнавчого музею та Інституту суспільних наук АН УРСР.

106. **Раскопки и разведки в бассейне р. Иквы** / И. К. Свешников, В. М. Конопля // Там же. – С. 370–371.

Про розкопки залишків майстерні по обробці кремнію (стжижовська культура) в с. Перевердів Рівненської області (поблизу смт Млинів).

107. **Слідами давніх культур** / І. К. Свешніков, О. П. Черниш, В. В. Ауліх [та ін.] // Жовтень. – 1977. – № 9. – С. 145–147.

Рецензія на трьохтомник «Археологія УРСР» (1975).

1978

108. **Археологічні дослідження в Муравиці** / І. К. Свешніков, В. М. Петегририч // Археологія. – 1978. – Вип. 27. – С. 79–86 : іл.

Про давньоруське городище Муравиця (сmt. Млинів, правий берег р. Ікви) в Рівненській області.

109. **Исследования Ровенского отряда** / И. К. Свешников, В. М. Конопля // Археологические открытия 1977 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1978. – С. 383–384.

Про дослідження поселень доби бронзи (стжижовська культура): урочища «Логори» біля с. Перевердів, урочища «Кружки» с. Озліїв Млинівського району Рівненської області.

110. **Исследования во Львовщине** / И. К. Свешников, Л. Г. Мацкевой, Л. И. Крушельницкая [и др.] // Там же. – С. 384–385.

Про дослідження поселень західної сторони м. Львів, Вороців-2 біля с. Вороців (Яворівський район), с. Болехівці (Дрогобицький район), поселень Старосамбірського району, с. Звенигород Львівської області.

111. **Карта археологических памятников Львовщины (с текстом)** / И. К. Свешников // История городов и сел Украинской ССР. Львовская область / редкол.: Васильев В. А., Агеев Ю. Н., Антоненко В. И. [и др.] – К. : Глав. ред. УСЭ, 1978. – С. 12–14.

112. **Подгорцы** / Ф. И. Стеблей, И. К. Свешников, З. И. Ольховая [и др.] // Там же. – С. 172–182.

113. **Раскопки курганного могильника у с. Болеховцы под Дрогобычем** / И. К. Свешников // Археологические исследования на Украине в 1976–1977 гг. : тез. докл. XVII конф. Ин-та археологии АН СССР. – Ужгород, 1978. – С. 45–47.

Про розкопки могильника шнурової кераміки (підкарпатська культура) поблизу с. Болехівці Дрогобицького району Львівської області.

1979

114. **Волынская группа тшцинецко-комаровской культуры** / И. К. Свешников // Проблемы эпохи бронзы юга Восточной Европы : тез. докл. науч. конф., 3–6 дек. 1979 г. – Донецк, 1979. – С. 78–79.

115. **Городоцько-здовбицька культура** / І. К. Свешніков // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / голов. ред. Бажан М. Н. [та ін.]. – Вид. 2-ге. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1979. – Т. 3. – С. 120.

116. **Зв'язки українського і російського народів за матеріалами розкопок місця Берестецької битви 1651 р.** / І. К. Свешніков // Історичні зв'язки українського і російського народів : наук. конф. : тези пленар. засідань. – Л., 1979.

117. **Работы Звенигородского отряда** / И. К. Свешников, О. М. Иоаннисян, И. Р. Могитич // Археологические открытия 1978 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1979. – С. 333.

118. **Работы Млыновского отряда** / И. К. Свешников, В. М. Конопля, М. М. Кучинко // Там же. – С. 401–402.

1980

119. **Первобытное искусство Прикарпатья и Волыни как отражение верований и экономики древнего общества** / И. К. Свешников // Идеологические представления древнейших обществ : тез. докл. конф. / АН СССР, Отд-ние истории ; ред. В. М. Массон. – М. : АН СССР, 1980. – С. 94–96.

120. **Стжижовская культура в свете последних раскопок** / И. К. Свешников // Археологические исследования на Украине в 1978–1979 гг. : тез. докл. XVIII конф. Ин-та археологии АН УССР. – Днепропетровск, 1980. – С. 59–61.

121. **Obrazu lub portret?** / I. Swieszniow // Z otchłani wieków. – Warszawa ; Poznan, 1980. – Т. 46, з. 3. – S. 216–221.

1981

122. **Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку** / І. П. Герета, Р. Т. Грибович, І. К. Свешніков [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : Наук. думка, 1981. – 310 с.

123. **Битва під Берестечком та її відображення в деяких тогочасних творах мистецтва** / І. К. Свешніков // Наукова конференція Львівської картинної галереї : тези пленар. засідань. – Л., 1981.

124. **Поиски места погребения Ивана Федорова и его надгробной плиты** / И. К. Свешников // Федоровские чтения 1978 г. – М. : Наука, 1981. – С. 57–63.

125. **Раскопки поселения у с. Остров** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1980 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1981. – С. 309–310.

Про розкопки поселення давньоруського городища біля с. Острів Дубенського району Рівненської області.

1982

126. **Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза** / Л. І. Крушельницька, Л. Г. Мацкевой, І. К. Свешніков [та ін.] / АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : Наук. думка, 1982. – 194 с. : карти.

Городоцько-здовбицька культура.

127. **Довідник з археології України: Ровенська область** / І. К. Свешніков, Ю. М. Нікольченко. – К. : Наук. думка, 1982. – 113 с.

1983

128. **Иоаннисян О. М. Церковь Параскевы Пятницы в Звенигороде на Белке – памятник деревянного зодчества домонгольской Руси** / О. М. Иоаннисян, И. Р. Могитич, И. К. Свешников // Памятники культуры. Новые открытия : письменность, искусство, археология : ежегодник, 1981. – Л. : Наука, 1983. – С. 494–507 : ил.

129. **Культура шаровидных амфор** / И. К. Свешников. – М. : Наука, 1983. – 86 с. : ил. – (Археология СССР. Свод археологических источников / АН СССР, Ин-т археологии ; вып. В1-27).

130. **Работы Ровенской экспедиции** / И. К. Свешников, В. М. Конопля // Археологические открытия 1981 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1983. – С. 319–320.

На території Рівненської і Тернопільської областей.

131. **Стжижовська культура** / І. К. Свешніков // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / голов. ред. Бажан М. Н. [та ін.]. – Вид. 2-ге. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1983. – Т. 9. – С. 538.

1984

132. **Ботанічні знахідки XII ст.** / І. К. Свешніков, С. В. Шевченко // Укр. ботан. журн. – 1984. – Т. 41, № 6. – С. 41–44.

133. **Найдавніше минуле території Львова** / І. К. Свешніков // Історія Львова. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 8–12.

134. **Раскопки в Звенигороде на Белке** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1982 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1984. – С. 328.

1985

135. **Берестечко** / І. К. Свешніков // Жовтень. – 1985. – № 7. – С. 91–108 : іл.

Берестечко – місто Горохівського району Волинської області.

136. **Білопотоцький варіант тшинецько-комарівської культури** / І. К. Свешніков // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т

ім. В. П. Затонського ; редкол.: І. С. Винокур (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : [Дунаєвец. р-на. друк.], 1985. – С. 16–18.

Білий Потік – село Чортківського району Тернопільської області.

137. **Городоцко-здолбицкая культура на Волини** / И. К. Свешников // Археология Украинской ССР : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1 : Первобытная археология. – С. 381–384.

138. **Дослідження пригорода літописного Звенигорода** / І. К. Свешніков // Вісн. АН УРСР. – 1985. – № 11. – С. 38–44 : іл.

139. **Исследование пригорода древнерусского Звенигорода** / И. К. Свешников // Тезисы докладов советской делегации на V Международном конгрессе славянской археологии, г. Киев, сент. 1985 г. / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1985. – С. 90–91.

140. **Культура шаровидных амфор** / И. К. Свешников // Археология Украинской ССР : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1 : Первобытная археология. – С. 280–291.

141. **Подкарпатская культура** / И. К. Свешников // Там же. – С. 375–380.

142. **Почапская группа на Подолии** / И. К. Свешников // Там же. – С. 380–381.

143. **Работы в Звенигороде** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1983 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1985. – С. 352–354 : ил.

144. **Стжижовская культура** / И. К. Свешников // Археология Украинской ССР : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1 : Первобытная археология. – С. 384–391.

145. **У світлі німецької хроніки** / І. К. Свешніков, Ю. А. Мицик // Жовтень. – 1985. – № 7. – С. 85–90.

Післямова до твору німецького історика середини XVII ст. Й.-Г. Шледера «Театр Європи» (багатотомна хроніка про визвольну війну). Зокрема йдеться про частину сьомого тому (переклав Ю. Мицик), яка присвячена Берестецькій битві 1651 р.

1986

146. **Каталог найважливіших знахідок з місця Берестецької битви 1651 р.** : за матеріалами археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею / авт. тексту І. К. Свешніков, Т. О. Пономарьова ; Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Облполіграфвидав, 1986. – 12 с.

147. **Природное окружение населения древнерусского Звенигорода** / И. К. Свешников, К. А. Татаринов, С. В. Шевченко // Проблемы социальной экологии : тез. докл. первой Всесоюз. конф., г. Львов, 1–3 окт. 1986 г. – Л., 1986. – Ч. 2. – С. 71–73.

148. **Раскопки пригорода летописного Звенигорода** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1984 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1986. – С. 306–307 : ил.

1987

149. **Дослідження давнього Звенигорода у 1982–1983 рр.** / І. К. Свешніков // Археологія. – 1987. – Вип. 57. – С. 94–101 : іл.

150. **Звенигород : краєзн. нарис** / І. К. Свешніков. – Л. : Каменяр, 1987. – 48 с. : іл.

151. **Звенигород, якому 900 років** / І. К. Свешніков // Жовтень. – 1987. – № 9. – С. 98–106 : іл.

152. **К вопросу о религиозных представлениях первобытных охотников, земледельцев и скотоводов Прикарпатья и Волыни** / И. К. Свешников // Религиозные представления в первобытном обществе : тез. докл. конф. / АН СССР, Ин-т науч. информ. по обществ. наукам. – М., 1987. – С. 100–103.

153. **Новые находки произведений древнерусского искусства из Звенигорода** / И. К. Свешников // Задачи советской археологии в свете решений XXVII съезда КПСС : тез. докл. Всесоюз. археологич. конф., г. Суздаль, 1987 г. / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1987. – С. 226–227.

154. **Раскопки в Звенигороде под Львовом** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1985 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1987. – С. 408–409.

1988

155. **Исследование пригорода древнерусского Звенигорода** / И. К. Свешников // Труды V Междунар. конгресса археологов-славистов, г. Киев, 18–25 сент. 1985 г. / Междунар. уния славян. археологии. – К. : Наук. думка, 1988. – Т. 2. – С. 142–147.

156. **Исследования древнерусского Звенигорода под Львовом** / И. К. Свешников // Археологические открытия 1986 года / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1988. – С. 335–336.

157. **Приватні шляхетські листи XVI – першої половини XVII ст.** / І. К. Свешніков // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку : тези доп. республік. наради. – К., 1988. – С. 102–103.

1989

158. **Проблема комплексного дослідження міст Південно-Західної Русі і розкопки Звенигорода під Львовом** / І. К. Свешніков // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР : тези доп. XX республік. конф., м. Одеса, жовт. 1989 р. / АН УРСР, Одес. археол. музей. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 201–202.

159. **Древнерусский город Звенигород и его торговые связи с Востоком** / И. К. Свешников // VI Междунар. конгресс славянской археологии, г. Прилеп (Югославия), 1990 г. : тез. докл., подготовл. совет. исследователями / АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1990. – С. 195–197.

160. **Звенигород** / И. К. Свешников // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды) / В. В. Аулих, И. К. Свешников, В. И. Цыгылык [и др.]. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 107–110.

161. **Звенигородські грамоти на бересті** / І. К. Свешніков // Дзвін. – 1990. – № 6. – С. 127–131 : іл.

162. **Культура многоваликовой керамики** / И. К. Свешников // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо) / Л. И. Крушельницкая, Ю. Н. Малеев, И. К. Свешников [и др.] / АН УССР, Ин-т обществ. наук. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 74–77.

163. **Культура шаровидных амфор** / И. К. Свешников // Там же. – С. 43–49.

164. **Культуры шнуровой керамики** / И. К. Свешников // Там же. – С. 49–57.

165. **Милоградская культура** / И. К. Свешников // Там же. – С. 162–164.

166. **Музей-заповідник «Козацькі Могили»** : путівник / І. К. Свешніков ; худ. оформ. І. П. Плєсканка. – Л. : Каменяр, 1990. – 94 с. : іл.
Путівник по музею-заповіднику, створеному на місці Берестецької битви.

167. **Музей-заповідник «Козацькі Могили»** : короткий фотопутівник / [авт. тексту І. К. Свешніков, фото М. О. Голяка]. – К. : Мистецтво, 1990. – [16] с. : кол. іл., фотоіл.

168. **Підсумки археологічних досліджень місця Берестецької битви** / І. К. Свешніков // Берестецька битва в історії України : тези республік. наук.-теорет. конф., с. Острів Червоноарм. р-ну Ровен. обл., 16 черв. 1990 р. / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури. – Ровно : Облполіграфвидав, 1990. – С. 8–12.

169. **Почапская группа культуры Хлопице-Веселе** / И. К. Свешников // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо) / Л. И. Крушельницкая, Ю. Н. Малеев, И. К. Свешников [и др.] / АН УССР, Ин-т обществ. наук. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 63–58.

170. **Ранний период бронзового века Прикарпатья и Волыни** / И. К. Свешников // Там же. – С. 59–63.

171. **Средний период бронзового века Прикарпатья и Волыни. Тщинецко-комаровская культура** / И. К. Свешников // Там же. – С. 78–88.

172. **Стжижовская культура** / И. К. Свешников // Там же. – С. 68–74.

173. **Шкіряне взуття із Звенигорода Галицького** / І. К. Свешніков, О. А. Брайчевська // Археологія. – 1990. – № 3. – С. 122–129 : іл.

1991

174. **Битва під Берестечком** / І. К. Свешніков // Львов. правда. – 1991. – 15 юн. – С. 3.

175. **Козакова яма** / І. К. Свешніков // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1991. – 15 черв. – С. 1.

Про дослідження озера Козакова яма (с. Пляшева Радивилівського району) на предмет археологічних знахідок.

176. **Ми боролись – ми перемогли!** / І. К. Свешніков // Зміна. – 1991. – 13 лип. – С. 3.

Про дослідження козацтва України, озброєння українського козацтва у середині 18 ст., про археологічні дослідження на полі Берестецької битви.

177. **Одяг і озброєння українського козака середини XVII ст.** / І. К. Свешніков // Берестецькій битві – 340 років : тези 2-ої республік. наук.-теорет. конф., 15 черв. 1991 р. / упоряд. В. Й. Сидорук, І. Г. Пашук, В. О. Лящук [та ін]. – Рівне : Ред.-вид. відділ упр. по пресі, 1991. – С. 49–52.

1992

178. **Звенигородські берестяні грамоти** / І. К. Свешніков // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 1992. – Вип. 2 : Тези виступів на наук.-практ. конф, присвяч. 90-річчю від дня народж. М. Ю. Смішка. – С. 76–77.

179. **Особисті речі козаків з розкопок місця Берестецької битви** / І. К. Свешніков // Нові археологічні дослідження пам'яток українського козацтва. Вип. 1. – К., 1992. – С. 31–43.

180. **Переправа** / І. К. Свешніков // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1992. – 27 черв. – С. 2.

Про місце козацької битви.

181. **Розкопки місця Берестецької битви 1651 р.** / І. К. Свешніков // Укр. іст. журн. – 1992. – № 12. – С. 140–151.

182. **Bitwa Berestechko w świetle źródeł historycznych i konsekwencje badań archeologicznych** / I. Swieszniow // Muzeynytstvo wojskowy. – Warszawa, 1992. – Vol. 5. – S. 66–98.

1993

183. **Битва під Берестечком** : [монографія] / І. Свешніков. – Л. : Слово, 1993. – 301 с.

184. **Вогнепальна козацька зброя періоду Визвольної війни 1648–1654 рр. за матеріалами з розкопок місця Берестецької битви** /

І. К. Свешніков // Праці центру пам'яткознавства : зб. наук. пр. / Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПІК. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 136–142.

185. **Ідейні помічники Богдана Хмельницького** / І. К. Свешніков // Берестецька битва в історії України : тези 4-ої республік. наук.-теорет. конф., 19 черв. 1993 р. / упоряд. І. Г. Пащук, В. Й. Сидорук. – Острів, 1993. – С. 9–12.

186. **Історія Звенигорода в світлі літописів XI–XIII ст.** / І. К. Свешніков // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції : Міжнар. наук. конф., м. Галич, 19–21 серп. 1993 р. : тези доп. та повідомл. / АН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Л. : [Атлас], 1993. – С. 101–103.

187. **Нові поховання початку бронзової доби на Західній Волині** / І. К. Свешніков // Studia Archaeologica. – Л., 1993. – № 1. – С. 23–31.

188. **Новые погребения начала бронзового века на Западной Волини** / И. К. Свешников // Рос. археология. – 1993. – № 3. – 165–176.

189. **Озброєння козацького війська за матеріалами розкопок місця Берестецької битви 1651 р.** / І. К. Свешніков // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина : у 3 вип. : матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 500-річчю укр. козацтва, м. Київ, Дніпропетровськ, 13–17 трав. 1991 р. / АН України, Ін-т історії України ; редкол. В. А. Смолій (голов. ред.) [та ін.]. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 161–170.

190. **Поле звитяги** / І. К. Свешніков // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1993. – 19 черв. – С. 3.

Про археологічні розкопки поля Берестецької битви.

191. **Робота археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею на місці Берестецької битви у 1991 році** / І. К. Свешніков // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. – Луцьк : Надстир'я, 1993. – С. 109–110.

192. **Робота Звенигородської археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН України за 1991 рік** / І. К. Свешніков // Там само. – С. 110–111.

1994

193. **В облозі** / І. Свешніков // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1994. – 29 черв., 2 лип.

194. **Ceramika, monety datowane skarbcach** / I. Swieszniow, W. Hupało // Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych : materiały z konferencji. – Rzeszów, 1994. – S. 139–148.

1995

195. **Давньоруське скло із Звенигорода на р. Білці** / І. К. Свешніков // Скло в Україні: історія і сучасність : матеріали наук. конф. – Л., 1995. – С. 20–31.

196. **До питання про торговельні зв'язки давнього Звенигорода** / І. К. Свешніков // Еволюція розвитку слов'янських градів VIII–XIV ст. у передгір'ї Карпат і Татр : Міжнар. археолог. конф., м. Львів, 27–29 верес. 1994 р. : [тези доп. та повідомл.]. – Л., 1994. – С. 7–8.

197. **До питання про розташування козацького війська на полі Берестецької битви** / І. К. Свешніков // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 6-ої наук.-теорет. конф., присвяч. 400-річчю з дня народж. Б. Хмельницького, 24–25 черв. 1995 р. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне, 1995. – С. 52–55.

198. **Постають в уяві дорогі обличчя** / І. К. Свешніков // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1995. – 1, 4, 8, 11, 15, 18 лют. – С. 3.

Листи І. Свешнікова до радивилівця Федора Калениковича Бортника, у яких він ділиться спогадами про атмосферу Радивилова, Хотина 20-30-х рр. XX ст. та про людей, які там проживали.

1996

199. **Uwagi na temat chronologii obiektów na grodzie właściwym w Dźwinogrodzie (Zvenygorod) koło Lwowa** / I. Swieszniow, W. Hupało // Sprawozdania archeologiczne. – Kraków, 1996. – T. XLVIII. – S. 177–197.

200. **Wstępne wyniki badań archeologicznych na zamku w Dubnie** / I. Swieszniow, W. Hupało // Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka archeologicznego. – 1996. – T. XVII. – S. 297–303.

1997

201. **Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст.** : навч. посіб. / Д. Я. Телегін, І. С. Винокур, І. К. Свешніков [та ін.]. – К. : [ІЗМН], 1997. – 336 с.

1998

202. **До питання про характер вірувань племен голіградської групи** / І. К. Свешніков // Волино-Подільські археологічні студії : зб наук. ст. – Л. : ЛІМ, 1998. – Вип. 1 : Пам'яті І. К. Свешнікова (1915–1995). – С. 11–17.

2008

203. **Битва під Берестечком** : [монографія] / І. Свешніков. – Вид. доповн. – Рівне : [б. в.], 2008. – 304 с.

204. **Спогади музейного працівника** / І. Свешніков // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2008. – Ч. 2. – С. 108–144.
Про Львівський історичний музей.

2015

205. **Спогади музейного працівника** / І. Свешніков // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 92–128.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ І. К. СВЕШНІКОВА

Археолог, історик, краєзнавець

206. **Артюх В. Давньоєгипетські старожитності в археологічних культурах Карпато-Дністровського регіону: пам'яті І. К. Свешнікова** присвячується / В. Артюх // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 129–133.

207. **Археологічні пам'ятки Української РСР** : короткий список / АН УРСР, Ін-т археології. – К. : Наук. думка, 1986. – 464 с.

Перелік археологічних пам'яток Рівненської області (станом на 1960 р.), поділений на групи за хронологічним принципом та за алфавітом назв населених пунктів. В переліку містяться пам'ятки, відкриті і досліджені І. К. Свешніковим. – С. 277–290.

208. **Ауліх В. В. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів** / В. В. Ауліх, І. П. Герета, С. І. Пеняк – К. : Наук. думка, 1982. – 268 с.

Про дослідження давньоруського городища у с. Зарудці Жовківського (раніше – Нестерівського) району Львівської області. – С. 179.

209. **Бандарівський М. Етнокультурна ситуація на Заході України у постгавський час: голіградська культура й пам'ятки латорицької групи (проблеми хронології й періодизації)** / М. Бандарівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині : [зб. наук. ст.] / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2008. – Вип. 12. – С. 127–161.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова пам'яток голіградського типу на Західному Поділлі. – С. 138-139, 142, 158.

210. **Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії Львівського університету у 1921–1939 рр.** / Н. Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. – Л., 2009. – Вип. 12. – С. 204–225.

211. **Бондарь Н. Н. Поселения Среднего Поднепровья эпохи ранней бронзы** / Н. Н. Бондарь. – К. : Вища шк., 1974. – 176 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова культури шнурової кераміки. – С. 173.

212. **Буняк Л. Хотин** / Л. Буняк // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1987. – 31 жовт. – С. 2.

Розповідь про історію села та його вихідців, серед яких – І. К. Свешніков.

213. **Бухало Г. Козацькі човни біля Оржева** / Г. Бухало, О. Бухало // Волинь. – 2005. – 21 січ. – С. 6.

Про незвичайні знахідки Волинської археологічної експедиції під керівництвом І. К. Свешнікова (1966 р.) в с. Оржів Рівненського району Рівненської області.

214. **Бухало Г. В. Професор Ігор Свешніков у Канаді** / Г. В. Бухало // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 11–18.

215. **Бухало Г. В. Професор Ігор Свешніков у Канаді** / Г. В. Бухало // Круг містечка Берестечка : корот. іст. нарис / Г. В. Бухало. – Вид. 2-ге, доповн. – Рівне : Рівнен. друк., 2008. – С. 127–138.

216. **Варич І. Реконструкції первісних житлових об'єктів: історіографія дослідження** / І. Варич, Н. Скляренко, Г. Охріменко // Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубенського замку / Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубно. – Дубно, 2012. – С. 66–72.

Про археологічні дослідження І. К. Свешнікова.

217. **Виткалов В. Г. Свешніков Ігор Кирилович** / В. Г. Виткалов // Українська культура : сторінки історії ХХ століття / В. Г. Виткалов. – Рівне : Вертекс, 2004. – С. 615–616.

218. **Войтюк О. Археологічними стежками І. Свешнікова по Радивилівщині** / О. Войтюк // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 140–144.

219. **Волино-Подільські археологічні студії** : зб наук. ст. / Ін-т археології НАНУ, Львів. іст. музей. – Л. : ЛІМ, 1998. – Т. 1 : Пам'яті І. К. Свешнікова (1915–1995). – 327 с.

220. **Гаврилюк С. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок ХХ ст.)** : [монографія] / С. Гаврилюк. – Луцьк : Вежа, 2002. – 532 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 51, 254.

221. **Гаєнко В. На острові Журавлиха** / В. Гаєнко // Червон. прапор. – 1990. – 31 лип. – С. 3.

Рецензія на фотопутівник І. К. Свешнікова «Козацькі могили» (Львів, 1990).

222. **Генега Р. Свешніков Ігор Кирилович** / Р. Генега // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000) : ювіл. кн. / упоряд. О. Вінниченко, О. Целуйко. – Л., 2000. – С. 151.

223. **Грицайчук В. Про І. Свешнікова** : фоторозповідь / В. Грицайчук // Козацька слава : дод. до газ. «Прапор перемоги» [Радивилів]. – 1991. – Черв.

224. **Гупало В.** З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині / В. Гупало // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2005. – Вип. 9. – С. 353–371.

Згадуються археологічні експедиції і дослідження І. К. Свешнікова.

225. **Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису** / В. Гупало // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2005. – Вип. 9. – С. 7–14.

226. **Гупало В. Ранньосередньовічні могильники Звенигорода: проблема періодизації і хронології** / В. Гупало // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 13. – С. 205–218.

227. **Гупало В. Язичницькі обереди з літописного Звенигорода** / В. Гупало // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2012. – Вип. 14/15. – С. 81–90.

Згадуються дослідження Звенигорода І. К. Свешніковим.

228. **Дем'янчук Г. Зустріч з давниною** / Г. Дем'янчук // Червон. прапор. – 1978. – 10 лют. – С. 4.

Розмова з І. К. Свешніковим про археологічне дослідження Волині, зокрема Рівненської області.

229. **Дідух Я. Городоцькі експедиції Ігоря Кириловича Свешнікова** / Я. Дідух // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 60–62.

230. **Дмитренко Т. Б. Віч-на-віч з І. Д. Лозов'юком (1917–1993)** / Т. Б. Дмитренко // Матеріали 5-ої науково-краєзнавчої конференції «Остріг на порозі 900-річчя». – Остріг, 1994. – С. 28–31.

Про давніх друзів, археологів І. К. Свешнікова та І. Д. Лозов'юка, вихідців з с. Хотин Радивилівського району.

231. **Досенко І. Де воювали козаки...** / І. Досенко // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1971. – 23 верес. – С. 4.

Про археологічну експедицію студентів-істориків Луцького педагогічного інституту в Берестечко під керівництвом І. К. Свешнікова.

232. **Досенко І. Розкопки проводять... майбутні історики** / І. Досенко // Червон. прапор. – 1971. – 3 верес. – С. 4.

Про археологічні розкопки біля Берестечка.

233. **Жураковський Б. Використання ресурсів Рівненщини в різні історичні епохи** : [монографія] / Б. Жураковський. – Рівне, 2006. – 58 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова кремінних знарядь поселень Рівненської області, майстерень по обробці кремнію. – С. 37, 54.

234. **Журко П. Дарунок Острозькому колегіуму** / П. Журко // Вільне сл. – 1995. – 3 черв. – С. 1.

Про книги, в т. ч. І. К. Свешнікова, подаровані колегіуму Острозькою районною організацією краєзнавців.

235. **Кіндратюк Б. Нариси музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства** / Б. Кіндратюк ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л. ; Івано-Франківськ, 2001. – 144 с. – (Історія української музики ; вип. 9 : Дослідження).

Про розкопки І. К. Свешніковим чоловічих і жіночих захоронень бронзового віку на Волині, в яких були знайдені музичні інструменти – чотири кістяні дудочки. – С. 14, 87, 113.

236. **Козак Д. Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водоймищі)** / Д. Козак, Б. Прищепа, В. Шкоропад ; НАН України, Ін-т археології. – К. : Корвін пресс, 2004. – 300 с. : іл.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 40, 110, 115, 118.

237. **Конопля В. Поселення трипільської культури Костянець-Горби** / В. Конопля, Л. Крушельницька, А. Гавінський // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 145–149.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

238. **Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю** : довідник. Т. 1 / Всеукр. спілка краєзнавців. – К. ; Кам'янець-Поділ., 2003. – 270 с.

Про І. К. Свешнікова. – С. 199–200.

239. **Круг містечка Берестечка** // Діалог. – 1991. – № 24. – С. 2.

Розповідь наукового працівника Рівненського обласного краєзнавчого музею Т. Пономарьової про знайомство і співпрацю з І. К. Свешніковим.

240. **Крушельницька Л. І. Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи (рубіж епох бронзи і заліза)** / Л. І. Крушельницька. – К. : Наук. думка, 1985. – 160 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 7–15, 20, 22–23, 27, 49, 55, 92, 99–100, 128, 134, 153.

241. **Крушельницька Л. Культура Ноа на землях України** / Л. Крушельницька. – Л. : ЛНБУ ім. В. Стефаника, 2006. – 176 с. : іл.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 9, 66, 138–139, 141, 146, 153, 157, 169.

242. **Крушельницька Л. Нові пам'ятки культури Гава-Голігради / Л. Крушельницька** // Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра й Прип'яті. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 98.

Про дослідження І. К. Свешніковим голіградських городищ (доба бронзи).

243. **Крушельницька Л. І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза** / Л. І. Крушельницька ; відп. ред. І. К. Свешніков. – К. : Наук. думка, 1976. – 146 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 5, 8, 9, 12, 13, 15–17, 26, 35, 72, 107, 139.

244. **Крушельницька Л. І. Рубали ліс... : спогади галичанки** / Л. І. Крушельницька ; ред.-упоряд. В. М. Трипанчук. – Л. : ЛНБУ ім. В. Стефаника, 2001. – 260 с. : іл.

245. **Курдина Ю. Вплив Візантії на розвиток склярства в містах Русі** / Ю. Курдина // Археологічні зошити з Пересопниці. Зошит 2 : зб. ст. учасників 2-го наук. археолог. симпозіуму «Літопис. міста Давньорус.

держави», 3–5 жовт. 2014 р. / КЗ «КАЦ «Пересопниця» РОР ; уклад. М. Федоришин. – Рівне ; Пересопниця : О. Зень, 2014. – С. 23–28.

Автор спирається на дослідження І. К. Свєшнікова.

246. **Кучинко М. М. Археологія Волині** : [монографія] / М. М. Кучинко. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 202 с. : іл.

Про дослідження І. К. Свєшнікова. – С. 60, 65, 69, 74, 78, 80, 87, 89, 91, 104, 110, 193–195, 198.

247. **Кучинко М. М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині (від палеоліту до середини XIV ст.)** : [навч. посіб.] / М. М. Кучинко. – Луцьк : Надстир'я, 1994. – 208 с.

Про дослідження І. К. Свєшнікова. – С. 23, 33, 38, 46, 53, 152.

248. **Ленартович О. Культура лінійно-стрічкової кераміки на території України: історія дослідження** / О. Ленартович // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2009. – Вип. 12. – С. 226–261.

249. **Ленартович О. Керамічний комплекс поселення культури лінійно-стрічкової кераміки Котоване-1** / О. Ленартович // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 13. – С. 71–91.

Згадуються дослідження І. К. Свєшнікова культури лінійно-стрічкової кераміки на території Верхнього Подністрів'я і Західної Волині.

250. **Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології (кінець XVIII ст. – 1939 р.)** / Я. Лех // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2006. – Вип. 9. – С. 17–53.

251. **Лотоцький Ю. Ігор Свєшніков** / Ю. Лотоцький // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1995. – 9 серп. – С. 3.

Біографія і діяльність І. К. Свєшнікова.

252. **Мазурик Ю. Свєшніков Ігор Кирилович (1915–1995)** / Ю. Мазурик // Нариси культури давньої Волині / за заг. ред. Г. Охріменка. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – С. 49–51.

253. **Маковська В. У братерському союзі** / В. Маковська // Червон. прапор. – 1979. – 16 січ. – С. 3.

Про виступ І. К. Свєшнікова на тему «Берестецька битва 1651 року і возз'єднання України з Росією».

254. **Маркус І. Я. Озброєння та знаряддя праці населення Західної Волині IV–II тис. до Р. Х.** : навч. посіб. / І. Я. Маркус, Г. В. Охріменко. – Луцьк : Волин. обл. друк, 2010. – 492 с. : іл.

Про дослідження І. К. Свєшнікова. – С. 27–29, 32, 36, 42–43, 49, 52, 54–55, 88, 98, 104–109, 132, 140, 161, 170, 180, 184, 186, 263, 273, 277, 281–282, 296, 299, 337, 347, 370, 398–399, 403–404, 422, 424, 426–427, 433.

255. **Марчук В. Земельний маєток родини Свєшнікових в документах Державного архіву Рівненської області** / В. Марчук // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свєшнікова. – С. 23–25.

256. **Мацкевий Л. Багатогранність таланту Ігоря Свешнікова** / Л. Мацкевий // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 1998. – Вип. 7 : Постаті української археології. – С. 53–54.

257. **Мацкевий Л. Екологічні аспекти заселення території сучасного Львова у кам'яну добу: Ігореві Кириловичу Свешнікову присвячується** / Л. Мацкевий, Г. Панахид // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 46–53.

258. **Мельник Н. Хотин** / Н. Мельник // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1995. – 21 січ. – С. 3.

Про с. Хотин і його вихідця І. К. Свешнікова.

259. **Мельник Н. Хотин у житті Свешнікових** / Н. Мельник // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 53–57.

260. **Мельник Н. Хотин у житті Свешнікових** / Н. Мельник // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2014. – 22 серп. – С. 5.

261. **Мельник Н. Чому Свешнікови опинилися в Хотині** / Н. Мельник // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2002. – 26 черв. – С. 2.

Про родовід І. К. Свешнікова.

262. **Мерперт М. Бронзовий вік у творчості Ігоря Свешнікова** / М. Мерперт // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині : зб. наук. пр. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 1998. – Вип. 7 : Постаті української археології. – С. 55–56.

263. **Милян Т. Дослідження пам'яток ранньослов'янського періоду вченими Львівського університету** / Т. Милян // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2005. – Вип. 8. – С. 122–132.

264. **Мізерний А. Незабутній : кілька штрихів до портрета Ігоря Кириловича Свешнікова** / А. Мізерний // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 58–61.

265. **Міхневич Г. Обидва родом із Хотина: (І. К. Свешніков та І. Д. Лозов'юк)** / Г. Міхневич // Берестецька битва в історії України : наук. зб. матеріалів 8-ої Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 350-річчю битви під Берестечком, 16–17 черв. 2001 р. / Рівнен. обл. краєзн. т-во. – Рівне : Ліста, 2001. – С. 75–77.

266. **Нікольченко Ю. Археологічні та історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова** / Ю. Нікольченко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія історія, політологія. – Маріуполь, 2012. – Вип. 4/5. – С. 92–99.

267. **Нікольченко Ю. Вчений божою милістю:** (до 100-річчя від дня народження І. К. Свешнікова) / Ю. Нікольченко // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 5–10.

268. **Нікольченко Ю. Доктор історичних наук Ігор Кирилович Свешніков** / Ю. Нікольченко // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури : зб. матеріалів і тез наук. конф., 29–30 верес. 1998 р. / Рівнен. держ. ін-т культури. – Рівне : Волин. обереги, 1998. – С. 51–57.

269. **Нікольченко Ю. Історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова** / Ю. Нікольченко // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 61–64.

270. **Олійник В. Археологічні дослідження Ігоря Свешнікова на території Борщівщини та Заліщанщини** / В. Олійник, М. Сохацький // Літопис Борщівщини : іст.-краєзн. зб. / Борщів. краєзн. музей. – Борщів, 1996. – Вип. 8. – С. 85–86.

Дослідження на території Тернопільської області (Борщівський і Заліщицький райони.) у 1950-1960-х рр. Відкрито пам'ятки культури кулястих амфор, поселення голіградської, трипільської, черняхівської культури, давньоруське поселення.

271. **Охріменко Г. Вивчення неоліту західноукраїнського Полісся** / Г. Охріменко // Велика Волинь: минуле і сучасне : тези міжнар. наук. краєзн. конф., 9–11 верес. 1993 р. – Житомир, 1993. – С. 27–28.

Про дослідження І. К. Свешніковим культури гребінцево-накольчастої кераміки.

272. **Охріменко Г. В. Кам'яна доба на території Північно-Західної України (XII–III тис. до н. е.)** / Г. В. Охріменко. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. – 520 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 16, 17, 23, 304, 434, 441.

273. **Охріменко Г. В. Культура кулястих амфор на Волині** / Г. В. Охріменко // Матеріали 5-ої наук.-краєзн. конф. «Остріг на порозі 900-річчя». – Остріг, 1994. – С. 98–100.

Про дослідження І. К. Свешніковим культури кулястих амфор.

274. **Охріменко Г. Культурно-історичні процеси за доби бронзи на Західній Волині** / Г. Охріменко // Археологічні дослідження Львівського університету. – Л., 2010. – Вип. 13. – С. 137–147.

Згадуються археологічні дослідження І. К. Свешнікова.

275. **Охріменко Г. Мілітарії південного походження на Західній Волині за доби бронзи** / Г. Охріменко, І. Маркус, Н. Скляренко [та ін.] // Щит і меч землі Дубенської: воєнна історія краю : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 500-річчю Оршанської битви, 100-річчю від початку 1-ої світової війни та 70-ій річниці визволення України від нім.-фашист. загарбників / Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубно. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2014. – С. 7–11.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

276. **Охріменко Г. Населення Волині в праісторичні часи: розвиток матеріальної та духовної культури** : [монографія] / Г. Охріменко. – Вид. 2-ге, доповн. – Луцьк : Волин. обл. друк, 2004. – 252 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 12, 19, 22–23, 37–38, 73–74, 88, 101–102, 150–152.

277. **Охріменко Г. В. Неоліт Волині. Ч. 2** : метод. рек. на допомогу слухачам курсів підвищення кваліфікації вчителів історії при ін-ті удоскон. вчителів / Г. В. Охріменко. – Луцьк : Де Марк, 1993. – 127 с.

Про археологічні дослідження І. К. Свешнікова. – С. 5, 40, 42, 86, 125.

278. **Охріменко Г. Пам'ятки культури кулястих амфор біля Пересопниці** / Г. Охріменко, Н. Склярєнко, С. Локайчук // Археологічні зошити з Пересопниці. Зошит 2 : зб. ст. учасників 2-го наук. археол. симпозиуму «Літопис. міста Давньорус. держави», 3–5 жовт. 2014 р. – Рівне ; Пересопниця : О. Зень, 2014. – С. 87–98.

Автори спираються на дослідження І. К. Свешнікова.

279. **Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті** / М. Бандарівський, Й. Коваль, Л. Крушельницька [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 320 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 5–6, 54, 98, 117, 149, 197, 314.

280. **Пашкевич Г. Розвиток землеробства на території Волині (VI–II тис. до н. е.)** : навч. посіб. / Г. Пашкевич, Г. Охріменко. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2010. – 364 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 88, 102, 121, 140–142, 150, 170, 331–332.

281. **Пашук І. До біобібліографічного словника краєзнавців Рівненщини** / І. Пашук // Волинські дзвони : наук.-краєзн. альм. – Рівне : Волин. обереги, 1999. – Вип. 3. – С. 106–110.

Про І. К. Свешнікова.

282. **Пашук І. Краєзнавці Рівненщини** / І. Пашук // Вільне сл. – 1998. – 11 листоп. – С. 3.

Біографічна довідка І. К. Свешнікова.

283. **Пашук І. Рівненські дороги Ігоря Свешнікова: (до 90-річчя з дня народження)** / І. Пашук // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею : до 150-річчя від дня народження Д. І. Яворницького : матеріали наук. конф., 24–25 листоп. 2005 р. – Рівне : Волин. обереги, 2005. – Вип. 3. – С. 105–107.

284. **Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету** / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2005. – Вип. 8. – С. 133–150.

285. **Позіховський О. Пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки в басейні середньої течії р. Горинь** / О. Позіховський // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2002. – Вип. 5. – С. 173–179.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

286. **Пономарьова Т. Деякі сторінки історії археолога Ігоря Свешнікова** / Т. Пономарьова // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл.

краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 14–22.

287. Пономарьова Т. О. Перший досвід вивчення історії козаччини Ігоря Свешнікова / Т. О. Пономарьова // Берестецька битва в історії України : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 360-річчю Берестец. битви / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; [упоряд. О. Борисюк]. – Рівне : Нестеров С. Б., 2011. – С. 83–86.

Про розкопки козацького кургану в с. Коритне Радивилівського району Рівненської області, проведені І. К. Свешніковим.

288. Постаті // Над Іквою-рікою... : літ.-мист.-краєзн. альм. / упоряд. Л. Пшенична. – Дубно, 2007. – С. 19.

289. Прищепя Б. Ігор Кирилович Свешніков – дослідник середньовічних пам'яток Рівненщини / Б. Прищепя // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 134–139.

290. Прищепя Б. А. Муравицьке городище / Б. А. Прищепя, Ю. М. Нікольченко. – Маріуполь : Рената, 2001. – 80 с. : іл.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 4–6, 18, 20–21, 25–26, 31, 33, 39, 45–46.

291. Пшеничний М. Краєзнавець із Хотина / М. Пшеничний // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1995. – 27 груд. – С. 3.

292. Рудий В. Поселення городоцько-здовбицької культури в с. Дермань-1 Рівненської області / В. Рудий // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2003. – Вип. 6. – С. 65–78.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

293. Рычков П. Дорогами южной Ровенщины. От Корца до Пляшевой / П. Рычков. – М. : Искусство, 1989. – С. 161–164.

294. Савчин Л. М. Життя і діяльність І. К. Свешнікова в контексті історії рідного краю / Л. М. Савчин // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 5-ої наук.-теорет. конф., 2 лип. 1994 р. – Рівне, 1994. – С. 58–59.

295. Свешніков Ігор Кирилович (1925–1995) // Видатні та маловідомі археологи України: біограф. нариси : довідник / уклад. В. А. Рудий. – Л. : Тріада плюс, 2007. – С. 233–236.

296. Свешніков І. Зустріч з давниною / І. Свешніков ; записав Г. Дем'янчук // Червон. прапор. – 1978. – 7 лют.

Розповідь І. К. Свешнікова про археологічні дослідження Волині.

297. Ситник О. Археологічна наука у Львові: перша половина ХХ століття / О. Ситник. – Л. ; Жешів, 2012. – 365 с.

298. Ситник О. Львівська археологічна школа у період випробувань та потрясінь (1939–1951 рр.) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2006. – Вип. 9. – С. 106–133.

299. **Ситник О. Польові дослідження Львівського відділу інституту археології АН УРСР (1940–1950) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 254–286.**

Згадуються археологічні дослідження під керівництвом І. К. Свешнікова 1942 р. (біля с. Котоване Львівської області), 1946 р. (біля с. Затока, с. Заліски Львівської області), 1947 р. (урочище «Лиственичина» Дубенського району Рівненської області).

300. **Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2005. – Вип. 8. – С. 11–46.**

301. **Скруха С. А. Велика мрія великого серця / С. А. Скруха // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 64–66.**

302. **Сокульський А. Л. «Дев'ять днів з Ігорем Свешніковим» : до 95-річчя від дня народження І. К. Свешнікова / А. Л. Сокульський // Дослідники козацької минувшини : зб. тез наук.-практ. конф., присвяч. 155-ій річниці від дня народж. Д. Яворницького та 95-ій річниці від дня народж. І. Свешнікова / упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2010. – С. 91–95.**

303. **Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура: до історії населення епохи неоліту – раннього металу півдня Східної Європи / Д. Я. Телегін. – К. : Наук. думка, 1968. – 258 с.**

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 17.

304. **Телегін Д. Я. Середньостогівська культура епохи міді : [монографія] / Д. Я. Телегін. – К. : Наук. думка, 1973. – 172 с.**

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 68, 156–157.

305. **Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині : монографія / С. Терський. – Л. : Львів. політехніка, 2010. – 380 с.**

Про І. К. Свешнікова. – С. 29, 43, 95, 102–103, 140, 147, 236–238, 246–247, 249, 264–275, 280, 282, 290, 324–326, 349.

306. **Терський С. Свешніков Ігор Кирилович // Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині : монографія / С. Терський. – Л. : Львів. політехніка, 2010. – С. 236–237.**

307. **Ткач В. Дослідження пам'яток доби ранньої бронзи в межиріччі Стиру і Горині в середині 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. / В. Ткач // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 163–173.**

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

308. **Ткачук Я. Творчий набуток І. К. Свешнікова / Я. Ткачук // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 73–74.**

309. **Українець А. Деякі штрихи до портрета І. К. Свешнікова** / А. Українець // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 76–78.

310. **Чайка Р. М. Листвин та його округа** / Р. М. Чайка, П. М. Довгань // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2002. – Вип. 6. – С. 182–195.

311. **Чайка Р. М. Середньовічні кам'яні хрести в с. Листвині на Волині** / Р. М. Чайка, П. М. Довгань // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 1997. – Вип. 2. – С. 92–94.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

312. **Шмідт А. Без минулого немає майбутнього** / А. Шмідт // Вільне сл. – 1995. – 12 серп. – С. 3.

Про внесок І. К. Свешнікова в археологію Рівненщини.

313. **Шморгун Є. Скарб торговицького кургана: до 100-річчя від дня народження І. К. Свешнікова** / Є. Шморгун // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 82–84.

314. **Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917–1957)** : огляд вивчення археологічних пам'яток / І. Г. Шовкопляс. – К. : АН УРСР, 1957. – 424 с.

Про дослідження І. К. Свешнікова. – С. 338, 348, 354, 381, 390.

315. **Юхимчук К. Ігор Свешніков: нові штрихи до наукового портрета** / К. Юхимчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л., 2014. – Вип. 50. – С. 244–255.

316. **Ящук В. Витоки зацікавлень: Ігор Свешніков** // Радивилів : краєзн. матеріали / В. Ящук. – Рівне : Волин. береги, 2004. – С. 98–106.

317. **Ящук В. Витоки зацікавлень: Ігор Свешніков** // Радивилів у перегуках віків / В. Ящук. – Броди : Просвіта, 2014. – С. 111–120.

Про археолога І. К. Свешнікова та його дідів та прадідів по батьковій лінії, життя яких пов'язане з с. Хотин Радивилівського району Рівненської області.

318. **Ящук В. До глибини віків** / В. Ящук // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1984. – 11 серп. – С. 4.

Інтерв'ю з І. К. Свешніковим про археологічні дослідження на території Рівненської області.

319. **Ящук В. Жага пізнання** / В. Ящук // Вільне сл. – 1998. – 11 листоп. – С. 3

Про колекцію археологічних знахідок археолога А. Д. Паничевного з с. Добривода Радивилівського району, яку оглядав і оцінював І. К. Свешніков.

320. **Ящук В. Знахідки археологів** / В. Ящук // Червон. прапор. – 1984. – 23 верес. – С. 4.

Про підсумки 15-го сезону археологічної експедиції Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І. К. Свешнікова в селах Пляшева та Острів Радивидівського району.

321. **Ящук В. І розкриваються таємниці** / В. Ящук // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1986. – 2 верес. – С. 4.

Про 17-й сезон археологічної експедиції під керівництвом І. К. Свешнікова.

Дослідник місця Берестецької битви

322. **Балабко О. Зачаровані вогнем** / О. Балабко // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1988. – 6, 8, 10 верес. – С. 4.

Про археологічні розкопки І. К. Свешнікова на Козацьких могилах.

323. **Басараба В. І пам'ять, і шана, й любов** / В. Басараба // Вільне слово. – 1995. – 28 черв. – С. 1.

Про день вшанування пам'яті козаків у с. Пляшева та значення археологічних досліджень І. К. Свешнікова.

324. **Біля містечка Берестечка...**: з редакційного архіву // Володимирець. вісн. – 2004. – 13 серп. – С. 2.

Розповідь І. К. Свешнікова про археологічні розкопки.

325. **Борисюк О. Козацькі шаблі** / О. Борисюк // Наукові записки / КЗ «Рівнен. обл. краєзн. музей» РОР. – Рівне : Волин. старожитності, 2013. – Вип. 11. – С. 29–32.

Про козацькі шаблі та їх види, які були знайдені археологічною експедицією під керівництвом І. К. Свешнікова на полі Берестецької битви.

326. **Бухало Г. Круг містечка Берестечка** : корот. іст. нарис / Г. Бухало. – Рівне : Держ. ред.-вид. підприємство, 1993. – 102 с.

Про І. К. Свешнікова. – С. 4, 37, 61–63.

327. **Булига О. Археологічна колекція предметів XVII ст. віднайдених на місці Берестецької битви (1651 р.) експедицією Рівненського краєзнавчого музею під керівництвом Ігоря Свешнікова** / О. Булига // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 11–13.

328. **Виткалов В. Г. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І. К. Свешнікова** : хрестоматія / В. Г. Виткалов, Т. О. Пономарьова. – Рівне : РДГУ, 2005. – 403 с.

329. **Гогой П. П. Дослідження історичних місць на території історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви»** / П. П. Гогой // Волинь незабутня : тези 4-ої регіон. наук.-практ. конф. «Краєзн. дослідж. з історії Волині. Нові підходи, форми і методи» / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне, 1993. – С. 21–22.

Згадуються археологічні розкопки І. К. Свешнікова.

330. **Гром В. Дослідження Берестецької битви у контексті відродження національно-державницьких традицій сучасної української історіографії** / В. Гром // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестецької битви». – Рівне : Волин. обереги, 2001. – С. 50–61.

Про праці І. К. Свешнікова.

331. **Гупало В. Ігор Кирилович Свєшніков – видатний дослідник Волині** / В. Гупало // Життєвий і творчий шлях І. К. Свєшнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 18–24.

332. **Коноплюк В. Дослідження І. К. Свєшніковим місця Берестецької битви** / В. Коноплюк // Там само. – С. 28–29.

333. **Кравцов Л. Острів козацької слави** / Л. Кравцов // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1982. – 23 верес. – С. 3.

334. **Лотоцька М. А. «Козацькі могили» в археологічних дослідженнях** / М. А. Лотоцька // Життєвий і творчий шлях І. К. Свєшнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 31–33.

335. **Лотоцька М. А. Попів Горб – свідок Берестецької битви** / М. А. Лотоцька // Матеріали конф., присвяч. 360-ій річниці початку Визвольної війни 1648–1654 років / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Нестеров С. Б., 2008. – С. 33–35.

Про археологічне обстеження І. К. Свєшніковим урочища Попів Горб (1970 р.).

336. **Лотоцька М. А. «Сліди битви, сліди козаків»**: із записок археолога – Ігоря Кириловича Свєшнікова / М. А. Лотоцька // Дослідники козацької минувшини : зб. тез наук.-практ. конф., приуроч. 155-ій річниці від дня народження Д. Яворницького та 95-ій річниці від дня народження І. Свєшнікова / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Нестеров С. Б., 2010. – С. 39–41.

337. **Лотоцька Н. О. Особисті речі козаків, знайдені на полі Берестецької битви** / Н. О. Лотоцька // Життєвий і творчий шлях І. К. Свєшнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 33–37.

Про знахідки археологічної експедиції під керівництвом І. К. Свєшнікова.

338. **Лотоцький Г. Ігор Кирилович Свєшніков – дослідник поля Берестецької битви** / Г. Лотоцький // Там само. – С. 29–31.

339. **Лотоцький Г. І. К. Свєшніков – дослідник поля Берестецької битви** / Г. Лотоцький // Волинський музей: історія і сучасність : наук. зб. : матеріали 3-ої Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю Волин. краєзн. музею та 55-річчю Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк, с. Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. / упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 202–204.

340. **Лотоцький Г. Місце скорботи в дослідженнях І. К. Свєшнікова** / Г. Лотоцький // Наукові записки. / Рівнен. обл. краєзн. музей – Рівне : Волин. обереги, 2005. – Вип. 3 : до 150-річчя від дня народж. Д. І. Яворницького : матеріали наук. конф., 24–25 листоп. 2005 р. – С. 68–71.

341. **Лотоцький Г. П. Урочище «Попів Горб» в дослідженнях І. К. Свєшнікова** / Г. П. Лотоцький // Берестецька битва в історії України :

зб. тез наук. конф. / авт.-упоряд. Л. С. Галабуз, Г. П. Лотоцький ; Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Нестеров С. Б., 2006. – С. 70–72.

Про археологічні дослідження експедиції (проводились в три етапи: у 1970, 1971 та 1974 рр.), очолюваної І. К. Свешніковим, урочища «Попів Горб» та виявлення поховання коринфського митрополита Іоасафа біля Михайлівської церкви, яка до 1912 р. знаходилася в с. Острів Радивилівського району Рівненської області.

342. Лотоцький П. Я. Організація та проведення розкопок на місці битви під Берестечком / П. Я. Лотоцький // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 37–39.

343. Лотоцький П. Я. Роль і місце Берестецької битви в історії України / П. Я. Лотоцький // Берестецька битва в історії України : тези республік. наук.-теорет. конф., с. Острів Червоноарм. р-ну Ровенської обл., 16 черв. 1990 р. – Ровно : Облполіграфвидав, 1990. – С. 43–44.

Згадуються археологічні розкопки І. К. Свешнікова.

344. Любаш М. Людина, яка розкопувала Берестечко / М. Любаш // Рівнен. газ. – 2005. – 21 жовт. – С. 14.

345. Малєєв Ю. Невтомний дослідник козацької старовини / Ю. Малєєв // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 41–45.

346. Мицик Ю. А. Як козаки воювали: історичні розповіді про запорізьке козацтво / Ю. А. Мицик, С. М. Плохій, І. С. Стороженко. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – С. 270–278.

У розділі «Побут козаків» подано відомості про речі, предмети, зброю, знайдені археологічною експедицією І. К. Свешнікова на місці Берестецької битви. Містяться фото знахідок.

347. Мічуда Я. Переправа Богуна / Я. Мічуда // Зміна. – 1973. – 24, 26, 29, 31 трав.

Про результати археологічних досліджень І. К. Свешнікова на полі Берестецької битви.

348. Нікольченко Ю. М. Козацтво у нагородній системі України / Ю. М. Нікольченко // Матеріали конф., присвяч. 360-ій річниці початку Визвольної війни 1648–1654 років / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне, 2008. – С. 41–45.

Про археологічні знахідки загальновійськових речей та дослідження на полі Берестецької битви І. К. Свешнікова.

349. Пащук І. «Козацькі могили» у книгах і листах Ігоря Свешнікова / І. Пащук // Берестецька битва в історії України : наук. зб. матеріалів 8-ої Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 350-річчю битви під Берестечком, 16–17 черв. 2001 р. / Рівнен. обл. краєзн. т-во. – Рівне : Ліста, 2001. – С. 84–86.

350. **Пилипів Л. Археологічні дослідження поля Берестецької битви та їх значення для розвитку вітчизняної археології** / Л. Пилипів // Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубен. замку / Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубно. – Дубно, 2012. – С. 47–50.

351. **Плясковський І. І. К. Свешніков – дослідник поля Берестецької битви** / І. Плясковський // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури : зб. матеріалів і тез наук. конф. 29–30 верес. 1998 р. / Рівнен. держ. ін-т культури. – Рівне : Волин. обереги, 1998. – С. 57–58.

352. **Плясковський І. О. І. К. Свешніков – дослідник поля Берестецької битви** / І. О. Плясковський // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 6-ої наук.-теорет. конф., присвяч. 400-річчю з дня народж. Богдана Хмельницького, 24–25 черв. 1995 р. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне, 1995. – С. 50–52.

353. **Под местечком Берестечком...** // Рабочая газ. – 1983. – 9 июня. – С. 3.

354. **Пономарьова Т. Переправа незабутня. Історія однієї експедиції** / Т. Пономарьова, О. Булига. – Луцьк : Волин. старожитності, 2014. – 188 с. : іл.

Про історію археологічної експедиції (під керівництвом І. К. Свешнікова), яка у 1970–1990 рр. досліджувала місце козацько-селянської переправи, спорудженої 10 липня 1651 р. під час Берестецької битви.

355. **Поровчук В. Вінок шани досліднику козаччини** / В. Поровчук // Волинь. – 2005. – 28 жовт. – С. 19.

Подається переднє слово І. К. Свешнікова до книги «Битва під Берестечком», в якому автор розповідає про своє захоплення історією козаччини та славою Берестечка.

356. **Прищепя Б. А. Нові дослідження поля Берестецької битви** / Б. А. Прищепя, В. С. Чекурков // Берестецька битва в історії України : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : [Нестеров С. Б.], 2006. – С. 21–31.

Згадуються дослідження поля Берестецької битви І. К. Свешніковим.

357. **Рыбаков Б. Находки археологов** / Б. Рыбаков // Наука и религия. – 1972. – № 5. – С. 40–43.

Про знахідки археологічної експедиції І. К. Свешнікова під час розкопок на полі Берестецької битви.

358. **Сарнавська Л. Збережемо історію для нащадків** / Л. Сарнавська // Зміна. – 1986. – 18 жовт. – С. 2–3

Згадуються археологічні розкопки на території поля Берестецької битви.

359. **Свешніков І. Відгомін козацької слави** / І. Свешніков ; розмовляв Г. Іськов // Зоря комунізму [Острог]. – 1989. – 23 верес. – С. 1, 2.

360. **Свешніков І. То є одвічна загадка землі...** / І. Свешніков ; розмовляв А. Мізерний // Рівне. – 1991. – 15 черв. – С. 4.

361. **Свешников И. К. Это был настоящий казацкий Гаврош...** / И. К. Свешников ; беседу вел Г. Демьянчук // Рабочая газ. – 1979. – 23 сент. – С. 4.

Розповідь І. К. Свешнікова про цінні знахідки під час розкопок на місці козацької переправи.

362. **Сегеда С. «Антропологічні» портрети учасників Берестецької битви** / С. Сегеда // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Волин. обереги, 2001. – С. 61–69.

363. **Сегеда С. Козацькі портрети** / С. Сегеда // Пам'ятки України. – 1988. – № 3. – С. 43.

Про розкопки на полі Берестецької битви та знахідки археологічної експедиції І. К. Свешнікова.

364. **Чирська М. І. К. Свешніков – дослідник поля Берестецької битви** / М. Чирська // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю : матеріали 30-ої Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф., м. Луцьк, 24–25 берез. 2009 р. – Луцьк, 2009. – Вип. 30. – С. 91–93.

365. **Чирська М. І. К. Свешніков – дослідник поля Берестецької битви** / М. Чирська // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Волин. старожитності, 2011. – Вип. 9, ч. 2. – С. 302–306.

366. **Шевчук С. Берестецька битва у студіях фольклористів, етнографів і краєзнавців** / С. Шевчук // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 5-ої наук.-теорет. конф., 2 лип. 1994 р. – Рівне, 1994. – С. 44–46.

367. **Юхимчук М. С. Ігор Кирилович Свешніков – видатний дослідник козацтва** / М. С. Юхимчук // Берестецька битва – відгомін боротьби за віру Христову : зб. тез наук.-практ. конф., присвяч. 1025-ій річниці Хрещення Русі, 365-ій річниці початку Визвол. війни 1648–1657 рр., 362-ій річниці Берестец. битви / Нац. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Нестеров С. Б., 2013. – С. 271–276.

368. **Юхимчук М. Ігор Кирилович Свешніков – видатний дослідник козацтва** / М. Юхимчук // Наукові записки / КЗ «Рівнен. обл. краєзн. музей» РОР. – Рівне, 2013. – Вип. 11. – С. 266–269.

369. **Юхимчук М. Характеристика селянської зброї з розкопок місця Берестецької битви** / М. Юхимчук // Щит і меч землі Дубенської: воєнна історія краю : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 500-річчю Оршанської битви, 100-річчю від початку 1-ої світової війни та 70-ій річниці визволення України від нім.-фашист. загарбників / Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубно. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2014. – С. 36–40.

Згадуються дослідження І. К. Свешнікова.

370. **Яремчук О. Перші серед багатьох** / О. Яремчук // Берестецька битва в історії України : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 360-річчю Берестецької битви / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; [упоряд. О. Борисюк]. – Рівне : Нестеров С. Б., 2011. – С. 162–166.

Про І. К. Свешнікова та інших учасників археологічної експедиції на полі Берестецької битви у червні 1970 р.

371. **Ящук В. На козацькій переправі** / В. Ящук // Червон. прапор. – 1990. – 14 серп. – С. 1.

372. **Ящук В. На місці переправи** / В. Ящук, В. Грицайчук // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1990. – 4 серп. – С. 3.

Про розкопки місця Берестецької битви.

373. **Ящук В. І. Тема Берестецької битви в районній газеті «Прапор перемоги»** / В. І. Ящук // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 6-ої наук.-теорет. конф., присвяч. 400-річчю з дня народж. Богдана Хмельницького, 24–25 черв. 1995 р. – Рівне, 1995. – С. 127–130.

Згадуються статті І. К. Свешнікова.

374. **Свешніков І. Козацькі діти** : [вірш] / І. Свешніков // Вільне сл. – 2010. – 21 груд. – С. 7.

Вірш присвячений двом хлопчикам 12–14 років, які загинули на полі Берестецької битви. Кістки хлопчиків було виявлено у 1980 р. біля берега річки Циганівка.

375. **У карбах слова видатних діячів науки і культури** // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. – Рівне : Волин. обереги, 2001. – С. 4–12.

Висловлювання про Берестецьку битву видатних українських діячів, в тому числі І. К. Свешнікова.

Дослідник Дубенщини

376. **Бурштинове сонце**: за матеріалами іменного фонду Ігоря Свешнікова у Державному історико-культурному заповіднику м. Дубно // Над Іквою-рікою... : літ.-мист.-краєзн. альм. / упоряд. Л. Пшенична. – Дубно, 2007. – С. 20–21.

Про археологічне дослідження поблизу с. Іванне на Дубенщині (1958 р.).

377. **Васильченко В. Академік із заступом** / В. Васильченко // Вісн. Дубенщини. – 1995. – 16 серп. – С. 2, 4.

Бесіда з І. К. Свешніковим про археологічні дослідження і розкопки.

378. **Гупало В. Археологічні дослідження в Дубні** / В. Гупало // Дубно і світ : міжнар. ювіл. наук.-теорет. конф., присвяч. 900-річчю міста Дубна, 25–26 серп. 2000 р. – Дубно : Дубен. район. друк., 2000. – С. 37–38.

379. **Гупало В. Археологічні дослідження в Дубні** / В. Гупало // Над Іквою-рікою... : літ.-мист.-краєзн. альм. / упоряд. Л. Пшенична. – Дубно, 2007. – С. 68–69.

Про археологічні розкопки І. К. Свешнікова у Дубні в 1995 р.

380. **Дяхтярчук О. Кам'яні хрести Волині, Дубенщини – спроба дослідження** / О. Дяхтярчук // Дубно і світ : міжнар. ювіл. наук.-теорет. конф., присвяч. 900-річчю міста Дубна, 25–26 серп. 2000 р. – Дубно : Дубен. район. друк., 2000. – С. 53–54.

Про дослідження кам'яних хрестів І. К. Свешніковим.

381. **Замок – клондайк для археолога, або Скільки років Дубну?** // Над Іквою-рікою... : літ.-мист.-краєзн. альм. / упоряд. Л. Пшенична. – Дубно, 2007. – С. 25–26.

Інтерв'ю з археологом Вірою Гупало, яка з І. К. Свешніковим проводила розкопки на території Дубенщини.

382. **Малєєв Ю. Культура кулястих амфор на Дубенщині** / Ю. Малєєв // Дубно і світ : міжнар. ювіл. наук.-теорет. конф., присвяч. 900-

річчю міста Дубна, 25–26 серп. 2000 р. – Дубно : Дубен. район. друк., 2000. – С. 51–53.

Про дослідження І. К. Свешніковим культури кулястих амфор на території Дубенського району Рівненської області.

383. **Пащук І. Археологічні знахідки в Дубенському замку** / І. Пащук // Вільне сл. – 1995. – 9 серп. – С. 4.

384. **Петлюк І. Сліди аріїв на Дубенщині** / І. Петлюк, Л. Пшенична // Дубно і світ : міжнар. ювіл. наук.-теорет. конф., присвяч. 900-річчю міста Дубна, 25–26 серп. 2000 р. – Дубно : Дубен. район. друк., 2000. – С. 81–82.

Про дослідження І. К. Свешніковим поховань біля села Іванне Дубенського району Рівненської області.

385. **Пшеничний Ю. Давня Дубенщина у світлі відкриттів І. К. Свешнікова** / Ю. Пшеничний // Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 15-річчю створення Держ. іст.-культ. заповідника м. Дубно. – Дубно, 2008. – С. 90–95.

386. **Ткач В. Дубно в X–XIII століттях – спроба історичної реконструкції** / В. Ткач // Над Іквою-рікою... : літ.-мист.-краєзн. альм. / упоряд. Л. Пшенична. – Дубно, 2007. – С. 28–29.

Про археологічні розкопки 1995 р. на території Дубенського замку під керівництвом І. К. Свешнікова та В. Гупало.

Музеєзнавець, реставратор

387. **Булига О. Археологічні матеріали Ігоря Свешнікова у фондах Рівненського обласного музею** / О. Булига, Т. Пономарьова // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 8–11.

388. **Булига О. Каталог найважливіших знахідок з місця битви (1)** / О. Булига // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Волин. береги, 2001. – С. 88–92.

389. **Бухало Г. Поле народної слави** : путівник по музею «Козацькі могили» в с. Пляшева Червоноармійського району / Г. Бухало. – Ровно : Облполіграфвидав, 1987. – 10 с.

390. **Бухало Г. Поповнення експонатами музею «Козацькі могили»** / Г. Бухало // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Волин. береги, 2001. – С. 59–61.

Про археологічні розкопки І. К. Свешнікова на місці Берестецької битви.

391. **Бухало Г. В. Рівненський обласний краєзнавчий музей, 1963–2006. Спогади** / Г. В. Бухало // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Волин. береги, 2006. – Вип. 4 : [100-річчю з часу заснування перш. музею в м. Рівне]. – С. 16–23.

Про І. К. Свешнікова як музеєзнавця.

392. Гула О. **З історії формування археологічних збірок Львівського історичного музею (40–80-ті роки ХХ ст.)** / О. Гула // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2008. – Вип. 11. – С. 313–318.

Про вагомий внесок І. К. Свешнікова (працював у музеї на посаді завідувача відділу археології) у справу розширення та наукової інтерпретації археологічних фондів музею.

393. **Закалюк К. Трофеї археологов** / К. Закалюк // Известия [Москва]. – 1973. – 15 февр. – С. 4.

Про унікальні археологічні знахідки експедиції І. К. Свешнікова на місці Берестецької битви, якими поповнився музей-заповідник «Козацькі могили».

394. **Зарубій Е. Відділ археології Львівського історичного музею у 1940–1945 рр.** / Е. Зарубій // Наукові студії : зб. наук. пр. / Історико-краєзн. музей м. Винники. – Л. ; Винники : Апріорі, 2013. – Вип. 6. – С. 150–159.

395. **Зарубій Е. Історія відділу археології Львівського історичного музею** / Е. Зарубій // Наукові записки / Львів. іст. музей. – К. : Лазурит Поліграф, 2009. – Вип. 13. – С. 157–167.

396. **Лотоцький Г. Козацькі могили** : музейн. літопис / Г. Лотоцький. – Рівне : Волин. обереги, 2003. – 84 с. : іл.

Про І. К. Свешнікова. – С. 51, 52, 58, 59, 79–81.

397. **Марковский Д. Н. Объяснительная записка о реставрации второй партии предметов археологической кожи, кости и дерева из раскопок в пойме реки Пляшевой 1972 г.** / Д. Н. Марковский. – Л., 1973.

398. **Марковский Д. Н. Объяснительная записка о реставрации двух предметов из раскопок в пойме реки Пляшевой 1972 г.** / Д. Н. Марковский. – Л., 1973.

399. **Марковский Д. Н. Объяснительная записка о реставрации девяти предметов археологической кожи из раскопок в пойме реки Пляшевой 1972 г.** / Д. Н. Марковский. – Л., 1973.

400. **Марковский Д. Н. Отчет о реконструкции сапог из раскопок 1970 г. археолога И. Свешникова в пойме реки Пляшевой** / Д. Н. Марковский. – Л., 1971.

401. **Марковский Д. Н. Отчет о реставрации первой партии предметов археологической кожи из раскопок 1972 г. в пойме реки Пляшевой** / Д. Н. Марковский. – Л., 1972.

402. **Марковский Д. Н. Пояснительная записка о реставрации археологических материалов из раскопок И. Свешникова 1971 г. в пойме реки Пляшевой** / Д. Н. Марковский. – Л., 1971–1972.

403. **Марковский Д. Н. Реставрация партии археологических материалов раскопок 1973 г. в пойме реки Пляшевой** / Д. Н. Марковский, З. Предтеченская. – Л., 1975.

Рукописні звіти і пояснювальні записки фахівця з реставраційних майстерень Санкт-Петербурзького (тоді Ленінградського) Ермітажу Д. М. Марковського зберігаються у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею.

404. **Мацкевий Л. Ігор Кирилович Свешніков – людина, науковець, педагог і музейник** / Л. Мацкевий // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен.

обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 26–33.

405. **Мізерний А. Козацькі могили** / автор-упоряд. Л. Галабуз ; фото, текст А. Мізерного. – Рівне : Нестеров С. Б., 2006. – 33 с.

Фото І. К. Свешнікова. – С. 7.

406. **Мушировський В. Зброя музейного арсеналу** / В. Мушировський // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Волин. обереги, 2006. – Вип. 4 : [100-річчю з часу заснування перш. музею в м. Рівне]. – С. 58–69.

Згадуються археологічні розкопки І. К. Свешнікова на місці Берестецької битви.

407. **Національний пантеон «Козацькі могили»** : іст.-краєзн. нарис / В. Рожко, В. Пришляк, П. Лотоцький [та ін.]. – Луцьк : Медіа, 2003. – 544 с.

Про І. К. Свешнікова. – С. 165–168, 193, 194, 199, 216.

408. **Пашук І. Богдан Хмельницький на Волині** / І. Пашук // Робітн. газ. – 1995. – 8 серп. – С. 4.

Про виставку у Волинському краєзнавчому музеї, присвячену 400-річчю з дня народження Б. Хмельницького. Багато знахідок і маловідомих речей для музею і виставки передав І. К. Свешніков.

409. **Пашук І. Науковці, діячі культури та краєзнавці – справі відродження історичного пам'ятника «Поле Берестецької битви»** / І. Пашук // Берестецька битва в історії України : тези 4-ої республік. наук.-теорет. конф., с. Острів Радивилівського р-ну, 19 черв. 1993 р. – Острів, 1993. – С. 34–37.

410. **Під містечком Берестечком** // Зміна. – 1983. – 19 лип. – С. 3.

Про археологічні знахідки та реставрацію речей, яку 13 років здійснює І. К. Свешніков. Зберігаються у Рівненському краєзнавчому музеї.

411. **Погоральський Я. Археологічний музей Львівського університету – 40 років з часу відновлення діяльності** / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету : зб. наук. пр. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 321–325.

Про участь І. К. Свешнікова у створенні музею (березень 1967 р.).

412. **Пономарьова Т. Архів І. К. Свешнікова** / Т. Пономарьова // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві : наук. зб. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Волин. обереги, 2001. – С. 82–88.

Архів знаходиться у Рівненському обласному краєзнавчому музеї.

413. **Пономарьова Т. М. Щоденник експедиції Рівненського краєзнавчого музею на місці Берестецької битви 1651 р. у 1976 р.** / Т. М. Пономарьова ; кер. роботи І. К. Свешніков ; Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне, 1976.

414. **Пономарьова Т. М. Щоденник експедиції Рівненського краєзнавчого музею на місці Берестецької битви 1651 р. у 1978 р.** / Т. М. Пономарьова, Н. І. Загорулько ; кер. роботи І. К. Свешніков ; Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне, 1978.

415. Пономарьова Т. М. **Щоденник експедиції Рівненського краєзнавчого музею на місці Берестецької битви 1651 р. у 1980 р.** / Т. М. Пономарьова ; кер. роботи І. К. Свешніков ; Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне, 1980.

Рукописи щоденників археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею, очолюваної І. К. Свешніковим, зберігаються у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею.

416. Пшеничний М. **Те, що минуло, але – не минає** / М. Пшеничний // Сім днів. – 1997. – 7 черв. – С. 7.

Про заснування іменного фонду історика, археолога І. К. Свешнікова у Державному історико-культурному заповіднику м. Дубно.

417. Пшеничний Ю. **Історія формування археологічної експозиції в історико-культурному заповіднику м. Дубно** / Ю. Пшеничний // Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубен. замку / Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубно ; упоряд.: Н. Любецька, Т. Дмитренко, О. Гавриленко. – Дубно : Держ. іст.-культ. заповідник, 2012. – С. 21–31.

Про археологічну діяльність та створення археологічної експозиції Ю. Шумовським, М. Островським, І. Свешніковим, Б. Прищепою.

418. Свешніков І. К. **Перлина світової культури** / І. К. Свешніков ; розмовляв Г. Іськов // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1989. – 7 верес. – С. 4.

Про долю і значення «Козацьких могил» розмірковує І. К. Свешніков.

419. Смолінський С. **«Круг містечка Берестечка...»** / С. Смолінський // Наука і суспільство. – 1980. – № 4. – С. 53–55.

Про музей на території заповідника «Козацькі могили». Фото археологічних розкопок на місці Берестецької битви експедиції Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І. К. Свешнікова.

420. Суходуб З. **З-під містечка Берестечка** / З. Суходуб // Жовтень. – 1983. – № 8. – С. 133.

Про унікальні знахідки археологічної експедиції під керівництвом І. К. Свешнікова на місці Берестецької битви, які експонувалися на виставці у Львівській картинній галереї.

421. Юхимчук К. **Музейна діяльність Ігоря Свешнікова (1945–1959 рр.)** / К. Юхимчук // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 34–39.

422. Ящук В. **Діла давно минулих днів** / В. Ящук // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1982. – 6 лип. – С. 4.

Репортаж з Рівненського обласного краєзнавчого музею про експозиції музею, де зберігаються речі, знайдені на території Берестецької битви під час розкопок експедиції І. К. Свешнікова.

423. Ящук В. **«На чотири милі...»** / В. Ящук // Прапор перемоги [Радивилів]. – 1992. – 28 берез. – С. 3.

Роздуми І. К. Свешнікова про перспективи розвитку історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви».

424. **Ящук В. Французькі юнаки та дівчата – у Пляшевій** / В. Ящук // Прапор перемоги [Червоноармійськ]. – 1986. – 30 серп. – С. 4.

Про екскурсію, проведену І. К. Свешніковим на «Козацьких могилах» для французького фольклорно-етнографічного ансамблю «Гопак».

Листування, переписка, спогади

425. **Гаврилевич О. Козаки Хмельницького йшли через Дубенщину** [у 1648 році] : про це розповідав у своїх листах вчений І. К. Свешніков / О. Гаврилевич // Скриня [Дубно]. – 2014. – 24 квіт. – С. 9.

Архівні листи-переписка Миколи Пищеничного з Ігорем Свешніковим. Історія з коментарями.

426. **Гавриленко О. Славетний археолог з Дубна: до 100-річчя від дня народження** / О. Гавриленко // Замок [Дубно]. – 2015. – 14 трав. – С. 7.

Про переписку І. К. Свешнікова з сім'єю Миколи і Любові Пищеничних з Дубна.

427. **Гавриленко О. Славетний археолог і талановита поетеса** / О. Гавриленко // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 67–71.

428. **Данилишин О. Я мріяв розгадати загадку Берестецької битви: листування І. К. Свешнікова з музеєм-заповідником «Козацькі могили»** / О. Данилишин // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 24–28.

429. **Дмитренко Т. До портрета краєзнавця** / Т. Дмитренко // Вісн. Дубенщини. – 1993. – 11 серп. – С. 4.

Про лист І. К. Свешнікова до друга дитинства, відомого археолога І. Д. Лозов'юка.

430. **Зубрицький Ю. Мої спомини про професора археології Свешнікова І. К.** : (дещо із життя професора археології Свешнікова І. К.) / Ю. Зубрицький // Український вісник : альманах. – Л. ; Респ. Комі ; Дубно ; Луцьк, 2010. – № 10 (14). – С. 100–111.

431. **Ігор Свешніков: що пам'ять зберегла** // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2005. – 21 жовт. – С. 2–3.

Про листування вченого-археолога.

432. **Лотоцький Г. П. З уст краєзнавця** / Г. П. Лотоцький, А. Д. Паничевний // Берестецька битва в історії України : зб. тез наук. конф. / авт.-упоряд. Л. С. Галабуз, Г. П. Лотоцький ; Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне : Нестеров С. Б., 2006. – С. 69–70.

Спогади краєзнавця з с. Добриводи Радивилівського району Рівненської області А. Д. Паничевного про зустрічі з І. К. Свешніковим.

433. **Мельник Н. Моє знайомство і співпраця з І. К. Свешніковим** / Н. Мельник // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 40–42.

434. **Пащук І. Листи Ігоря Свешнікова** / І. Пащук // Вісн. Рівненщини. – 2001. – 25 квіт., 16 трав., 23 трав., 27 черв.

Листи І. К. Свешнікова до Н. А. Мельник, бібліотекаря с. Хотин Радивилівського району Рівненської області.

435. **Пшенична Л. «Захоплюються вашими влучними порівняннями, художніми описами...»** / Л. Пшенична // Кур'єр подій [Дубно]. – 2001. – 13 груд. – С. 5.

З листів вченого-археолога І. К. Свешнікова до Л. Пшеничної.

436. **Пшеничний М. «Козаки Хмельницького йшли через Дубенщину...»** / М. Пшеничний // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне, 2011. – Вип. 9, ч. 2 : [присвяч. історії Волині]. – С. 226–233.

Спогади М. Пшеничного про знайомство і листування з І. К. Свешніковим.

437. **Пшеничний М. Неопалимі дзвони Звенигорода й листи І. К. Свешнікова** / М. Пшеничний // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 72–75.

438. **Пшеничний М. «Хочу надіятись, що переможу темні сили»...** / М. Пшеничний // Вісн. Дубенщини. – 2001. – 30 листоп. – С. 7.

Епістолярна спадщина І. К. Свешнікова, надана М. Пшеничним.

439. **Свешнікова Н. Спогади про батька** / Н. Свешнікова // Український вісник : альманах. – Л. ; Респ. Комі ; Дубно, 2005–2006. – 4/5 (11/12). – С. 183–208.

Спогади дочки І. К. Свешнікова про його участь в археологічній експедиції 1960 р. в с. Городок Рівненського району Рівненської області.

440. **Свешнікови у спогадах хотинців** // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 42–59.

441. **Суходуб З. Земля повертає пам'ять** : нарис-спогад про Ігоря Свешнікова / З. Суходуб // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 66–73.

442. **Хобта В. Мої спогади** / В. Хобта // Там само. – С. 75–78.

Про І. К. Свешнікова.

443. **Хто досліджував Мирогощу – устами І. К. Свешнікова** // Вісн. Дубенщини. – 2005. – 24 листоп. – С. 6.

Лист І. К. Свешнікова до вчительки-пенсіонерки Марії Солдатюк з с. Мирогоща Дубенського району Рівненської області.

444. **Шишко І. Через роки, через відстані...** / І. Шишко // Життєвий і творчий шлях І. К. Свешнікова : до 90-річчя від дня народж. видат. історика-археолога : зб. тез наук. конф. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2005. – С. 78–80.

Спогади про І. К. Свешнікова.

445. Ящук В. **Постала в уяві історія, далека й близька: листи І. Свешнікова в Радивилів / В. Ящук // Там само. – С. 84–92.**

Вшанування пам'яті археолога, вченого-земляка

446. **Барабаш (Мізюк) І. Людина світла / І. Барабаш (Мізюк) // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 79–82.**

447. **Вінок шани видатному археологу: присвячується пам'яті І. К. Свешнікова // Український вісник : альманах. – Л. ; Респ. Комі ; Дубно, 2005–2006. – 4/5 (11/12). – С. 180–183.**

448. **Вітюк К. Вченого з Європейським ім'ям пошановано / К. Вітюк // Вільне слово. – 1997. – 17 верес. – С. 1.**

Про відкриття меморіальної дошки І. К. Свешнікову в м. Дубно.

449. **Галабуз Л. До ювілею вченого-історика і археолога / Л. Галабуз // Вільне сл. – 1995. – 22 лип. – С. 1.**

450. **Гудима Є. Став козацьким речником: пам'яті Ігоря Свешнікова / Є. Гудима // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2008. – 27 черв. – С. 3.**

451. **Досліднику Берестецької битви // Вільне сл. – 2000. – 1 верес. – С. 1.**

Про відкриття меморіальної дошки І. К. Свешнікову на фасаді будинку музею «Козацькі могили» у с. Пляшева Радивилівського району Рівненської області.

452. **Дослідники козацької минувшини : зб. тез наук.-практ. конф., присвяч. 155-й річниці від дня народж. Д. Яворницького та 95-й річниці від дня народж. І. Свешнікова / Нац. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви» ; упоряд. Л. Галабуз. – Рівне : Нестеров С. Б., 2010. – 128 с.**

453. **Ігор Кирилович Свешніков (некролог) // Вільне сл. – 1995. – 23 серп. – С. 3.**

454. **Ім'я науковця повернулося в Хотин // Скриня [Дубно]. – 2015. – 15 січ. – С. 8.**

Про заходи із вшанування І. К. Свешнікова (з нагоди 100-річчя з дня народження) у с. Хотин Радивилівського району Рівненської області.

455. **Ірченко М. Ювілей у жовтні / М. Ірченко // Вільне сл. – 1995. – 3 черв. – С. 1.**

Про підготовку відзначення 80-річчя з дня народження І. К. Свешнікова.

456. **Колодяжний М. Дослідник сивої давнини / М. Колодяжний // Вісті Рівненщини. – 2005. – 19 жовт. – С. 4.**

Про виставку у Рівненському обласному краєзнавчому музеї, приурочену 90-річчю з дня народження І. К. Свешнікова.

457. **Лотоцька М. А. Життя – коротке, а історія – вічна! / М. А. Лотоцька // Духовна нива [Рівне]. – 2005. – № 8 (серп.). – С. 5.**

Пам'яті І. К. Свешнікова.

458. **Лотоцький Г. Світлій пам'яті І. К. Свешнікова / Г. Лотоцький // Волинь. – 2005. – 28 жовт. – С. 19.**

Про наукову конференцію «Життєвий та творчий шлях І. К. Свешнікова» (с. Острів Радивилівського району Рівненської області), приурочену вшануванню пам'яті І. К. Свешнікова.

459. «Любив він Дубно справжньою любов'ю...» : 90 років від дня народження І. К. Свешнікова // Вісн. Дубенщини. – 2005. – 24 листоп. – С. 6.

460. Малишева Л. Ігор Свешніков у дзеркалі бібліографії / Л. Малишева, Т. Карпінська // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 89–92.

Про укладання біобібліографічного покажчика до 100-річчя з дня народження І. К. Свешнікова.

461. Пам'яті І. К. Свешнікова // Дослідження археологічних пам'яток українського козацтва. – К., 1995. – Вип. 4. – С. 83.

Від працівників науково-дослідного центру «Часи козацькі».

462. Пам'яті вченого-земляка // Вісн. Дубенщини. – 2005. – 20 жовт. – С. 6.

До 90-річчя від дня народження І. К. Свешнікова.

463. Пам'яті вченого-земляка // Скриня [Дубно]. – 2005. – 20 жовт. – С. 3.

Про вшанування І. К. Свешнікова на Рівненщині.

464. Пащук І. «Дослідник сивої давнини» / І. Пащук // Вільне сл. – 2005. – 13 жовт. – С. 4.

Про виставку у Рівненському обласному краєзнавчому музеї, присвячену 90-річчю з дня народження І. К. Свешнікова.

465. Пащук І. Неспокійне серце / І. Пащук // Вільне сл. – 1995. – 18 жовт. – С. 2.

До 80-річчя з дня народження І. К. Свешнікова.

466. Пшенична Л. Не задля вигоди, а заради Правди / Л. Пшенична // Замок [Дубно]. – 2015. – 26 берез. – С. 7.

До 100-ліття з дня народження І. К. Свешнікова.

467. Романюк О. Вивчаючи історико-культурну спадщину / О. Романюк // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2014. – 10 жовт. – С. 2.

Про засідання методоб'єднання вчителів суспільних предметів Хотинської ЗОШ (Радивилівського району Рівненської області) на тему «І. К. Свешніков – дослідник Берестецької битви 1651 року».

468. Табакера В. Вшанувати відомого земляка / В. Табакера // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2013. – 15 листоп. – С. 4.

469. Табачук П. Вшанування пам'яті великого вченого / П. Табачук // Вісті Рівненщини. – 2005. – 2 листоп. – С. 3.

470. Табачук П. Життя, присвячене дослідженням / П. Табачук // Прапор перемоги [Радивилів]. – 2005. – 28 жовт. – С. 2.

Про наукову конференцію «Життєвий та творчий шлях І. К. Свешнікова» (с. Острів Радивилівського району Рівненської області).

471. Табачук П. «Життєвий та творчий шлях І. К. Свешнікова» / П. Табачук // Вільне сл. – 2005. – 8 листоп. – С. 6.

Про наукову конференцію в с. Острів Радивилівського району Рівненської області.

472. Тимошейко А. Науковці досліджують минувшину / А. Тимошейко // Провінційка [Рівне]. – 2010. – 28 жовт.–3 листоп. – С. 4.

Про науково-практичну конференцію «Дослідники козацької минувшини», приурочену до 155-ої річниці з дня народження Д. Яворницького та 95-ої річниці з дня народження І. Свєшнікова (с. Острів Радивилівського району Рівненської області).

473. Хобта В. В. Наукова конференція в с. Пляшева / В. В. Хобта // Нове життя [Здолбунів]. – 2005. – 28 жовт. – С. 6.

Про конференцію до 90-річчя з дня народження вченого-археолога І. К. Свєшнікова «Життєвий та творчий шлях І. К. Свєшнікова».

474. Цимбалюк Є. Пляшівка на знак 450-річчя пом'янула Богуна, Журавницького, Свєшнікова та інших історичних особистостей, котрі залишили слід на теренах, прилеглих до знаменитих «Козацьких могил» / Є. Цимбалюк // Вільне сл. – 2013. – 21 листоп. – С. 12.

475. Цимбалюк Є. Школу найменували на честь відомого дослідника «Козацьких могил» / Є. Цимбалюк // Вільне сл. – 2015. – 15 січ. – С. 2.

Іменем І. К. Свєшнікова названо школу в с. Хотин Радивилівського району Рівненської області.

476. Юхимчук М. Він зробив те, що не відніметься від нього: пам'яті Ігора Свєшнікова присвячується / М. Юхимчук // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свєшнікова. – С. 63–66.

477. Як відзначать 100-річчя видатного археолога? // Рівне вечірне. – 2014. – 24 черв. – С. 3.

Про відзначення на державному рівні 100-річчя з дня народження І. К. Свєшнікова.

478. Якщо архіви мовчать – то земля говорить // Вісн. Дубенщини. – 1995. – 25 серп. – С. 4.

До дня смерті І. К. Свєшнікова.

Науково-краєзнавча премія ім. І. К. Свєшнікова в галузі охорони культурної спадщини краю

Премія імені І. К. Свєшнікова була встановлена Рівненською обласною радою у 2005 році з метою відзначення кращих спеціалістів в галузі охорони та збереження пам'яток історії, культури та архітектури.

479. Молчан С. Наукова премія чекає на номінанта / С. Молчан // Рівнен. газ. – 2005. – 14 груд. – С. 3.

Про заснування премії ім. І. К. Свєшнікова в галузі охорони культурної спадщини краю (розглядалась на 29-й сесії Рівненської обласної ради).

480. Тубіна С. За діловою розмовою не забулася перепалка / С. Тубіна // Вісті Рівненщини. – 2005. – 14 груд. – С. 1.

481. Премія імені Ігоря Свєшнікова // Вільне сл. – 2006. – 17 січ. – С. 2.

482. Положення про премію імені Ігоря Свєшнікова у галузі охорони культурної спадщини краю // Вісті Рівненщини. – 2006. – 31 берез. – С. 1.

483. Про внесення зміни до Положення про премію імені І. Свешнікова в галузі охорони культурної спадщини краю : рішення Рівненської обласної ради (четверте скликання) від 24 берез. 2006 р. №796 // Вісті Рівненщини. – 2006. – 31 берез. – С. 2.

484. Васильєва І. Переможці премії імені Ігоря Свешнікова у галузі охорони культурної спадщини краю / І. Васильєва // Наукові записки : зб. наук. пр. / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Дятлик М., 2015. – Вип. 13, ч. 1 : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Ігоря Кириловича Свешнікова. – С. 84–88.

Лауреати премії ім. І. К. Свешнікова

2005

485. Тубіна С. Першим лауреатом премії імені Ігоря Свешнікова став Павло Лотоцький / С. Тубіна // Вісті Рівненщини. – 2006. – 5 трав. – С. 4.

Лотоцький П. – директор музею-заповідника «Козацькі могили».

2006

486. Ничипорук І. Гурій Бухало отримав премію Свешнікова / І. Ничипорук // Рівненська газ. – 2007. – 30 квіт. – С. 3.

487. Тубіна С. Премія імені Ігоря Свешнікова – Гурію Бухалу / С. Тубіна // Вісті Рівненщини. – 2007. – 27 квіт. – С. 3.

Бухало Г. – краєзнавець, історик, науковий працівник Рівненського обласного краєзнавчого музею.

2007

Смолін Петро – директор Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, науковий працівник.

2008

488. Премія імені Ігоря Свешнікова // Вісті Рівненщини. – 2009. – 16 квіт. – С. 12.

489. Даниленко Р. Присуджено премію імені Ігоря Свешнікова за 2008 рік / Р. Даниленко // Рівне Час. – 2009. – 16 квіт. – С. 6.

Пономарьова Тетяна – завідувачка сектору давньої історії Рівненського обласного краєзнавчого музею.

2009

490. Сологуб Б. Бикова одержала премію Свешнікова / Б. Сологуб // Рівне вечірнє. – 2010. – 27 квіт. – С. 1.

491. **Гуменна Л. Премія імені Ігоря Свєшнікова знайшла свого нового лауреата** / Л. Гуменна // Вільне сл. – 2010. – 29 квіт. – С. 12.

492. **Премія імені Ігоря Свєшнікова за 2009 рік присуджена Тетяні Биковій** // Рівне Час. – 2010. – 29 квіт. – С. 7.

Бикова Т. – завідувачка відділу історичних досліджень ТзОВ ДЦ «Рівне-Суренж».

2010

493. **Анатолій Вакулка – лауреат премії імені Ігоря Свєшнікова** // Віче Костопільщини. – 2011. – 23 квіт. – С. 3.

494. **Стельмашук С. Анатолій Вакулка – лауреат премії імені Ігоря Свєшнікова** / С. Стельмашук // Вісті Рівненщини. – 2011. – 15 квіт. – С. 4.

Вакулка А. – директор Костопільського краєзнавчого музею.

2011

495. **Цимбалюк Є. Археолог «докопався» до премії** / Є. Цимбалюк // Вільне сл. – 2012. – 24 квіт. – С. 8.

Прищепя Богдан – заступник директора з наукової роботи ДП «Рівненська старовина».

2012

496. **Сеньків Р. Вручення премії ім. І. Свєшнікова** / Р. Сеньків // Вільне сл. – 2013. – 9 квіт. – С. 2.

497. **Мочерняк І. Олександр Позіховський – лауреат обласної премії** / І. Мочерняк // Замкова гора [Острог]. – 2013. – 13 квіт. – С. 4.

Позіховський О. – завідувач відділу нумізматики КЗ «Державний історико-культурний заповідник м. Острог».

2013

Луц Віктор – завідувач художнього відділу Рівненського обласного краєзнавчого музею.

2014

498. **Визначено лауреата премії імені Ігоря Свєшнікова** // Вісті Рівненщини. – 2015. – 17 квіт. – С. 6.

499. **Визначили лауреата премії** // Голос України. – 2015. – 10 квіт. – С. 7.

Войтюк Олексій – старший науковий співробітник відділу охорони культурної спадщини Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Бібліографічні посібники

500. **Археология Украинской ССР** : библиогр. указ., 1918–1980 / АН УССР, Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского ; сост.: И. Г. Шовкопляс, Н. Г. Дмитренко ; отв. ред. И. И. Артеменко. – К. : Наук. думка, 1980. – 560 с.

Бібліографічний список праць І. К. Свешнікова. – С. 499.

501. **Археологія України** : бібліогр. покажч., 1981–1990 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. І. Г. Шовкопляс ; відп. ред. О. С. Онищенко – К. : НБУВ, 1999. – 460 с.

Бібліографічний список праць І. К. Свешнікова. – С. 403.

502. **Ігор Кирилович Свешніков** : [бібліогр. покажч.] / НАН України, Ін-т археології ; упоряд. І. Г. Пащук. – Рівне : [б. в.], 1995. – 38 с.

Ювілейне видання, присвячене 80-річчю з дня народження відомого вченого, історика, археолога.

503. **Короткий перелік наукових публікацій І. К. Свешнікова** : до 80-річчя з дня народження / склав І. Г. Пащук // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 6-ої наук.-теорет. конф., присвяч. 400-річчю з дня народж. Богдана Хмельницького, 24–25 черв. 1995 р. / Держ. іст.-мемор. заповідник «Поле Берестец. битви». – Рівне, 1995. – С. 55–56.

504. **Малєєв Ю. Список наукових праць професора, доктора історичних наук Ігоря Кириловича Свешнікова** / Ю. Малєєв // Волино-Подільські археологічні студії : зб. наук. пр. – Л. : ЛІМ, 1998. – Вип. 1 : Пам'яті І. К. Свешнікова (1915–1995). – С. 5–10.

504а. **Пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки Рівненської області : наук.-допом. бібліогр. покажч.** / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Л. М. Малишева, Н. М. Кожан ; наук. ред.: О. Л. Промська, О. П. Прищепка ; ред.: З. М. Тирак, Л. Г. Сахнюк ; відп. за вип.: В. П. Ярощук. – Рівне : Волин. обереги, 2015. – 186 с.

Про І. К. Свешнікова. – №№ 18, 643, 1091, 1092.

505. **Советская археологическая литература** : библиография, 1963–1967 / Б-ка АН СССР, Ин-т археологии ; сост.: Т. Н. Заднепровская, Р. Ш. Левина, А. А. Любимова [и др.]. – Л. : Наука, 1975. – 472 с.

Бібліографічний список праць І. К. Свешнікова. – С. 448.

506. **Советская археологическая литература** : библиография, 1968–1972 / Б-ка АН СССР, Ин-т археологии ; сост.: Т. Н. Заднепровская, Р. Ш. Левина, Л. М. Всевиов. – Л. : Наука, 1980. – 558 с.

Бібліографічний список праць І. К. Свешнікова. – С. 525.

507. **Советская археологическая литература** : библиогр. указ., 1979–1981 / Б-ка АН СССР, Ин-т археологии ; сост.: Р. Ш. Левина, Т. Н. Заднепровская, Л. М. Всевиов. – Л. : Наука, 1989. – 472 с.

Бібліографічний список праць І. К. Свешнікова. – С. 439.

508. **340 років Берестецькій битві** : анотов. бібліогр. довід. / Рівнен. держ. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. К. В. Краєвська. – Рівне : Ред.-вид. від. облуправління по пресі, 1991. – 180 с.

Про І. К. Свешнікова. – №№ 5, 134, 144, 148, 184, 191, 332, 335, 336, 340, 344–348, 350, 364, 513, 523, 534, 646, 935.

ПРИСВЯТИ І. К. СВЕШНІКОВУ

*Тетяна Пономарьова, старший науковий працівник
Рівненського обласного краєзнавчого музею,
доцент кафедри культурології
Рівненського державного гуманітарного університету*

Архів І. К. Свешнікова

Українська історична наука в особі І. К. Свешнікова досягла значних успіхів у справі вивчення такої кардинальної події в історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр., як Берестецька битва 1651 р. Упродовж багатьох років вчений керував розкопками на полі народної слави, в результаті яких було знайдено і передано в державні музеї Києва, Хортиці, Рівного, а також музей-заповідник «Поле Берестецької битви» понад 5 тисяч унікальних речей козацької доби.

Особливе ставлення І. К. Свешнікова саме до цієї пам'ятки пояснюється тим, що він народився в 1915 р. неподалік від тих місць, з раннього дитинства від батьків та вчителів чув безліч цікавих розповідей про містечко Берестечко, битву, героїчну мужність і відвагу козаків. А потім, вже допитливим юнаком, молодим вченим, досвідченим археологом, на усіх польових стежках і дорогах шукав сліди козацьких і татарських коней, аж поки у 1970 р., за підтримкою місцевих ентузіастів, столичної громадськості і Рівненського краєзнавчого музею, зокрема його директора В. Я. Сидоренка, не розпочав постійних, щорічних розкопок. Вони не припинялися аж до самої смерті Ігоря Кириловича у 1995 р.

Документальні матеріали про історію битви, роботу археологічної експедиції склали унікальний архів, який родина дослідника передала в Рівненський краєзнавчий музей. Він має неабияке значення і викликає великий інтерес, адже його документи висвітлюють не тільки головні проблеми і події самої битви, але й розкривають лабораторію вченого, дають змогу простежити процес пошуку і накопичення нових, раніше невідомих фактів, їх критичного аналізу, синтезування оригінальної думки, формулювання теоретичних висновків.

За допомогою документів архіву ми маємо можливість розкрити творчий метод І. К. Свешнікова як дослідника. Відомо, що він належав до славетної школи львівських істориків, які були виховані на традиціях, започаткованих ще М. Грушевським та І. Крип'якевичем. Також Ігор Кирилович успадкував кращі риси польської археологічної школи, адже час його навчання у Львівському університеті припадає на 30-ті роки ХХ ст. І, нарешті, складні умови розвитку історичної науки за радянських часів навчили Ігоря Кириловича наполегливій послідовності, мужності, вірності поглядам, любові і відданості справі.

Хронологічно документи архіву охоплюють період від 1939 до 1994 р. За обсягом вони складають 1389 одиниць зберігання, а змістовно поділяються на декілька окремих розділів:

1. Малюнки археологічних знахідок з поля Берестецької битви, виконані І. К. Свешніковим власноруч;
2. Листування вченого;
3. Підготовчі матеріали до монографії «Битва під Берестечком»;
4. Підготовчі матеріали до хрестоматії писемних джерел з історії Берестецької битви;
5. Тези виступів на конференціях і нарадах;
6. Підготовчі матеріали до статей і путівників;
7. Щорічні археологічні звіти за 1970–1994 рр.;
8. Негативи фотофіксацій археологічних знахідок, зроблених під час розкопок;
9. Фотокопії образотворчих пам'яток, а також схеми-плани XVII ст., які характеризують битву;
10. Матеріали про музей-заповідник «Поле Берестецької битви»;
11. Документи про організацію і проведення археологічних виставок в Україні та за її межами;
12. Документи про реставрацію речей, знайдених на полі Берестецької битви.

Найчисельніший розділ складають малюнки археологічних знахідок – 1140 одиниць зберігання. Вони виконані чорним олівцем, інколи розфарбовані червоним, у масштабі 1:1, або 1:2, безпосередньо під час розкопок. І. К. Свешніков добре володів технікою рисування, тому всі вони виконані майстерно, впевненою і вправною рукою.

Найбільшу увагу привертають записи на полях аркушів з малюнками, які також зроблені рукою дослідника. Це, по-перше, польові шифри, тобто точна вказівка на місце знаходження речі (назва села, урочища, номер розкопу, квадрату і глибини, на якій виявлена знахідка), час знаходження (рік проведення розкопок) та, по-друге, коментарі, в яких подані посилання на аналогічні випадки, поставлені завдання подальшого пошуку, наведені цікаві подробиці дослідження.

Наприклад, поруч з малюнком мушкету знаходимо коментар: «Острів, 1972, біля мосту, випадкова знахідка у річці, всередині ствола – куля обгорнута шматком полотна, зберігається у музеї-заповіднику «Козацькі могили», інв. № 20»;

біля малюнку гачка до одягу читаємо: «Острів, 1979, за фосою, р. XXII, 20у, 3, латуна застібка з сумки разом з 2-ма кремінцями і 22 монетами, кінець розклепаний в ромбовидну бляшку з рамкою і округлою випуклістю в центрі»;

біля малюнку до колесного замка мушкету записано: «Острів, 1972, випадкова знахідка, Л. Тарасюк. Старинное огнестрельное оружие в собрании Эрмитажа. – Ленинград, 1979, №128. Ключ для колесного замка, Польша–Литва, 1640 г., №433»;

біля малюнку шаблі читаємо:

«Острів, 1973, За фосою, р. XIII, 5с, 4, шабля з дерев'яною обшитою орнаментованою шкірою рукояткою у дерев'яній піхві також обшитій чорною шкірою з залізними окуттями, з одного боку орнаментованими срібними поясками»;

біля малюнку сумки записано:

«Острів, 1974, За фосою, р. XIII 22з, 3, шкіряна сумка зшита внутрішнім швом то боках. В середині куля діаметром 1 см і невеликий кусочок кременю (чорний волинський)»;

біля палички з геміатиту написано:

«Острів, 1980, За фосою, р. XXIУ, 21а, 3, «Козацький олівець» – трикутна в розрізі паличка з гематиту з заповірованими боками, походження гематиту – Кривий Ріг (див. аналіз), з сумки»;

біля малюнку стремена читаємо:

«Острів, 1982, За фосою, р. XXIII, би, 3, стремено залізне, аналог Денисова М. М. Конюшенная казна... рис. 14, 13».

Наукова вартість записів дуже висока, адже вони виконувалися, як кажуть «по свіжих слідах» і зберігають найтонкіші нюанси думок, сподівань і відчуттів першовідкривачів. Відомо, що т. зв. «стара» історична школа вимагала обов'язкового ведення польових записів і щоденників. І. К. Свешніков свято дотримувався цих правил. Завдяки цьому зараз ми маємо унікальні безцінні свідоцтва, а не просто сухий перелік знахідок. Кожна річ ніби оживає, ми відчуваємо хвилювання вченого, коли він виймає з болотного ґрунту шаблю, чи мушкет, які пролежали в землі більше 300 років, розуміємо драматизм моменту, адже останнім їх торкалися козаки, які загинули десь тут поруч. Крім того, всі знахідки точно продатовані днем 10 липня 1651 року і можуть слугувати еталонами для подальшої атрибуції анонімного матеріалу з інших місць.

Привертає увагу дослідників архіву нечисельний, але дуже цікавий за географією і персоналіями розділ листування. Серед кореспондентів і адресатів І. К. Свешнікова були працівники Державного історико-культурного заповідника запорозького козацтва на о. Хортиця, митрополит Ленінградський і Ладозький Никодим, директор наукової бібліотеки в Гданську, реставратор музею Ермітаж в С.-Петербурзі Д. Марковський, директор музею Війська Польського у Варшаві, працівники Старочеркаського історико-архітектурного музею-заповідника, ведучий телепередачі «Клуб кинопутешественников» Ю. Сенкевич, співробітник Академії Червинських у Варшаві, працівники Міністерства культури України та інші.

Документи переконливо свідчать про широту поглядів і спілкування вченого, авторитет і повагу до нього з боку представників наукового світу не тільки України, але й Росії, Польщі, а також про значення, яке надавав дослідженням під Берестечком сам Ігор Кирилович.

Підсумком багаторічної праці дослідника стали експозиції музею-заповідника «Поле Берестецької битви» і фундаментальна монографія «Битва

під Берестечком». Документи до них складають два окремих розділи архіву. Гортаючи їх сторінки ми відчуваємо постійну щирю турботу Ігоря Кириловича про науковий рівень експозиції, облаштування території, реставрацію храмів і пам'ятників, художнє оформлення і щорічне поповнення музею експонатами. Вражає склад і обсяг документів, що передували виданню монографії. Ми наочно бачимо наполегливість, відповідальність і високий науковий рівень вченого. Чисельні переклади з латині, польської, французької мов, якими Ігор Кирилович володів вільно, а також виписки й конспекти українською і російською, які були його рідними мовами, акуратно зібрані і класифіковані відповідно до плану книги.

На жаль, не всі задуми збулися. Не вдалося реалізувати видання текстів писемних джерел з історії Берестецької битви. Його І. К. Свешніков передбачав збіркою або хрестоматією. Зібрані тексти, а їх накопичилося чимало, варті особливої уваги учнів і послідовників. За словами провідного джерелознавця історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Ю. А. Мицика, зараз дедалі гостріше відчувається дисонанс між досягненнями в галузі конкретно-історичних досліджень історії війни та станом публікації джерел. Частково проблема вирішується шляхом журнальних публікацій, що оперативно вводять до наукового обігу невідомі раніше тексти, але загальної, цілісної уяви про стан та обсяг джерелознавчої бази, зокрема Берестецької битви, вони не дають. Отже, умови для видання, яке планувалося, вже давно дозріли.

Наступний розділ архіву складають щорічні археологічні звіти. За їх даними можна відновити хроніку проведення розкопок, вишукати послідовність знаходження унікальних речей. Крім того, вони дають змогу встановити прізвища людей, що брали участь у дослідженнях. У складі експедиції працювали науковці Рівненського краєзнавчого музею О. Оліфер, Ю. Нікольченко, Н. Загорулько, Е. Кіян, А. Українець, Ф. Фельдман, Л. Коломієць, Е. Лупенко; працівники музею-заповідника, який тоді називався «Козацькі могили» І. Кеда, П. Лотоцький, У. Пасека, Я. Мичуда; науковці зі Львова: В. Конопля, О. Овчинников, І. Мицько, Р. Бучко, З. Суходуб; вчителі В. Козак, В. Хобта, Б. Солтис-Шолудько, Г. Охрименко, Ж. Симферовська разом зі своїми учнями; члени українського товариства охорони пам'ятників В. Лящук, Г. Гапончук та багато інших.

Наведений перелік імен є беззаперечним доказом постійного інтересу до теми дослідження, палкого бажання любителів історії та краєзнавців взяти в ньому участь, а також про великий вплив видатної особистості вченого на тих, хто був поруч з ним, здатність і талант Ігоря Кириловича зібрати, надихнути на працю, повести за собою однодумців. Кожен з тих, хто працював з ним пліч-о-пліч під Берестечком, відчув на собі магнетизм його аури, глибину знань, широту поглядів, інтелігентність і освіченість.

На особливу увагу дослідників заслуговують документи, що складають розділ про реставрацію речових знахідок. Перш, ніж потрапити в експозиції музеїв, зброя, побутові речі, кінська зброя та інші знахідки мали бути врятовані «вдруге». Адже режим 300-річного зберігання їх у ґрунті і поява на

поверхні, а особливо – різка зміна температурно-вологісних показників катастрофічно впливали на їх стан. Вони просто на очах розсипалися на порошок. Запобіжні заходи здійснювалися негайно. Але розроблених і відпрацьованих рецептів обробки археологічного матеріалу в той час ще не існувало. Розкопки під Берестечком були першою спробою дослідження пам'ятки XVII ст., розташованої на болоті, археологічними методами. Рецепти і технології народжувалися в процесі по мірі накопичення матеріалу і зазвичай ставали справжніми відкриттями у галузі реставрації.

У цій роботі брали участь працівники Інституту етнографії Академії наук СРСР в Москві, Львівського державного університету, Історичного музею у Львові, музею Ермітаж у Ленінграді, науково-дослідного інституту МВС у Москві, Київського науково-дослідного Інституту судових експертів. Крім того, І. К. Свешніков розробив власну оригінальну рецептуру і технологію відновлення речей зі шкіри, металу і дерева. Чимало речей, які бачать зараз відвідувачі наших музеїв відреставровані ним власноручно.

Великий обсяг і різноманітність матеріалів архіву не дозволяє в короткому огляді дати їм вичерпну характеристику. Ми обмежилися лише загальним аналізом головних розділів архіву, маючи на меті, по-перше, звернути увагу громадськості і дослідників на наявність збірки у фондах Рівненського краєзнавчого музею, а по-друге, наголосити на можливостях і доцільності її використання у майбутніх дослідженнях історії Берестецької битви.

*Богдан Прищепя, кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного університету*

Зустрічі на польових дорогах

Винесений у заголовок вираз «на польових дорогах» для кожного археолога зрозумілий і викликає багато спогадів. Адже один з етапів археологічного наукового дослідження так і зветься – «польовий». Він надзвичайно важливий, бо саме під час розвідок і розкопок дослідники збирають колекції речових знахідок, які після відповідного опрацювання поповнюють джерельну базу для висвітлення давньої історії краю.

Оскільки Ігор Кирилович Свешніков багато польових досліджень провів на Рівненщині, то і мені не раз траплялася нагода попрацювати з ним, поспілкуватись, обмінятися думками з приводу наукових питань і нашого повсякденного життя. Але спочатку відбулося заочне знайомство. У 1975 році, коли я перейшов на другий курс Київського державного університету імені Тараса Шевченка, мій керівник курсової роботи Юрій Миколайович Малєєв запропонував висвітлити тему про пам'ятки Волині раннього залізного віку 1 тисячоліття до нашої ери. Я, майбутній історик, виріс на Рівненщині, але нічого не знав про ці пам'ятки і про тих вчених, які їх досліджували. І тоді Ю. М. Малєєв почав розповідати. Він був чудовим

оповідачем, знав не тільки сухі факти, але й різноманітні цікаві подробиці про археологічні дослідження, про неординарні, а то й просто кумедні ситуації з життя відомих археологів. Я став регулярно навідуватись у лабораторію кафедри археології і там, слухаючи оповіді про здобутки українських археологів, вперше почув про І. К. Свешнікова. Ім'я його згадувалося досить часто як енергійного дослідника археологічних пам'яток Західної України, до того ж, Ю. М. Малєєв був учнем І. К. Свешнікова і багато часу провів з ним у польових умовах.

Під час підготовки курсової роботи мені довелося познайомитись з основними працями І. К. Свешнікова. Звичайно, наукові публікації – це не художні твори. Оцінити їх можна тільки маючи значний багаж знань і розуміючи тонкощі процесу реконструкції давніх історичних подій за «німими» археологічними рештками. Тоді такої наукової бази у мене не було, але окремі публікації залишились у пам'яті на все життя. Особливо запам'яталось велике наукове дослідження про Михалківські скарби, знайдені на Тернопільщині. Мабуть, перш за все зацікавила сама тема статті – в ній розповідалося про унікальні золоті прикраси, що належали давнім правителям фракійських племен. Але вразила також обізнаність автора із науковою літературою на польській, німецькій, англійській мовах.

З І. К. Свешніковим вперше я зустрівся у 1979 році, коли закінчив університет і приїхав працювати у Рівненський обласний краєзнавчий музей. А згодом він став керівником моєї кандидатської роботи і наші зустрічі та обмін науковою інформацією стали регулярними.

Літописна Муравиця. Серпень 1979 р.

Науковим працівником Рівненського обласного краєзнавчого музею я став 1 серпня 1979 року і зразу ж поїхав на археологічні розкопки до Млинова. Експедицію очолював Юзеф Мойсейович Нікольченко, тоді заступник директора Рівненського музею. Це був черговий сезон досліджень Муравицького городища, яке згадується в літописах під 1149 р. Пам'ятка розташована на західній окраїні Млинова, на березі р. Ікви. Наші давні предки для свого поселення вибрали природне підвищення серед річкової заплави. Тут було виявлено сліди поселень мідного та бронзового віків 4–2 тис. до н. е., ранніх слов'ян VII–X ст., епохи Київської Русі XI–XII ст., литовсько-польської доби XV–XVII ст.

Першим дослідником Муравицького городища був І. К. Свешніков. Він провів тут розкопки у 1965 р. Тоді його найбільше зацікавили матеріали бронзового віку, оскільки він збирав матеріали для докторської дисертації по історії населення Прикарпаття, Поділля і Західної Волині у бронзовому віці. Але як сумлінний дослідник, він якісно дослідив також об'єкти інших періодів, зокрема слов'янські житла-напівземлянки X–XI ст.

У серпні 1979 р. І. К. Свешніков проводив розкопки на полі Берестецької битви і вирішив ознайомитись з нашими роботами на Муравиці. Якщо не помиляюся, він приїхав до Млинова 15 серпня. Тепер цей день указом президента України визначений як день археолога. За радянської доби

такого офіційного свята не було, але його святкували неофіційно, приурочивши до дня народження Тетяни Сергіївни Пассек, визначної дослідниці трипільської культури.

Колектив експедиції жив у будівлі, яка є пам'яткою архітектури XVIII ст. і була передана для районного музею. Тоді музейної експозиції ще не було, а в будівлі проводились реставраційні роботи. Саме сюди до нас і завітав І. К. Свешніков. Середнього зросту, з посрібленим сивиною волоссям і чорними дбайливо підстриженими вусами, він був усміхнений і доброзичливий. Не зважаючи на велику різницю у віці, уважно вислуховував нас, молодих, без поспіху, обдумуючи кожне слово, відповідав на запитання. Розповів нам про перші дослідження Муравиці, про нові знахідки на полі Берестецької битви. Бесідуючи, Ігор Кирилович запаливав цигарку, але по-особливому: він виймав її із портсигара, відламував фільтр, тоді діставав мундштук, закріплював цю заготовку і, видобувши вогню, вдихав гіркуватий дим.

У цей час І. К. Свешніков працював науковим співробітником у відділі археології Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львів. Пам'ятаю, з якою гіркотою він зауважив, що наукову тему про дослідження Берестецької битви йому в інституті не затвердили, а тому він проводить розкопки за рахунок власної відпустки.

Поле Берестецької битви. Липень 1984 р.

У наступні роки я неодноразово приїжджав в експедицію до І. К. Свешнікова на поле Берестецької битви, але на короткий час, затримуватись надовго мені не випадало, бо проводив власті археологічні розкопки. Особливо запам'яталася поїздка на Козацькі могили у 1984 р. Все почалося із дзвінка мого знайомого Віктора Чайки із Києва. В студентські роки ми товаришували, разом працювали в багатьох археологічних експедиціях. Він повідомив, що комунальні структури Києва закупили за кордоном спеціальні апарати для виявлення металевих предметів під землею. Вони потрібні під час ремонтних робіт на мережах підземних комунікацій. Але ці апарати настільки чутливі, що їх можна використати під час археологічних досліджень. Віктор запропонував провести випробування такого апарату на якійсь археологічній пам'ятці. Я вирішив, що найкраще такий метод дослідження застосувати на полі Берестецької битви і зателефонував І. К. Свешнікову. Він віднісся до цієї ідеї досить скептично і розповів, що кілька разів до нього приїжджали спеціалісти із військовим металошукачем, але результати таких робіт були невтішними: ці пристрої реагують тільки на масивні предмети, а якщо є якісь несприятливі фактори (окисли залізної руди в ґрунті, лінії електромереж поблизу тощо) то вони взагалі стають недієві.

Але свою згоду І. К. Свешніков дав і ми приїхали в с. Пляшева 10 серпня. Спочатку Ігор Кирилович провів нам екскурсію по музею. Хоча серед археологів він був відомий як спеціаліст з проблем первісної доби, але його знання по історії козацтва були такими ж глибокими, як про мідний,

бронзовий та ранній залізний віки, тому гості з Києва були в захопленні і від екскурсовода і від археологічних знахідок, розміщених у вітринах.

Після ознайомлення з музеєм ми вирушили на ділянку поблизу с. Острів, яку Ігор Кирилович вирішив перевірити за допомогою металошукача. Ми вперше бачили такий пристрій в археологічній експедиції і всі спостерігали за діями оператора Олександра – хто з надією, хто з недовірою. І от перший сигнал, розкопуємо позначене місце і дістаємо... металеву банку з під імпортного зеленого горошку. Це був популярний болгарський продукт за радянської доби. Коментарі були різні, але висновок одностайний – апарат працює! Проходить ще хвилин п'ять і знову сигнал. На цей раз знахідка значно старіша – колючий дріт часів Першої світової війни. Ігор Кирилович пояснює, що він австрійського виробництва, що таких знахідок понад річку Стир дуже багато. А от після третього сигналу нам вдалося розчистити і дістати з трясовини козацький мушкет. Виявилось, що добре збереглися не тільки залізні ствол, спусковий механізм, але й дерев'яні деталі – приклад, шомпол. Це була справжня археологічна знахідка. Кожен із нас хотів потримати в руках рушницю невідомого учасника Берестецької битви. Ігор Кирилович подякував за цінну знахідку і ми домовилися про подальшу співпрацю. Але, на жаль, контроль за цими імпортними апаратами був посилений і використати їх для археологічних обстежень ми більше не змогли.

Село Хотин. Серпень 1991 р.

Навесні 1991 року я зустрівся з Ігорем Кириловичем у Львові і під час розмови він згадав про Надію Андріївну Мельник – невтомого краєзнавця із села Хотин Радивилівського району. Зокрема, він розповів про велику колекцію археологічних знахідок, зібрану нею на різних пам'ятках поблизу села, а також зауважив, що добре було б опрацювати знахідки і обстежити ці пам'ятки. Ми попередньо домовились, що організуємо розвідку в с. Хотин в серпні, коли будуть проводитись розкопки на полі Берестецької битви. Після приїзду І. К. Свешнікова у Пляшеву була погоджена остаточна дата – понеділок, 19 серпня.

Вранці назначеного дня, збираючись у дорогу, я прислухався до новин і зрозумів, що в Москві відбуваються якісь серйозні події. Населення інформували, що Михайло Горбачов «за станом здоров'я» не може виконувати функції президента і його повноваження передаються віце-президенту Янаєву. Був підготовлений і підписаний указ про створення державного комітету з надзвичайних ситуацій в СРСР (згодом стало популярним скорочення – ГКЧП).

Закралися сумніви, чи варто в такий момент їхати з Рівного? Однак домовленість про спільну археологічну розвідку залишалась у силі, а зв'язатися по телефону із заповідником «Козацькі могили» було досить складно, тому я з колегою вирішили їхати. Ігор Кирилович чекав на нас у музеї. Роки не позначилися на його вдачі – такий же зібраний, енергійний, готовий до нових мандрівок. Про події в країні він знав і був стурбований

значно більше, ніж ми, молодші колеги. Життєвий досвід підказував йому, що справа може дійти до насильства і терору. Але поїхати в Хотин йому дуже хотілося, адже в цьому селі пройшло його дитинство, на берегах річки Ситеньки поблизу від с. Полуничне він у студентські роки провів перші археологічні розвідки і розкопки.

Село Хотин знаходиться в зоні Малого Полісся. Тут переважають піщані ґрунти, території ці колись були вкриті лісами, але тепер навколо села розкинулись поля, а основний лісовий масив зберігся південніше, понад рікою Ситенька. Ми розмістилися на одній із сільських садиб. Господиня пам'ятала Ігоря Кириловича ще з 30-х років ХХ ст. До нас завітала Н. А. Мельник, принесла археологічні знахідки і ми заходились їх опрацьовувати – замальовували, описували. Під вечір Ігор Кирилович повів нас на ті місця, де знаходилась садиба його батьків. Будівель там вже ніяких не було – лише височіли дерева над гущавиною кущів. Свешніков розповідав про дитинство, навчання в Дубенській гімназії, перші студентські роки і про те, якими тяжкими були роки війни. Згадав він і прихід Червоної Армії та наслідки перших радянських перетворень. Цитував сатиричні вірші, які поширилися в той час: «ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні».

Наступного дня ми працювали в полі – обстежили археологічні пам'ятки на берегах Ситеньки. Найдовше затримались на піщаному пагорбі, знахідки з якого свідчили, що тут був могильник раннього залізного віку і належав він до висоцької культури. Простежувалась певна символіка: у цих краях 55 років тому Ігор Кирилович виявив перші поселення раннього залізного віку і розпочав свої археологічні дослідження. Але, на жаль, пам'ятка виявилась поруйнованою кар'єром і знайти непорушені поховання нам не вдалося.

На поле Берестецької битви ми повернулися 21 серпня і довідалися, що в Москві путчистам був організований потужний опір, лідером цього руху став Борис Єльцин – голова російського парламенту. А 24 серпня український парламент проголосив незалежність України.

*Микола Пшеничний,
член Національної спілки письменників України,
краєзнавець*

«Хочу надіятись, що переможу темні сили»: епістолярні спомини

Із Ігорем Кириловичем Свешніковим добре було розмовляти – і про нашу минувшину непроминальну, і про сьогодні чорно-біле, і про Дубно, де він закінчив гімназію року 35-го, і про село Хотин колишнього Дубенського повіту (а нині Радивилівського району), де пройшло його дитинство, і про Берестецькі Поля, кровію політі, і про стольний Звенигород, і багато-багато про що. Бо цей мудрий чоловік знань був воістину енциклопедичних.

Із ним гарно було листуватися. Бо кожен конверт, – точніше, те, що було у конверті, – геть не нагадував таку собі приватну епістолярію, а був схожий на послання сотням, тисячам земляків, усім, хто прагнув і прагне долучитися до історії Справжньої.

Завершую художньо-документальну повість про нього. І розмови, і зустрічі, і скарби духовні, які залишив нам у спадок цей вчений, знайдуть собі місце на сотні сторінок. Але більше, на жаль, залишиться, як мовиться, за кадром. Тож прийшла пора оприлюднити й те, що адресувалося, здавалося б, суто мені – красзнавцеві, журналістові, письменникові. Гортаю листи і листівки, і наче знову балакаю із ним, чую його тихий голос, який гучніший за багато-яких його хулителів і гонителів.

Мабуть зробив правильно, що передав оригінали цих листів на вічне зберігання у фонди Державного історико-культурного заповідника міста Дубно, провідним науковим консультантом якого він був упродовж не одного року. Але треба й прокоментувати дещо, уточнити, підказати майбутнім дослідникам його життя й археологічного сподвижництва, чому саме тоді саме про це він писав, чому саме це йому боліло.

Правопис оригіналу, як правило, збережений. Ясна річ, ця епістолярна спадщина друкується з певними скороченнями, враховуючи газетні можливості. Всі нижченаведені листи адресувалися або в село Мирогощу, або в місто Дубно – зі Львова, Києва, Єревана. Починаючи з 1984-го й по 1995-й рік, коли зупинилося його стомлене серце, коли він, вісімдесятирічний, очолив першу археологічну експедицію на території Дубенського Замку, шукаючи тут сліди літописного, княжого Дубна-града.

«...Про Вас давно чую як про ентузіаста-красзнавця, письменника і співробітника «Червоної зірки». Буду радий познайомитися з Вами особисто, а може й попрацювати разом десь в експедиції. Мушу Вас попередити, що не раз чув від товаришів, які бували в моїх експедиції, що «зі Свешніковим працювати нелегко через напружену працю, хоч і цікаво».

З великою цікавістю перечитав Ваш нарис про І. Верховця. Посилаю Вам його фотографію, яку я зробив у 1956 р. на автобусній станції у Здолбунові. Ми їхали на розкопки у Здовбицю, що під Здолбуновим. В автобусі Дубно-Здолбунів я запримітив лірника, спитав куди він їде і домовився з ним та з жінкою, яка його супроводжувала, про можливість його сфотографувати. На жаль, на автостанції в Здолбунові виник величезний скандал: начальник автостанції кричав, що він не дозволить такого – «фотографуєте жебраків, а через місяць ця фотографія вийде в якомусь американському журналі з поясненням, що в Радянському Союзі є жебраки». Притягнув до мене міліціонера, який активно поділяв його думку і не хотів і чути про якусь етнографію, традиції, народну музику і т. под. Я, як найчастіше бувало, добився свого. Мене частенько затримують, арештовують, кудись тягнуть до начальства (зокрема у 50-ті – 60-ті роки). І завжди допомагає «Відкритий лист» – дозвіл на ведення розкопок, роблення планів, кресленників, фотографій. Показую я його, вимагаючи

пред'явити мені документи, а вони не завжди є у «бдительного» начальства. Звідси й непорозуміння. Поки начальник автостанції і міліціонер шуміли, Верховець спокійно чекав. Потім на моє прохання сів мені позувати. Але я вже був похвильований скандалом, спішив все це закінчити і забув попросити Верховця зняти чохол з ліри і головний убір. Він не знімав чохла і, звичайно, грав через чохол, так як на моїй фотографії. У мене є два варіанти негативів цієї фотографії. Різняться лише поворотом голови лірника. Якщо би Ви хотіли, можу Вам прислати відбитки з обох негативів – може родина покійного хотіла б мати його фотографію? Лише треба знати, який Вам розмір зробити і на якому фотопері.

Покійний В. Селедець казав, що упрошував Верховця продати ліру в Дубнівський музей. Але він категорично відмовив. Де ж вона тепер?

А лірників я пам'ятаю з дитинства. Їх було декілька у нашому селі. Пам'ятаю співали різних пісень, переважно на євангельські теми, дуже своєрідно інтерпретуючи окремі євангельські розповіді. Мабуть, їх пам'ятає й Ігор Дмитрович – мій друг дитинства і років навчання у Дубенській гімназії.

Ще раз дякую за лист і нарис про лірника. Надіюся з Вами зустрітись особисто. Всього Вам доброго!

І. Свешніков. 18.10.1984 р.»

Мене з Ігорем Свешніковим познайомив Ігор Лозов'юк. Спершу – заочно. Таким чином, ми і злистувалися. Несподівано для себе я з'ясував: всеукраїнсько-відомий вчений якимось чином про мене чув. Навіть читав дещо моє. Позаяк земляки – то все-таки неабияка річ!

«28.10.84.

...Дякую за лист і книжку Ваших віршів, які перечитав з великою цікавістю. Щодо фото лірника – будь ласка, публікуйте, коли, воно Вам підходить. Я вже півстоліття лажу з фотоапаратом по рідній землі і фотографую все гідне уваги – людей у народному вбранні, старі хати, будинки, фортеці, городища, кургани. Багато з цих об'єктів давно не існує, а в мене вони збереглись на знімках. Якби було щось з цього Вам потрібне, питайте – може, й знайдеться.»

Так, І. К. Свешніков радо ділився з усіма, хто його просив, усім, чим був багатий. Себто скарбами духовними. От лишень цікаво – де зараз оті його унікальні фотознімки? У рідних?.. В музеях?..

«Ваше доручення виконав: замовив в магазині художньої літератури на пл. Рози Люксембург 30 примірників Вашої книжки. Магазин політкниги, де звичайно роблю свої замовлення, не прийняв цього замовлення... Замовлення зробив на своє ім'я: на ньому в магазині зробили помітку «для автора».

Прошу мені відповісти: чи не передумали взяти участь у розкопках і, якщо хочете, то який місяць Вам більше відповідає – червень чи липень? Розкопки будуть проводитись у Звенигороді за 25 км від Львова. Мені краще

було б Вас оформити на липень, але якщо Вам червень зручніший, хай буде червень. Для оформлення Вас на посаду старшого лаборанта (оформлення на посаду наукового співробітника проводиться по конкурсу інституту, але це стосується постійних, а не сезонних співробітників) я мушу мати від Вас заяву на моє ім'я (це знадобиться вже коли приїдете у Звенигород)... Тепер я складаю кошторис і мушу знати, чи Вас в ньому передбачати. Але, якщо би Вам щось не склалося і Ви мали б інші плани на відпустку, приїжджайте так, в гості на декілька днів, я буду Вам завжди радий, а житлом постараюся забезпечити.

На Козацьких могилах, мабуть, цього року копати не доведеться: Ровенський музей не може вирішити питання – як оплатити реставратору за консервацію і реставрацію речей з розкопок. Я підшукав реставратора, але музей не може оплачувати його по договору, а по перечисленню на якусь установу. Реставратор за свою працю не одержить ні копійки. А я не можу брати на свою відповідальність збереженість речей з розкопок: буду їх викопувати і складати в підвалах інституту, де вони будуть гинути без реставрації.

Питав мене Ігор Дмитрович від Вашого імені, чи я одержав гонорар за прочитані в Дубні лекції. Отже, ніякого гонорару не одержав, і хай так і буде: я ж не приїздив заробляти гроші, а завжди радий при нагоді розповісти про наслідки розкопок; вважаю це за свій обов'язок без будь-якої матеріальної зацікавленості. З львівського досвіду знаю, що Т-во «Знання» не платить за лекції, хоча їх доводиться щороку чимало читати з їхнього доручення. Дуже Вас прошу, не цікавтеся більше цією справою в Т-ві. Добре, що лекції відбулись.

*Всього Вам доброго! Ваш І. Свєшніков.
31.03.1985 р.»*

Саме готувалася до виходу в світ моя поема-фреска «Межа» львівським видавництвом «Каменярь». Хотілося, аби її побільше прочитали в Україні, бо йшлося не стільки про XVI століття, про друкаря Івана Федорова, скільки про непросте, пекуче сьогоднішнє. І це вельми вловили фахівці з «магазину політкниги».

Щодо участі в археологічних розкопках у Звенигорода, то, крім суто краєзнавчого зацікавлення, думалось і про те, що, можливо, ця наукова експедиція допоможе якось вирватися з доволі цупких обіймів дубенського міськкому партії, яким тоді керував М. І. Гонтар і з яким тоді у мене як журналіста склалися ой непрості стосунки, оскільки доведений був я навіть до того, що «товаріщ» Гонтар заборонив мені без його відома виїжджати за межі Дубенського району. Після того, як я видрукував у нашій «Червоній зірці» старовинний герб князів Острозьких, де в центрі – не п'ятикутна зірка, а якась інша; і безпосередньо причетний до цього Ігор Лозов'юк, який власноручно й намалював цей герб, – втім, це тема вже іншої розмови. Після того, як опублікував на шпальтах цього часопису один зі своїх віршів, котрого наші власть імущі спроектували на... Леоніда Брежнєва, – це теж інша оказія.

«Із міста Києва, з готелю «Братіслава»:

24.12.1987 р.

З Новим роком...

Мене доля закинула у Київ, повернусь у Львів 26-го. А 27-го, кажуть, у Звенигороді відбудеться урочисте святкування. Планується відкриття громадського центру і святковий концерт самодіяльності. Мабуть, відкриття музею і пам'ятного знаку не буде. Постараюся поїхати, хоч запрошення до від'їзду не одержав. Всього Вам доброго! Ваш І. Свешніков».

«Свого часу я одержав Ваш лист по питанню Дермані, але він надійшов у скрутний для мене час і займатись цим і багатьма іншими питаннями я не міг. Цей стан тривав близько 2 1/2 місяці. Діло в тому, що 10 лютого я прийшов на роботу в інститут і прочитав на дошці об'яв, що моя посада ліквідована по скороченню штатів у зв'язку з переходом Інституту в першу категорію. Мене переводили на пенсію і пропонували посаду консультанта. Воно, може б, і не трагедія (я втратив би з зарплати всього карбованців 40 місячно), але відразу виникло питання – чи може консультант керувати експедицією? Майже всі відповідали, що, мабуть, не може, а дирекція цим не цікавилась і вже намітила на Звенигород іншого начальника – мол. наук. співробітника, який 17 років ніяк не може (чи не хоче) захистити дисертацію, нічим у науці себе не проявив, а до Звенигорода ставиться доволі ворожо. А в мене ж на цей рік були великі плани і так хотілося закінчити хоч ті ділянки, які я там розпочав. Саме Звенигород у цій всій справі був для мене найбільш болючим місцем...

Так би все і закінчилось, якби не те, що директор увійшов в конфлікт з колективом, який так йому дав за все на загальних зборах, що він уважав за потрібне лягти на місяць в лікарню, на місяць в санаторій і на 2 місяці піти у відпустку. Нова комісія по кадрових питаннях днями залишила мене на попередній посаді. Я був вибитий з колії і за цей час лише написав путівник по місцях Берестецької битви та по музею «Козацькі могили»...

26.04.1988 р.»

Звенигород І. Свешніков любив особливою любов'ю. Напівжартома казав колись: я маю законну дружину, епоху бронзи, яка мене годує (кандидатська й докторська його дисертації по цій тематиці), й Пляшеву, й Звенигородську Землю, яких я вважаю, перепрошуючи за напівкощунственне порівняння, своїми коханками, бо там відводжу душу і роблю, можливо, більше, як деінде.

«...Якщо Ви думаєте, що мені у цей клопіткий час легко відповісти на лист, то Ви помиляєтесь, і, в зв'язку з цим, прийміть вислови мого пробачення за затримку з відповіддю. Спочатку була боротьба з дирекцією за право продовжувати дослідження Звенигорода. Справа тривала близько трьох місяців і, як я Вам, здається, писав, була виграна: я поки що залишаюсь на попередній посаді. Тоді ж треба було здати у «Каменярь»

путівник по місцях Берестецької битви (5 друк. арк.), написати й відіслати у Київ науковий звіт про розкопки минулого року, написати статтю до публікації в науковому збірнику, що вийде в Польщі, двічі з'їздити в Київ, дати рецензію на кандидатську дисертацію і т.д., і т.д. Потім почався період підготовки до Звенигородської експедиції, й тут виникли труднощі з робочою силою: директор школи, з якою досі ми мали діло, через впертість і вороже ставлення до вчителя, який керував учнями на розкопках, відмовився від нашої з ним співпраці, затягнув справу підготовки так, що вона й досі не вирішується. Він же розпочав пропаганду по інших школах проти розкопок Звенигорода, в якому нібито не робота для учнів, а каторга. Хочу надіятись, що переможу темні сили і все-таки з якоїсь школи учнів-землекопів здобуду. Але вже 7 червня, а розпочати згідно з планом роботу досі не можу. Ці всі справи не дають змоги зайнятись кореспонденцією, яка чекає на відповіді.

Відносно пам'ятки між Плоскою й Семидубами. Не знаю, з якого джерела Ви взяли дані про те, що Богун організував загін з 600 чол. для затримки королівських військ або про бій трьохтисячного козацького війська між Плоскою й Семидубами. Чи не зі статті в «Червоному прапорі» У. Гопончука? Це все фантазії, що не підтверджуються ніякими відомими мені документами. Мені відомо на підставі листів і спогадів шляхтичів, що козаки з-під Берестечка відступали двома шляхами. Один – на Козин, Почаїв і далі на схід, другий – на теперішню Демидівку і Івання біля Дубна.

Поблизу с. Рудка біля Демидівки їх наздогнали королівські війська і розбили цей козацький загін. Потім вони їх наздогнали поблизу Івання, де також загинуло багато козаків. Чи йшли козаки також на Дубно в обхід міста поблизу Плоскої-Семидубів – не знаю. Зате знаю, що коли Хмельницький ще стояв на «Колоденському полі» поблизу с. Колодне під Вишневецем, Богун взяв декілька тисяч козаків і пішов здобувати Олику. Король стояв під Берестечком і йому було передано лист від начальника гарнізону Олики про облогу міста козаками. Олика належала Ст. Альбрехту Радзивілу – великому канцлеру литовському, якому багато шляхтичів заздрили багатства та впливів (так в оригіналі. – Ред.). Тому (так він пише у своєму щоденнику) ніхто не спішив на відсіч Олики. Нарешті король послав проти Богуна під Олику Олександра Конєцпольського, який на марші довідався про те, що Богун вже зняв облогу Олики й повертається до Хмельницького. Конєцпольський хотів перетяти дорогу Богунові біля Дубна. Але хитрий Богун вибрав інший шлях на Острог і спокійно провів свої полки та обоз з зерном під Вишневець. В околицях Дубна залишилось кілька козацьких загонів з невеликими обозами. З одним загоном Конєцпольський звів бій на Дубнівських фільварках (не знаю, де саме) без особливого успіху. Богунові сприяли селяни і при наближенні полків Конєцпольського підпалювали фільварки, даючи цим знак козакам. Конєцпольський залишився під Дубном, а по околицях розіслав свої полки на чолі з ротмістрами. Ротмістри Стжалковський і Суходольський 19 червня натрапили на невеликий укріплений козацький табір, несподівано напали на нього, багатьох козаків порубали, декількох взяли живцем, привели під Берестечко

до королівського табору, де їх після допиту страчено. Цей невеликий табір знаходився згідно з документами милі за 3 від Дубна.

А тепер я не можу зрозуміти Ваших сумніві: чому я пишу, що табір знаходився біля Платої, адже він між Платою і Семидубами? Так, а чий це поля – Платої чи Семидубів? Мене інформували, що поле, на якому розташований редут, входить в склад земельних угідь с. Платої, а не Семидубів. Але це не істотно. Дійсно, між Платою і Семидубами на полі знаходяться залишки укріплень, характерних для козацького малого табору XVII ст. І цей «редут» чи табір розташований приблизно за 20 км від Дубнівського замку, тобто приблизно за 3 милі (милі у 17 ст. дорівнювала 7,5 км). А скільком кілометрам дорівнює Ваш один кілометр, коли Ви пишете, що цей об'єкт розташований у кількох кілометрах від замку? Адже завжди рахувалося, що від центра м. Дубна до залізничного вокзалу 5 км, а від вокзалу далі в напрямку на Платою і Семидуби ще набереться добрих 15 км. Ясно, що Конецпольський з собою землеміра не возив і віддаль визначав «на око». Мабуть, і Ви віддали не міряли і у вас «на око» вийшло декілька кілометрів. В околицях Дубна на такій віддалі (15–22,5 км) я не знаю ніякого об'єкта, який би так зовнішньо нагадував залишки козацького табору. Це – неправильний прямокутник-вал, що оточує понижену западину. Козаки свої укріплення будували з поставлених у декілька рядів і з'єднаних ланцюгами возів, які присипали землею, вибраною з оточеної возами площі. Присипані землею вози утворювали вал, який не могла взяти ворожа кіннота, а з-за валу вони спокійно відстрілювались. Саме таку картину бачимо на полі між Платою і Семидубами. На валах стоять 3 або 4 кам'яні хрести, характерні за типом для XVII ст. Їх, мабуть, поставили жителі, поховавши всередині укріплення порубаних Суходольським козаків. Було їх там, мабуть, чоловік до 200.

Колись Гапончук возив мене туди, і я запланував там розкопки. Але місцевий колгосп не дозволив нищити посіви цукрових буряків, що оточували в цей час вал. Пропонував чекати до листопада, коли урожай буде зібраний. Так зірвалися тоді наші плани розкопок, а тепер я не можу знайти час для такого дослідження. Зрештою, у 1954 р. працівники Дубнівського музею Нефедовський і Селедець підкопали один вал біля його внутрішньої основи. Знайшли сліди зотлілого дерева. Якісь залізні деталі і рештки зерен ячменю, які в землі проросли (у великій кількості). З цього зробили висновок, що потрапили на залишки возу, завантаженого мішками з ячменем. Віз у валі становив, видно, основу валу так, як це робили козаки у своїх укріпленнях.

Я все ж таки ще надіюся, що колись перевірю розкопками це місце й опублікую результати перевірки.

Ви ще згадуєте про якісь «могили-кургани навколо Платої». Мені про це нічого не відомо. Можливо, були, але їх повністю розорали. До козаків вони не мали ніякого відношення, бо козаки всупереч народним пісням і Шевченковим віршам ніяких могил-курганів не насипали. Це стверджений факт. Інколи, правда, ховали своїх забитих у насипах старих курганів. Недалеко від Платої на полях с. Дитиничі ще на моїй пам'яті було декілька

курганів. Два з них розкопав у 1940 р. (?) директор Дубнівського музею М. І. Островський. Знайшов поховання бронзової доби (комарівська культура). Речі експонуються у Дубнівському музеї, а результати розкопок увійшли в наукову літературу. Можливо, такі ж кургани були і біля Пłosкої. Кургани, які я ще бачив у Дитиничах у 1958 р., вже повністю розорані.

Ну, ось і відповів як міг на Ваші запитання.

Ваш І. Свешніков. 8.06.1988 р.»

Про священну місцину між селами Пłosка й Семидуби тоді ще мало говорилося правди. Екскурсантів туди фактично не пускали. Місце поховання козаків-богунців стовбичило серед поля, заросле тернюччям, лободою, – праглося знати побільше правди про те, що тут було влітку 1651-го й наукові підказки І. Свешнікова теж сприяли тому, що згодом тут і пам'ятник з'явився, і велелюдні реквієми почали проводитися, і це стало гарною щорічною традицією.

«2 липня 1995 р.

Ми з Вами і Петром Петровичем говорили по телефону і домовились попередньо про мій приїзд до Вас для пошуків літописного Дубна. Петро Петрович казав, що до цієї роботи залучить солдатів. Чекаю на Ваш телефон для планування мого часу. Бо не виключена моя поїздка у Польщу тижнів через 2–3.»

Це, очевидно, один з останніх листів Ігоря Свешнікова. Я тоді вже працював заступником директора по науковій роботі Державного історико-культурного заповідника міста Дубно. Старався привернути увагу до Дубенського замку видатних земляків зі Львова й Києва, США й Польщі.

Археологічні розкопки таки відбулися. Знахідки були вражаючі, буквально за два тижні роботи. Про них ще скаже своє слово наука.

На Спаса, 19 серпня 1995 року, Вченого не стало. Дубно його як найріднішого сина провело в останню дорогу. Але Вчений – є. Буде – завше. І з'явилися в Дубні меморіальна дошка, йому присвячена, вулиця його імені, його іменний фонд у Заповіднику.

Отож, зустрічі, побачення, розмови, дискусії, дослідження – тривають.

Земля повертає пам'ять: нарис-спогад про Ігоря Свєшнікова

Січ гомоніла, дзвеніла до самого неба піснями, від яких аж у Царгороді мінарети хиталися. Вітер купався у вусищах, співав розчулену сльозу на шорсткій козацькій щоці, задивлявся на руки козачі-мужичі. Власне тут, у цих шкарубких, непощадних, добрих долонях йому хотілося знайти упокорення, заховатися від ночі, бо сонце вже сідало за Дніпро.

Степ дихав пахким теплом, народжуючи росу, і ховався від очей. Смеркало. Мінливими квітами цвіли багаття, вихоплюючи з п'їтьми суворі обличчя. Тихо паслися коні, пірнаючи в озера туману.

Поволі у стихаючу людську пісню, продовжуючи її, вливався оркестр степу: настроювали свої скрипки цвіркуни, легіт шарудкою хвилию перекочувався по вершечках трав, повенилась безконечна, лише зрідка положана пострілами гарячих головешок темінь.

А над Підпільною ще довго бовваніла постать, мовби сама стаючи нічю – не спав Сірко, кошовий отаман. Білась об борти чайок неспокійна чорна хвиля. – Назавтра – у похід.

«Луг – батько, а Січ – мати, тут і помирати», – згадався кошовому улюблений вираз козацтва, але щось гейби заперечило цьому: «Не тут, не тут будемо умирати!».

А коли засвітився ранок – защемів, заклекотів гнів у гарячих головах, закипіла кров у серцях зболених... Не роз'ятрювали себе козаки, а просто випустили на волю пісню-орла, що не раз водила їх на прю, випустили з грудей, де вона давно жила, чекаючи слухної миті, щоб летіти крізь шаблі-змії, стріли-блискавки:

Гей, зібралися орли чайку рятувати,
Слави здобувати.
Ой, чи пан, чи пропав – двічі не вмирати,
Гей, нумо, хлопці, до зброї!

Гей, гукнемо з гаківниць, додамо з гармати,
Блиснемо шаблями,
Вдарим на татарів, турків,
На ляхів-поганців,
Щоб не повставали!

Нам допоможе Святий Юр і Пречиста Мати
Слави здобувати.
Ой, чи пан, чи пропав – двічі не вмирати,
Гей, нумо, хлопці, до бою!

Шаблі ставали руками, а руки – шаблями, руків'я не відчували долоней, бо стали долонями, у могутній громовий дзвін перетворювалися серця, гупаючи важко, болісно, пекельно!

... Чайки розсікали свинець води, дощ бив навідмах в обличчя, а вітер зривав вершки хвиль і цілив їдкими стрілами в очі – перемішувалися вода і піт. А долоні цупко-боляче стискали весла, кожен рух яких наближав осоружні вузькоокі лиця і весла рубали твердо, нещадно, насмерть.

Не будете більше, клятї турки-яничареньки, плюндрувати наші землі, наші ясні зорі і тихі води, не свистітимуть більше ваші стріли, ятагани до наших молоденьких сердець. А впадуть безсилі, поламані – долі, коли наші шаблі ясененькі засяють, мушкети заграють – Україну ми розвеселимо.

Гриміла, ревла, грізно дихала вода, підбадьорюючи козаків. Неприборкана, мов пісня, стихія раділа разом з ними.

... Здавалося б, до чого тут Січ, до чого морські походи відважного козацтва, адже переді мною в густому пахучому молоці нічного туману купалося оповите легендами озерце Козакова яма, завітчане послулими лілями, угорі почепив свого срібного ятагана місяць, а довкола засинали луки, ліси, села, які виростили із теплих грудей Берестецького поля, а мене уява перенесла аж у Великий Луг.

По-різному це поле може входити у твою долю. Я побував тут ще хлопчиком. Пригадую, на місцях колишнього бойовища квітував зелений луг, немов із жайвором, що захлинався в високості, радів сонячному весняному благовісту. Здавалося б ніщо, навіть, найтихішим словом-подихом не нагадувало про ті жаскі смерчі-постріли, людські зойки, якими ячала ця земля в розквіті літа далекого 1651 року.

Я підійшов до хлопчаків, які щось колупали-вимацували у розмитому березі Пляшівки і вже через хвилю тримав у руках, вперше у житті, козацьку люльку, яка понад три сотні літ остуджувала у землі своє розпашіле горно... І вже куди дівся той весняний, насичений золотим бджолиним бринінням розлогий спокій луку. Земля десь у глибині почала гудіти, стрясатися, щось у ній глухо гупало, суголосно з моїм серцем, ноги самі собою почали ступати легко, бережно. А поле щораз більше розбуджувало уяву... І ось уже обступили мене обгорілі хати, довкруг розбиті вози, мертві коні і мертві люди, столочена, випалена земля...

На Берестецькому полі, багато літ тому, я і познайомився з незабутнім Ігорем Кириловичем Свєшніковим.

Справді по-різному це поле може входити у твою душу і твою долю, одне лиш достеменно – на все життя.

Ось як увійшло це поле в долю Ігоря Кириловича Свєшнікова і визначило все його життя:

«Слова «Берестечко», «битва», «татари» я часто чув у ранньому дитинстві. – Пише Ігор Кирилович у своїй книзі «Битва під Берестечком». – За ними для мене крилося щось таємниче і грізне. За роз'ясненням звертався до старших. Жителі села поблизу Берестечка, в якому я виріс, пам'ятали, що тут Хмельницький бився з польським королем. Імені короля не могли

пригадати, гетьмана ж пам'ятали добре. А багато хто твердив, що тут воював Нечай. Мати колись сказала: «Тут, під Берестечком, кожна п'ядь землі стоптана копитами козацьких і татарських коней». Відтоді я став на всіх дорогах і стежках шукати сліди тих коней. Даремно мене запевняли дорослі, що тих слідів уже давно немає – їх змили дощі та сніги, розвіяли вітри. Я не вгавав – якісь же сліди повинні залишитись! Буду їх шукати, поки не знайду і покажу всім, тоді мені повірять!

Від свого батька мати успадкувала не лише старовинне козацьке прізвище, а й значні музичні здібності. Він був нащадком наказного миргородського полковника Радченка (Ратченка) – соратника Богдана Хмельницького; у студентські роки співав у хорі М. Лисенка, мати ж якийсь час співала свої улюблені оперні арії, а потім переходила до українських народних пісень. Пам'ятаю, найбільше вразила мене пісня:

Ой, у полі жито
Копитами збито.
Під старою рокитою
Козаченька вбито.
Ой, убито, вбито,
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Личенько накрыто.

І я шукав на дорогах сліди козацьких коней, у житті – вбитого козаченька, під вербами – гроші, які, згідно з іншою народною піснею, козак Нечай закопав у лозах під Берестечком.

Пошуки не давали результатів, а палке бажання знайти сліди Берестецької битви залишалось. Минали роки, промайнули літа навчання у гімназії в овіяному легендами і описаному у «Тарасі Бульбі» Гоголя старовинному Дубні, де можна було уявити собі облогу козаками міста, оглянути підземний хід, яким Андрій пройшов до панночки, у сусідньому селі побачити могилу Андрія. І ось я вже – студент Львівського університету, де серед інших наук вивчаю археологію, що переконала мене у можливості знайти сліди давніх подій і оживила дитячі мрії. А за кожним приїздом в час канікул на «Козацькі Могили» під час огляду козацьких кісток у підземеллях Георгіївської церкви думка про розкриття обставин битви за допомогою археологічних розкопок ставала все більш настирливою. У 1940 році доля закинула мене у село Острів під Берестечком, саме на місце битви. Від місцевих старожилів довідався про знахідки у річці Пляшівці старовинної зброї. Обійшов усі береги річки, уявляючи собі події, що тут відбулися у 1651 році, розмірковуючи, як би десь тут провести розкопки, відшукати сліди битви, відчувати трагізм цих місць.

Не судилось тоді здійснити свою мрію. Вона залишалася для мене невловимою ще довгих 30 років. Щойно у 1970 році тодішній директор Рівненського краєзнавчого музею В. Я. Сидоренко пішов назустріч моїм пропозиціям і організував під моїм керівництвом першу невелику археологічну експедицію на місце битви. На той час я вже володів

методикою археологічних досліджень і відкрив чимало слідів діяльності наших далеких предків з давно забутих епох – від кам'яної доби до часів Давньої Русі. І перший же сезон розкопок під Берестечком виявив сліди битви, сліди тих колись загадкових для мене козаків, їхні кістки та речі. У даному опрацюванні цих давно загублених і тепер виявлених «слідів» повертаю їх українському народу, як частку його національного багатства».

Пригадую, років десять тому, будучи на ту пору добре знайомим з Ігорем Кириловичем, так, це було десь напередодні його 70-річчя, я брався писати про нього нарис. Домовились з головним редактором «Дзвону» (тодішнього «Жовтня»), почав збирати і вивчати матеріал, намагаючись більше і глибше дізнатися про ті далекі епохи, які досліджував Ігор Кирилович, щоб спромогтися побачити їх рельєфно, щоб постали вони зримими картинами. Наповненими живою кров'ю, воскресли із небуття. Я прагнув зрозуміти і відчути те саме, що відчуває наш сучасник, археолог, торкаючись руками, очима, душею до стародавніх кам'яних ножів, топірців, кістяних гребінців, голок, яких торкалася-зігрівала людська рука тисячоліття тому, до давньоруського намиста, яке майже вісім століть тому променилося сонячним бурштиновим теплом на білій пульсуючій шиї звенигородської дівки чи молодиці, промацував-стежив очима кожен штрих літери на берестяній грамоті, першій такій знахідці на Україні, добутій експедицією Ігоря Кириловича у княжому галицькому Звенигороді...

Особливо ж мене завжди хвилювало козацьке поле під Берестечком (може ця тривога і біль закодовані у моїй генній пам'яті, адже звідти мої діди-прадіди?). Розкриті обережними руками Ігоря Кириловича та його експедицій, у яких я постійно брав участь, воно пульсувало-ячало трьохсотлітнім болем, мужністю, обпаленою надією – останні години бою-відступу відтворювалися буквально хвилина за хвилиною, доля за долею...

Того дня розкопки проводилися у селі Острів, де отаборилися козаки, за річкою Пляшівкою, уздовж високого берега, до якого вони добиралися через болота, виходячи з оточення. І ось за 2-3 метри до давнього сухого підвищення знаходимо два кістяки хлопчаків-підлітків... До рятівного берега – рукою подати. Старший хлопчина, років 14-ти, ніс на плечах меншого, а той – цупко тримав у руках дерев'яну, оббиту орнаментованою кістяною пластинкою скриньку з кулями. – Козацькі джури. – Чи сили вичерпались, чи ворожі кулі наздогнали? Не вирости, не стали козаками... А таки, стали!

Ще одна трагедія-подвиг постає перед археологами на козацькій переправі, виринає із забуття. ...Цей козак свідомо йшов на смерть. Сім поранень, завданих шаблею зверху вниз, свідчать про те, що його супротивник був на коні. Ворожа шабля обпекла чоло козака над лівою бровою. Кров заливала очі. Але болу він майже не відчував. Закривавлений, з відрубаними вухами, він продовжував наносити ворогові удари списом, а згодом і здобутою в бою шаблею. Велетенська сила тримала його все ще на ногах... Але він похитнувся, стікаючи кров'ю, втрачаючи орієнтацію. І відразу ж одержав кілька ударів шаблею – з боків і ззаду. Майже наосліп йшов уперед, прокладаючи собі шлях списом. Тут можна припустити, що

шляхтич або втратив коня в бою, або просто зіскочив, піддаючись азартів бою і, наздогнавши козака, щосили рубанув його потилицю серединою шаблі... І в останню свою мить відважний козак зробив відчайдушний рух, намагаючись повернутися до ворога лицем, і впав...

Переносимо цього безіменного лицаря Берестечка у крипту Георгіївської церкви-храму-усипальниці. А речі, що знайшли у шкіряній торбинці при козакові, після реставрації потрапляють під скло-вітрини музею-заповідника «Козацькі Могили». Серед куль, на дні торбинки – разок простого намиста. Хто не дочекався цього скромного козацького гостинця три століття тому? Матір? Дружина? Кому зсивілися коси, хто виплакував очі і виспівував тугу, виглядаючи цього вусатого лицаря, поборника волі, оборонця своєї України? У кого спитати? А, може, відповідь – у наших думках, піснях, як, наприклад, у тій – про столочене жито і козака, вбитого під білою березою. Чи не з козацьких сердець проросли оті білі берези на козацькій переправі під Берестечком? А, може, відповідь потрібно шукати у своїй душі?

– ...Чи ж такий я вже цікавий об'єкт, щоб писати про мене, – напівжартома прореагував на мій намір написати про нього нарис Ігор Кирилович Свешніков. – А ось про ті пам'ятки, які мені пощастило досліджувати, – продовжив він, – написати варто.

– Але ж ви невіддільні від своїх пам'яток, – заперечив я.

Нарис потроху вимальовувався, але робота йшла дуже повільно, важко, і не останню роль у цьому відігравав сам Ігор Кирилович, власне, усвідомлення того, що нарис читатиме така надзвичайно вимоглива і прискіплива людина, як Свешніков. Але, певно, все ж головною причиною було інше – бажання глибоко осмислити життя, працю такої непересічної особистості, як Ігор Кирилович, а ще – драматичну історію України. На це – потрібні були роки.

Я запропонував редакції замінити мій нарис для часопису статтею Ігоря Кириловича про розкопки місця Берестецької битви. І ця стаття виспівалася йому легко і швидко, а згодом з'явилась у сьомому числі «Жовтня» за 1977 рік. А між мною та Ігорем Кириловичем відтоді ще якось більше зміцніла приязнь, духовна близькість.

До речі; перо Ігоря Кириловича було легке і точне. Пригадую, працював я у видавництві з рукописом нарису Ігоря Кириловича «Звенигород». Поданий ним текст читався легко, зримо, переконливо, редакторське втручання було мінімальне. Так само любовно і фахово був написаний ним і путівник по музею-заповіднику «Козацькі Могили». Ігор Кирилович швидко погоджувався з пропозиціями, якщо визнавав їх слушність, був дуже тонким у відчужанні мовних нюансів, умів уважно слухати співбесідника. Співпраця, сподіваюся, нам обом принесла приємні хвилини. Мене ж розмови з Ігорем Кириловичем, які я завжди дуже цінував, особливо, на історичні теми, збагатили. Не фактажем, який запам'ятовується фрагментарно, а тим рельєфним, наповненим живою кров'ю образом нашої історії, образом безсмертної душі народу, який поставав із розповідей.

Пригадую тодішні і пізніші розмови з Ігорем Кириловичем про нашу сучасність, про лінкувату галицьку інтелігенцію і кон'юнктурних псевдовчених, його постійні нарікання на тодішніх і новітніх бюрократів, яким він різними способами – дипломатичними і не дуже – намагався прищепити любов до історії, бодай, викликати інтерес; домагався підтримки, коштів для проведення археологічних експедицій, організовував виставки, рятував від знищення пам'ятки, окремі експонати – про нашу історію дбав, не про себе. І для цього енергії йому ніколи не бракувало. А ще він умів наполегливо і переконливо обстоювати свою точку зору.

Ігор Кирилович був неперевершеним оповідачем – розповідав цікаво, дотепно, якщо це стосувалося історії – апелював до уяви слухачів, цитував давньоруські, українські, польські, німецькі, французькі, російські документи, літописи, хроніки, художні твори. Пригадую, до речі, як Ігор Кирилович читав напам'ять вірші Шевченка, Грабовського, цитував наукові праці Грушевського, Костомарова, Рігельмана... (Син Свешнікова Кирило розповідав мені про те, що Ігор Кирилович читав книги, зокрема, художні твори, дуже повільно і, як правило, більше ніколи не повертався до прочитаного, але навіть через багато років міг докладно переповісти твір, цитувати напам'ять уривки з нього). Він добре знав сучасну художню літературу, особливо цікавився історичною прозою, і не раз діставалось від нього на горіхи прозаїкам, як львівським, так і столичним за неточності.

Високої думки Ігор Кирилович був про роман Павла Загребельного «Я, Богдан» – відзначав оригінальну форму твору, а ще – ґрунтовне знання автором тої героїко-драматичної епохи, сумлінне ставлення до найменшої історичної подробиці. Підкреслював глибоке знання Загребельним документів і фактів маловідомих. «Цей письменник, – казав Ігор Кирилович, – знайшов клавішу, яка дала той звук, якого так чекав народ. А наш народ спраглий своєї правдивої історії».

Але передусім Ігор Кирилович був надзвичайно вимогливий до себе і до інших. Я завжди заздрив йому, подивляючи його працьовитість і результативність, якої вистачило б на кількох. Подивіться на здобуті ним, відреставровані, замальовані і описані тисячі знахідок, на його книги, численні публікації в наукових збірниках, часописах, газетах, його виступи на наукових конференціях..., а ще ґрунтовне знання кількох іноземних мов – це ж огром, який годі осягнути, це ж щоденна високоорганізована праця, праця протягом усього життя. Це ж одержимість у найкращому розумінні цього слова.

Думаю про молодь – школярів, студентів, яким, як і мені, пощастило спілкуватися з Ігорем Кириловичем на розкопках, про його учнів-істориків, – у душах скількох з них він пробудив-запалив божу іскру талану і таланту.

Пригадую, хтось з істориків у приватній розмові відгукнувся про Свешнікова, як про людину одержиму. Сказав я про це Ігорю Кириловичу. Задумавшись, по хвилі він відповів: «Історія, археологія – це моє життя». Ігор Кирилович пишався своїм фахом, розумів непроминальне значення своєї праці для науки. «Багато істориків, – казав він, – починало з археології, але

потім ставали кабінетними ученими, йшли на легший хліб». Не спокусився Ігор Кирилович пропозицією йти викладати історію в університет та одержувати вищу зарплату. «Археологія, – говорив він, – дає можливість пізнати ті подробиці, які замовчують документи, пізнати побут і життя наших предків, наче оживити його, та й загалом побачити далекі історичні епохи більш глибоко і масштабно, заповнити величезні історичні прогалини».

... Не всяка таїна піддається розгадці. Можна, наприклад, місяцями думати над розшифруванням клейма чи напису на козацькій шаблі, сушити голову над різними гіпотезами, шукати аналогів у музеях Європи і світу, листуватися із зарубіжними фахівцями-зброярами, а загадковий знак мовчить, дивлячись на тебе із товщі часу, і вперто-заніміло береже свою таємницю. Вже вивчиш на шаблі кожен бойову зарубину, уявою разом із ковалем-зброярем пройдеш шлях цієї шаблі від червоного розпеченого шматка заліза на ковадлі – до легкої, спритної, обпікаюче-гострої, іскристої у маслакуватій тужавій долоні козака-лицаря, аж до того моменту, коли падав поранений кінь і сторчма летів вой, вцілений у серце срібною кулею (інша козака не брала), і ронив він на мураву, поміж гарячо-червоні – із серця намистини – свою «ясненьку зброю»... І ось через сотні літ у твоїй руці її холодна вага, її невтрачена здатність рубати, жалити (добре знаю ці відчуття, бо ж сам добував із землі, оживляв із 300-літнього небуття козацькі шаблі на місці бойовища під Берестечком). – І ось уже в твоїй уяві постає, виринає із пітьми віків вусате обличчя власника цієї шаблі і дивиться тобі у вічі.

Пригадую розкопки на Козацькому полі, мабуть, єдині у світовій археології розкопки місця середньовічної битви, найбільшої за чисельністю війська європейської битви 17 сторіччя. Кожна знахідка тут безцінна, унікальна, датована з точністю до дня, до години, як, наприклад, навершя прапорів, предмети козацької канцелярії, зокрема чорнильниця на три кольори чорнила, музичний інструмент суремка, козацькі ліки, шаблі, списи, бойові коси, келепи, чекани, мушкети, кулелійки, порохівниці, ладівниці, а ще – козацькі гральні кості, дерев'яна плакетка із карикатурним зображенням шляхтича – найдавніша на Україні світська карикатура, найрізноманітніший ремісничий інструмент, вироби зі шкіри, гудзики, – понад п'ять тисяч достовірно козацьких речей. А головне те, що розкопки місця Берестецької битви 1651 року дали підстави вченому Ігорю Кириловичу Свешнікову зробити такі науково-обґрунтовані висновки (зацитую за його книгою «Битва під Берестечком»):

«... Козацька армія періоду Визвольної війни не була неорганізованим збіговиськом випадкових людей, як її показують у своїх творах окремі польські дослідники і письменники..., а регулярним, забезпеченим найновішою для свого часу зброєю, достатньо для тодішньої епохи дисциплінованим і впорядкованим військом. Відкидаючи характерний для окремих українських дослідників (в тому числі й для Д. Яворницького) романтичний підхід до козацької тематики, слід об'єктивно визнати, що козацька армія періоду Визвольної війни за своєю організацією, військовою

тактикою і озброєнням стояла на одному рівні з іншими тодішніми європейськими арміями, перевищуючи їх своїми бойовими якостями і не раз насправді одчайдушною хоробрістю. Феномен козацької армії середини 17 століття полягає в тому, що вона формувалася виключно з добровольців, які воювали не за гроші чи з примусу, а йшли на війну за свою справу, за волю для себе й усього українського народу. ...Козаків не зломив Берестецька невдача й вони знову згуртувалися довкруги свого вождя – гетьмана Богдана Хмельницького, в особі якого бачили борця за здійснення народних прагнень».

А ще ж Ігорем Кириловичем розкритий цілий пласт життя наших предків у давньоруському стольному Звенигороді, і знахідки тут безцінних, перших на Україні берестяних грамот – важливих пам'яток давньоукраїнської мови середини 12 століття, а ще – численні результативні розкопки поселень наших предків, як з давньоруських, так і з дохристиянських часів, а ще – понад 200 наукових праць і досліджень, публікацій, книг, а ще – виступи на міжнародних наукових конференціях, публікацій у зарубіжних виданнях – розкриття очей на нашу давню історію Європи і світу. А скільки ще праглося зробити...

Ігор Кирилович часто телефонував до мене, особливо, після публікацій у пресі про пам'ятки, які він досліджував, ділився своїми думками щодо проектів створення заповідника «Козацькі Могили», зокрема, критикував ідею київських проєктантів – насипати на полі навпроти музею величезний курган, а в ньому збудувати експозиційні приміщення, що, на його думку, спотворило б рельєф, а ще від того ж втратилася б цілісність композицій музейного комплексу, – тут наші думки повністю співпадали. До речі, Ігор Кирилович завжди дуже уважно вислуховував міркування свого співбесідника.

Пригадую, котроїсь весни Ігор Кирилович казав мені: «Розриваюся між двома своїми дітьми – Звенигородом і Берестечком. Не можна допустити, щоб у Звенигороді залишалася недослідженою територія, на якій через два роки розпочнеться будівництво, отже, програма буде насичена. (І давньоруський Звенигород щедро розкривав йому свої таємниці). А 10 липня, на річницю Берестецької битви, за всяку ціну маю бути на «Козацьких Могилах» – виступатиму з доповіддю на конференції». І їхав вклонитися тій священній землі, скропленій кров'ю наших предків.

Пам'ятаю дзвінок Ігоря Кириловича і його настрій, коли його працюючого і результативного археолога, відомого ученого, праці якого постійно публікувались у нас і закордоном, попросили з роботи – з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича АН України... З того моменту розпочався цілий ланцюжок бід, які впали на його голову – не витримала нервового потрясіння і важко захворіла дружина, почалися видатки на лікарів і ліки, мізерна пенсія, життя у напівпроголодь. Пригадую, доглядаючи прикуту до постелі хвору дружину, Ігор Кирилович казав: «Ірина Олександрівна усе життя сприяла моїй праці, дуже цінувала її, допомагала, як могла, я ж зараз

лише віддаю їй борг». В вечорами, коли всі в домі засинали, учений сідав до свого робочого столу, – ой скільки ще треба було встигнути зробити...

... Вже багато-багато днів, тижнів ловлю себе на тому, що давно мені не телефонував Ігор Кирилович Свешніков, якось давно ми з ним не бачились. Пориваюся дзвонити до нього – хочу слухати його неквапні розповіді про останні розкопки у Дубенському замку, на нашому козацькому полі під Берестечком, а ще – про його роботу над статтями, зокрема, про озброєння козацької армії, про грошовий обіг на Україні в середині 17 століття, на основі нумізматичних знахідок під Берестечком, про працю над новою книгою про давньоруський Звенигород, а ще – про непрості будні, побутові клопоти... І в той же час десь тоскно, наче на струні бабиного літа, бринить, вриваючись у свідомість, що сталося щось непоправиме...

А здається, що лише вчора мали звучати ювілейні промови до 80-х уродин Ігоря Кириловича – щирі, теплі та офіційні, друзів і напівдрузів-заздрісників (чи ж їх бракувало?). І з усіх тих, таки переважно щирих слів, як і з ювілейного славослов'я, викристалізувалась би вдячність йому – людині високоморальній, людині – великому трудівнику-подвижникові, ученому-енциклопедистові, археологу світового рівня, який стільки зробив для наповнення живою кров'ю сторінок нашої історії, для повернення народу його історичної пам'яті, його гордого імені.

... І промови лунали, і були вони усі – щирі, і звучало високе поцінування, вдячність — і пливли вони у дзвінкому сосновому повітрі перестиглого минулорічного літа, над приникшим цвинтарем, який вростав-плив півостровом-кораблем у далину, скрушно заламуючи хрести. І було це у селищі Івано-Франковому, на ошатних могилах, які чимось нагадували Левітанівську картину «Над вічним спокоєм». Того серпневого дня ми проводжали в останню путь дорогого Ігоря Кириловича Свешнікова...

... І знову лину думкою на Козацьке Поле, пригадую розкопки, на які я їздив щороку, як на свято, бо ж тут було щоденне спілкування з дорогим Ігорем Кириловичем Свешніковим, мені здається, що лише з ним я міг поділитися своєю гіркою любов'ю до Берестецького поля. Тут щоранку у наші очі дивилося білими лілеями Козакове озеро, а високо вгорі над нами креслили невидиме павутиння своїх стежок мирні лелеки. І хотілося припадати до цієї землі тілом, приторкатися серцем, – це поле волато і волає до нас непогамованим болем і просить про пам'ять.

Подумки ще раз згадую, переживаю нашу багаторічну дружбу з незабутнім Ігорем Кириловичем, наші тривалі розмови, намагаюся осягнути зроблене ним, тобто те, чому він присвятив усе своє життя. І якось сьогодні особливо гостро осяває мене думка, що Ігор Кирилович Свешніков, як мало хто інший, розумів мову історії, закодовану в глибинах землі, усвідомлював, що мусить повертати людям, народу втрачену історичну пам'ять. Цьому він присвятив усе своє многотрудне життя. І за це йому – безмежна і довічна дяка.

*Анатолій Мізерний,
член Національної спілки журналістів України,
вільний фотограф*

Незабутній *Кілька штрихів до портрета Ігоря Кириловича Свешнікова*

Мені в молоді роки вельми поталанило. Я був багатий на друзів значно старших од себе. Страшенно щасливий тим, що з-поміж інших мав нагоду неодноразово зустрітися, слухати й спілкуватися зі світлої пам'яті Ігорем Кириловичем Свешніковим – археологом, істориком, дослідником, журналістом, художником, фотографом... І просто знав людину надзвичайної енергії, таку багату на добро. Ці зустрічі розкрили мені досі невідомі таїни історії нашої землі, збагатили мій світогляд і загартували душу.

Про Ігоря Кириловича Свешнікова можна говорити багато. Розповіді про нього, насамперед як про дослідника Козаччини, я чув від свого батька, Василя Семеновича. Ще в дитинстві на підсохлих від весняних вод і розораних полях ми хлопчиками воліли теж долучитися до пошуків козацької давнини. І вишукували в землі то кресала, то кулі, то люльки... Навіть обладнали в школі невеличкий куточок пам'яті героїв Берестецької битви, а згодом усі знайдені трофеї бережно передавали в музей на Журавлиху.

А моє перше особисте знайомство з Ігорем Кириловичем відбулося у славнозвісному древньому Звенигороді, шкода, що трохи запізно, – в липні 1985-го року. Тоді з Сашком Ірванцем ми вирішили провідати нашого доброго приятеля Миколу Пшеничного, який разом з іншим дубенським поетом Миколою Тимчаком був там на «розкопах». (Це слово, власне, теж належить лексиці Ігоря Кириловича. Порівняно з «розкопками» воно, напевне, видавалося величнішим і вагомішим).

Отож зі Львова до Звенигорода ми дісталися надвечір. Наші колеги вже повернулися із місця проведення розкопок у тимчасове обійстя. Хвилини короткого знайомства. І розмови, розмови, розмови... Спостережливий погляд сивочолого історика ніби вивчав нас молодиків. «А чи цікавить їх, окрім всього іншого таїна землі, українська історія?» – напевне, подумав Ігор Кирилович. І, як відповідь, на прискіпливий натяк, я запитав, чи не можна було б особисто побувати на розкопках і спробувати долучитися до пошуку. А раптом пощастить?

Зважаючи на пізню годину, Ігор Кирилович натякнув, що зовсім мало часу лишається для сну, адже підніматися доведеться раненько. Та в душі порадив за таку нехай і невагому підмогу. Накрутив будильник. Потім завів наручний годинник. І заходився слухати транзисторний приймач. У пору експедиції він для дослідника усе. А найголовніше – послухати прогноз погоди, щоб на завтра часом не задощило.

Ігор Кирилович, окрім інших достоїнств, чудовий оповідач. Спершу влаштував нам так би мовити оглядову екскурсію по давньоруському місту. І складалося враження, що він сам живе там, у дванадцятому столітті, слухає

передзвін мечів і перегук звенигородських дзвонів. Настільки глибоко пройнявся історією, справою, якій присвятив життя. Намагаючись зробити кілька знімків для майбутніх дописів до газет, я шкодував, що не все з уст історика я вловлюю. Потім склеюю, як мозаїку з історичних епох.

Ігор Кирилович із нерозлучної офіцерської планшетки теж дістає фотоапарат. Стареньку середньоформатну камеру «Москва-5» з висувною рурою. Щоб отримати для панорами верхню точку, залізаю на купу бетонних плит. Ось воно, давньоруське передмістя. Як на долоні. Видно дубові зруби хат, зігнуті спини археологів, колег-копачів. Роблю кілька дублів. Ігор Кирилович хвацько застрибує до мене. Спочатку фотографуємо, потім говоримо про фотографію, далі – про Звенигород, про долю володимир-волинського князя Ярополка, про те, яким видається йому майбутній музей просто неба. Згодом кілька анкетних запитань, на що Ігор Кирилович радісно вигукнув:

– То ми з вами, Толю, виходить земляки!

Виявляється, Ігор Кирилович Свешніков добре знав і пам'ятав мого батька ще з Хотинської школи... Згадуємо дитинство. Кожен своє і знаходимо інші теми для розмови. Про підземні ходи і вози зі скарбами, про безодні і відьом, може й про ту, що була при Богданові Хмельницькому. А в душі вириває думка про те, що я знаю цю людину дуже давно, хоча познайомився лише вчора. Так буває. Щоб зустріч не закінчувалася, пильно випитую у Ігоря Кириловича про те, коли він приїде до Пляшевої.

Тоді на розкопках у Звенигороді Ігор Кирилович із гордістю з-посеред багатьох інших речей демонстрував знайдені колоди з видовбаними отворами всередині – частину водогону, який раніше був виявлений і відомий лиш у Новгороді. Мені ж особисто вдалося знайти уламки давньогрецької амфори з, як не дивно, гарбузовим лушпинням. І, якщо взяти до уваги консервуючі властивості торф'яного ґрунту, складалося таке враження, що ніби вчора «гарбузки» з рук якогось русича потрапили туди.

Надвечір, коли на ганку, при розсіяному світлі, фотографував звенигородські експонати, я побачив розлюченого Ігоря Кириловича. Виявляється, приїздив «науковець» на легковику і просив професора, аби той засвідчив, що знайшов у Звенигороді кістки мамонта. Йому конче потрібно це для дисертації.

– Трапляються ж виродки від науки! – уже навздогін непроханому гостеві додав Ігор Кирилович.

Уже згодом під час іншої зустрічі, демонструючи віддруковані знімки звенигородських знахідок, моменти експедиції та оглядин княжого міста, довідався ще про одну рису Ігоря Кириловича – напрочуд хорошу пам'ять. Він добре володіє датами, іменами, епохами, з фотографічною властивістю може відтворити все, що говорив під час тодішнього пленеру, чи то фотосесії. За темними, захисними од сонця, окулярами – примружені очі й завжди відверта розмова.

Дізнаюся про те, як Ігор Кирилович прийшов до археології. Як важко давалися йому експедиції.

«Я мріяв розгадати загадку Берестецької битви. До того ж з дитинства чув козацькі пісні, що наспівувала їх моя мама. Її прапрапрадід – наказний полковник миргородський Михайло Радченко брав участь у Берестецькій битві. Від свого батька, який колись співав у хорі М. Лисенка, мати успадкувала хороший голос. Крім своїх улюблених арій, вона інколи співала українські народні пісні, зокрема, «Ой у полі жито копитами збито». Я все мріяв про те, що, може, блукаючи десь серед жита, побачу вбитого козаченька. Але то були лише мрії. Потім хотілося дізнатися більше про історію, місцевий край. До війни 1939-го року я пробував розкопати давнє поховання поблизу села Коритне, навіть монети знайшов. Але то було звичайнісіньке забуте кладовище. Тільки через тридцять років після подій 39-го мені вдалося намовити директора Рівненського краєзнавчого музею В. Сидоренка на попередні археологічні розкопки під Берестечком. Тоді в околицях Острова і Пляшевої проводили меліорацію, яка мені допомогла локалізувати місце козацької переправи поблизу села Острів через заплаву річки Пляшівки. Вже в першому році ми знайшли близько 30-ти кістяків загиблих, причому поміж ребрами у них знайдено свинцеві кулі від мушкетів...»

Ігор Кирилович – справжній патріот. Об'їздивши з доповідями та промовами півсвіту, він завжди вперто обстоював свої наукові дослідження, які ґрунтуються на тривалій пошуковій роботі не лише там, в землі, але й в різних архівах. Йому, як нікому іншому, боліла доля Богдана Хмельницького. Хоча Берестецька битва, як зізнавався професор, це не просто військовий маневр.

«Була, безперечно, невдача. Але Берестецьку битву, як поразку, розглядати не можна. Для поразки повинен бути розгром армії, або капітуляція, або знищення. У даному разі ми маємо велику невдачу. Козаки, виходячи табором з оточення, зуміли вивести свої війська, були втрати, але не такі, як рекламувала шляхта у своїх листах і працях. Окремі шляхтичі пишуть про десять-тридцять тисяч загиблих, аби возвеличити перемогу. Тим часом, свідки, учасники битви подають 3–4 тисячі загиблих. Якщо взяти до уваги, що козацька армія нараховувала не менше як 150–180 тисяч чоловік, то 3 тисячі загиблих – це не багато...».

Ігореві Кириловичу небайдужими були перспективи музею-заповідника. Він неодноразово наголошував на тому, аби закінчили побудову муру, спорудили дзвіницю, і що конче необхідно – це новий будинок для розміщення музею.

Він завжди поспішав. Прагнув встигнути зробити те, що задумав. Дуже хотів відшукати інші козацькі переправи і обов'язково тут під Берестечком, знайти козацьку гармату, адже в експозиції представлені дві гармати, привезені зі Львова. А потім, майже із сумом додає:

– Але ж козаки ніколи своєї зброї не лишали, тим паче гармати!..

До речі, про Львів. У скромній квартирі Ігоря Кириловича у Львові все нагадувало про козацьку добу. На стіні – козацькі обладунки, мушкети, шаблі... Картини, малюнки.

Після чергового інтерв'ю для газет, Ігор Кирилович демонструє рукопис свого дітища. Книгу «Битва під Берестечком». Тексти, схеми, фотографії, графічні малюнки... Все виконано власноруч. Про козаків Ігор Кирилович може розповідати годинами. Не зупиняючись. Як вони одягалися, яку мали зброю.

«Козацькі полковники носили киреї, на головах мали невисокі округлі шапки зі смушковою оторочкою, що розходилася розрізом над чолом. Підперезувалися поясами, переважно шкіряними, на яких козак носив ложку, дерев'яну у футлярі, гаманець, сумку, порохівницю, гладівницю, ніж, теж у футлярі. Крім того, з озброєння козак мав на боці шаблю, мав рушницю...».

З особливою шанобою Ігор Кирилович говорить про армію Богдана Хмельницького.

«Вона була озброєна найновішою для свого часу зразками вогнепальної зброї – мушкетами з ударними замками. Подібні мушкети були поширені у часи Наполеона, а на Гуцульщині – до початку ХХ століття... Треба думати, що армія Богдана Хмельницького була такою самою силою, як тогочасні армії Європи. Нічим на поступалися, але феномен її полягає в тому, що складалася лише з добровольців, вони воювали за ідею звільнення України. За її славу полягли. Козаки вміли воювати, водночас володіли багатьма ремеслами. Всі відомості стверджують, що адміністрування Б. Хмельницького – це своєрідна держава, якої годі пошукати, яку шукаємо ми досі».

Будучи уродженцем Рівненщини, Ігор Кирилович завжди думав про свій край, прагнув повернути нащадкам знайдене у глибині століть, під товщею забуття. Він, скажімо, детально, з документальною точністю міг говорити про свої археологічні шукання в Муравиці чи Боремлі, де розкопував давньоруські городища, або про поселення бронзової доби в Перевередові... І в кожному випадку вчений наголошував, що історія має у собі багато таїн. І наш з вами обов'язок – розкривати їх.

– Були б пам'ятки, а людина, щоб їх відшукати, завжди знайдеться, – ніби заперечує свій внесок у невмирущу скарбницю історії України Ігор Кирилович Свешніков. Напрочуд скромна людина і талановитий історик. Постать, до якої повертатиметься не одне покоління нащадків.

Ігор Кирилович ніколи не скаржився на життя, хоча доля не завжди з милістю ставилася до нього... Я зараз пам'ятаю складені поперед себе руки, зеленувата штурмівка, біла сивина і щира усмішка на вустах. Фотографія Ігоря Кириловича на тлі іконостасу Свято-Георгіївського храму-пам'ятника. Таким він залишиться на моїх негативах пам'яті. Гордий за своїх предків і задивлений у будучину України.

... Щороку тисячі патріотів приїздять до Української Голгофи – музею-заповідника «Козацькі могили», що тепер трохи недоречно носить назву «Поле Берестецької битви». Згадуючи героїв-звитяжців, що боронили ріднокрай від ворога, неодмінно пам'ятайте про Ігоря Кириловича Свешнікова, який своїм нелегким життям, тернистою наукою і

дослідницькою творчістю долучився до нашого з вами теперішнього, склав пошанівок їхньому незламному духові.

Відкриваю свій фотоальбом «Рівненщина». Не випадково перші сторінки його присвячені святому місцю для кожного українця – Козацьким могилам. Як маленький спомин про моє дитинство і про мої зустрічі з археологом, істориком, дослідником Ігорем Кириловичем Свешніковим. З людиною, громадянським сумлінням якої повинна пишатися держава.

*Ю. М. Нікольченко, доцент кафедри
культурології та інформаційної діяльності
Маріупольського державного гуманітарного університету*

Історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова

З науковими працями Ігоря Кириловича Свешнікова я, студент історичного факультету Харківського державного університету, познайомився у 1968 році. Проходячи спеціалізацію на кафедрі археології та історії стародавнього світу, працював над рефератом з історії досліджень пам'яток бронзової доби на території України. У центральній науковій бібліотеці університету я отримав майже всю, відому на той час, спеціальну літературу з проблематики. Серед досліджень виділялись праці львівського археолога І. К. Свешнікова, присвячені історії населення бронзової доби Передкарпаття, Поділля і Волині. Автор аргументовано доводив, що ця людність становила частину значного масиву споріднених племен, які на початку II тисячоліття до н. е. розвивались на великих просторах Східної та Середньої Європи і були основою для виникнення ряду європейських народів. Мене вразило те, що базу досліджень, складали матеріали, здобуті під час багаторічних розкопок автора, у т. ч. на території рідної мені Рівненщини.

Особисте знайомство з Ігорем Кириловичем відбулося на початку грудня 1970 року в Рівненському краєзнавчому музеї, де я працював після закінчення університету. Мені пощастило, що протягом наступних 25 років я мав можливість спілкуватися із цією мудрою, чуйною, доброю людиною. Він досконально знав світову археологію та історію, вітчизняну і зарубіжну художню літературу, був авторитетним вченим і блискучим педагогом, якого знали не тільки в Україні, а й за її межами. Близько 200 опублікованих наукових праць І. К. Свешнікова складають його багаторічний доробок з проблем первісної та давньоруської археології, середньовічної історії України. Учений досліджував культури шнурової кераміки та кулястих амфор, тшинецько-комарівський етнокультурний ареал. Важливим досягненням було виділення ним голіградської групи пам'яток культури фракійського гальштату на Поділлі, Буковині, Прикарпатті та виявлення у Західній Волині об'єктів мілоградської культури.

І. К. Свешніков успішно досліджував давньоруське літописне місто Звенигород (нині с. Звенигород Пустомитівського району Львівської області) – колишньої столиці Звенигородського удільного князівства. Ним були проведені розкопки окольного міста і кладовищ, виявлені залишки церкви XII–XIII століть, рештки північно-східного передмістя з добре збереженими залишками дерев'яної архітектури XI століття, ювелірну майстерню, велику кількість виробів з металів, каменю, скла, дерева, шкіри та перші на території України три берестяні грамоти початку XII століття.

Багаторічні розкопки пам'яток різних хронологічних періодів з 1970 року проводились ученим паралельно з розкопками на знаменитих «Козацьких могилах». Дослідження поля Берестецької битви, яка відбулася 1651 року, стали апофеозом у науковій діяльності ученого. Роботи археологічних експедицій Рівненського краєзнавчого музею, а потім Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» під керівництвом І. К. Свешнікова були першою в Україні блискучою спробою дослідити археологічними методами місця середньовічної битви.

У процесі багаторічного дослідження території, на якій відбувались відомі події червня-липня 1651 року, І. К. Свешніковим була розроблена спеціальна методика не тільки дослідження історичної пам'ятки, а й консервації і реставрації знахідок з дерева, шкіри, різних металів. Добуті під час розкопок матеріали значно доповнили і уточнили історичні події, вирішили ряд суперечливих питань. Саме це дало можливість не тільки уточнити хід битви, а й дати характеристику озброєння, обладнання і організації козацької армії, побуту та рівня розвитку різних ремесел у козаків та селян. Багаточисельний, достовірний і докладно датований матеріал тепер слугує історикам і етнографам еталоном при вивченні розвитку матеріальної культури населення України у середині XVII століття.

Поруч із здобутками Ігоря Кириловича Свешнікова як вченого-археолога заслуговує на увагу його діяльність у краєзнавчому русі на Рівненщині. Краєзнавчі студії краю присутні на усіх етапах його наукової творчості і громадської діяльності. Починаючи з 40-х років, з-під його пера регулярно виходили праці, присвячені різним проблемам археології та історії Рівненщини. Інтерес до цієї проблематики відбив характерні для Ігоря Кириловича риси: любов до краю, до людей, зацікавленість до всього, що пов'язано з історичною долею волинського регіону України, де проходила його юність.

Протягом багатьох років, досліджуючи унікальні археологічні пам'ятки Рівненської області, І. К. Свешніков передавав виявлені і науково опрацьовані матеріали до фондів Рівненського краєзнавчого музею, його філіалу у м. Дубно та відділу у райцентрі Млинів, Острозького історико-культурного заповідника.

Усі без винятку експозиції із стародавньої історії краю, створені в державних музеях області у 70-80-х роках, містили матеріали з розкопок І. К. Свешнікова та будувались з урахуванням його рекомендацій і порад.

Унікальна експозиція музею-заповідника «Козацькі могили» (відділу Рівненського краєзнавчого музею), нині Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви», створювалась за науковим керівництвом І. К. Свешнікова на матеріалах з його розкопок, які, у більшості, були особисто ним реставровані або консервовані і підготовлені до експонування.

У 1976 році вперше в Україні був виданий довідник з археології одного окремого регіону. Ним став «Довідник з археології України. Львівська область», автором якого був І. К. Свешніков. Ця унікальна праця започаткувала серію довідників з археології інших областей республіки. А ініціатором видань виступили Інститут археології АН УРСР та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

У цей період Ігор Кирилович запропонував мені об'єднати наші матеріали щодо підготовки довідника з археології Рівненської області. Книга побачила світ у «Науковій думці» у 1982 році. У довіднику вміщено перелік усіх відомих на той час археологічних пам'яток Рівненщини, визначено їхнє місцезнаходження, подано датування та культурну приналежність. Більш повні відомості про кожен пам'ятку читач міг знайти у літературних, архівних та інших джерелах, вказаних у довіднику. Структура видання, запропонована І. К. Свешніковим, детальний опис місцезнаходження пам'яток, зробили його корисним не тільки для краєзнавців, працівників музеїв і науковців, а й для представників державних органів охорони пам'яток історії та культури, керівників органів місцевого самоврядування та господарств. Це сприяло, в першу чергу, ефективній охороні археологічних об'єктів.

І. К. Свешніков є автором одного з кращих путівників по музею-заповіднику «Козацькі могили», що був виданий у 1990 році напередодні 340-річчя битви під Берестечком. Путівник знайомить відвідувачів з музейною експозицією та історико-меморіальним пам'ятником.

Історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова не обмежувались питаннями історії та археології. Він був прекрасним знавцем нумізматики, у т. ч. середньовічної європейської грошової системи, її впливу на грошовий обіг України у XVI–XVII століттях. З його допомогою науково описані колекції монет у Рівненському краєзнавчому музеї. Він надав допомогу у визначенні і датуванні монет, що увійшли до складу унікального скарбу, випадково знайденому у Березному в 1975 році.

Детально вивчались І. К. Свешніковим нумізматичні знахідки з козацької переправи під Берестечком, які вперше дозволили відобразити картину монетного обігу в Україні з одного дня – 10 липня 1651 року.

Уже після раптової смерті Ігоря Кириловича побачила світ 1997 року колективна праця «Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII століть». Вона написана на основі опрацьованих писемних і речових матеріалів у збірках України і зарубіжних країн. Робота була виконана за програмою Державного комітету з науки та технологій при Кабміні України, схвалена і рекомендована Міністерством вищої освіти України як посібник

для студентів історичних факультетів вузів. Серед авторів книги – І. К. Свешніков. Його перу належать розділи, що характеризують зброя, одяг, особисті і побутові речі козаків, а також їхнє озброєння. Основою для написання розділів слугували матеріали з розкопок поля Берестецької битви.

Завдяки доктору історичних наук І. К. Свешнікову до історико-краєзнавчих студій на Рівненщині були залучені провідні вчені різних наукових галузей: російські антропологи Г. В. Лебединська, С. В. Веселовська, Х. Родрігес, Т. С. Кондукторова, відомі українські вчені-доктори наук С. С. Березанська, Л. Г. Мацкевой, Д. Я. Телегін, С. П. Сегеда, кандидат історичних наук Ю. М. Малеев. І цей список можна продовжувати.

Ігор Кирилович щиро передавав свої знання і досвід археологам, історикам і краєзнавцям Рівненщини, для яких він був не тільки вчителем, а й однодумцем. Серед них мої колеги – музейні працівники В. Я. Сидоренко, В. Д. Селедець, П. Я. Лотоцький, Г. В. Бухало, В. М. Мушировський, Т. О. Пономарьова, Б. А. Прищепа.

Люди кажуть: згадують тоді, коли втрачають. Це не так. Мені пощастило зустрітися, спілкуватися, працювати і дружити з такою видатною, талановитою людиною, як Ігор Кирилович Свешніков, що є подарунком долі. І саме це незабутнє...

*Надія Мельник,
член Національної спілки краєзнавців України*

Хотин у житті Свешнікових

У західній частині Радивилівського району, неподалік славнозвісних Козацьких могил, розкинулося давнє поселення під назвою Хотин. На протязі свого існування воно побувало у володінні більше 20-ти власників, останніми із яких була династія Свешнікових. У 1888 році закупив його Петро Львович Свешніков (дід Ігоря Кириловича). На рахунку у цьому селі з присілком Полуничне нараховувалося 1500 десятин орної землі. Крім того, йому ще належало 1000 десятин спадкової землі у Вологодському воєводстві Грезовецького повіту та 1200 десятин у м. Вербі. Продавши частину земель у Вербі, Петро Львович закупив землі у Рідкові – 75,25 десятин, у Лопавшах – 207,5 десятин, а також у Боратині і Добриводі.

Двадцяти дев'ятирічний власник виявився хорошим господарем. Він урухомив горілчаний завод у Хотині, що залишився від попередніх власників і який давав 31531 відро спирту в середньому на рік, біля Полуничної організував торфорозробки для заводу, сполучив Полуничну і Хотин вузькоколійкою, якою у вагонетках по залізничних рейках перевозили торф, влаштував на полі під Полуничною зразковий фільварок, який сполучив із своїм будинком телефоном, відкрив вапельню. У господарстві Петро Львович тримав 10 пар коней, 20 корів, 200–300 гусей, більше сотні волів, яких годували відходами спиртзаводу і які давали великі прибутки.

Крім того, він займав різні відповідальні посади у губернському місті Житомирі після закінчення повного курсу наук в Імператорському С.-Петербурзькому університеті. Уже з 1885 року по розпорядженню київського, подільського, волинського, тимчасово чернігівського, полтавського генерал-губернатора був призначений дубенським повітовим предводителем дворянства, а згодом повітовим секретарем, мировим почесним суддею, житомирським радником, обирався членом Думи. За хорошу роботу був нагороджений орденом св. Анни 2-го ступеня, срібною медаллю на Олександрівській стрічці в пам'ять царювання імператора Олександра III, медаллю на Олександрівській стрічці в пам'ять святого коронування імператора Миколи II.

Петро Львович був одружений на Варварі Василівні Перелешній, 1861 року народження, з села Афоніно Костромського воєводства. Вона була дочкою потомственого дворянина Василя Олександровича Перелешіна і його дружини, уродженої Зегер, німки за походженням, племінниці двох героїв Севастопольської оборони Михайла і Павла Олександровичів Перелешіних. Варвара закінчила гімназію в Костромі, деякий час працювала вихователькою в інтернаті того ж міста. Вийшовши заміж за Петра Львовича Свешнікова, жила з ним в його маєтку у місті Вербі Дубенського повіту, а з 1888 року – в Хотині. У 1886 році вона подарувала чоловікові дочку Софію, а в 1891 році сина – Кирила. Була ще в них дочка Ірина, яка померла в дитячому віці в місті Житомирі. Бариня була хорошою дружиною і люблячою матір'ю. Вона завжди приділяла багато уваги фізичному і духовному розвитку дітей.

З великою любов'ю ставилася бариня і до людей, любила церкву. Кожної неділі і кожного свята відвідувала храм Божий, давала великі пожертви. Так, зокрема, була куплена нею ікона св. Варвари. Кожного року у день пам'яті цієї святої, який припадає на 17 грудня, вона наймала молебень. А був такий випадок у селі, що дуже помирили від дифтерії маленькі діти. Бариня завжди допомагала бідним безкоштовно ліками, але цього разу медикаменти були безсилі і вона найняла на Варвари службу. Люди молилися Богу, просили заступництва у Матері Божої, св. Варвари, яка має дар від Бога рятувати людей від раптової смерті і хвороба відступила. Любила Варвара Василівна малих дітей. Кожного разу коли їхала в церкву, дітям, які зустрічалися по дорозі, кидала цукерки. Діти ловили і наступного разу знову чекали на неї.

Сімейне щастя наших власників повнилося. Дочка Софія, яка закінчила Київську жіночу гімназію, вийшла заміж за Дмитра Васильовича Білімова, дрібного землевласника із Голої Пристані Херсонського воєводства, що закінчив юридичний факультет Київського університету ім. св. Володимира і був учасником російсько-японської війни 1904–1905 рр. Після одруження Дмитро Білімов допомагав управляти Свешніковим маєтками і ростив із Софією донечку Тетяну. Згодом Білімови переїхали жити в с. Лопавши, яке дісталось Софії, як весільне придане від батька.

Та в 1909 році сталося непередбачене. Хтось запалив фільварок під Полуничною. Петро Львович саме у цей час відпочивав. Служниця, побачивши пожежу, прибігла повідомити барина. Та його дружина, Варвара заборонила йти до нього, мотивуючи тим, що у нього слабе серце і він не витримає. Та служниця ревно наполягала: «Как это так? Горит имение барина и он не будет видеть». Вона пішла і розбудила його. Петро Львович вибіг за маєток, глянув на пожежу, яка знищила стільки його праці і від серцевого нападу помер. Поховали його в Хотині біля церкви поруч із батьком віце-адміралом Левом Павловичем, який пристав до берега вічності 9 років перед цим.

Лев Павлович Свешніков (прадід Ігоря Кириловича) був із потомствених дворян Смоленської губернії, народився в 1824 році, в сім'ї капітан-лейтенанта флоту. У житті вирішив йти дорогою батька і вже в тринадцятирічному віці вступив у морський кадетський корпус, де через три роки був гардемарином, але через малий зріст був відставлений від випуску. Та хлопець рук не опускає. Він наполегливо пробивав собі дорогу вперед і з «височайшого дозволу» швидко піднімався по службовій драбинці. Вже на 37 році служби отримав звання контр-адмірала. За життя довелося працювати на різних видах морського транспорту і брати участь у плаваннях Балтійським, Чорним, Мармуровим, Середземним, Іонічним і Адріатичним морями.

У 1846 році на шхуні «Гонець» брав участь у бою з турецьким контрабандним судном біля Адлера. А в наступному 1847 році на шхуні-бригу «Вестник» пережив катастрофу. У 1854 році командував Козацькими військами, які займали передові пікети на косі Кронштадт. У 1854 і 1855 рр. з особливим дорученням був командирований у Велике князівство Фінляндське, а в 1862 році мав відрядження в Англію й Францію.

Крім того, Лев Павлович займав посаду старшого ад'ютанта при черговому генералі Головного морського штабу (1850), виконавця справ у Комітеті для складання зводу Узаконень (1858), чиновника з особливих доручень 1-го класу при керуючому Морським міністерством (1867), віце-директора Імператорського департаменту (1868), завідуючого кодифікаційними роботами згаданого міністерства (з 1880). Включали його й до складу різних комісій для перегляду проекту статуту про військово-морський суд та морського статуту для ревізії архіву Морського міністерства, для розподілу пароплавних пристаней у Санкт-Петербурзі, для збору та розробки статистичної інформації. І багато інших доручень виконував Свешніков, за що був удостоєний високих нагород.

Лев Павлович був одружений з донькою генерал-майора Кладищева Софією Петрівною. Мали трьох синів: Петра (1859), Дмитра (1862), Миколу (1864).

Після виходу у відставку віце-адмірал Свешніков мав нерозділені з братами родові маєтки у Смоленській, Нижегородській губерніях, а дружина мала «заселені» родові маєтки в Московській губернії.

Жив Лев Павлович після відставки у м. Вербі Дубенського повіту. Тут і помер 12 травня 1900 року. А поховали його на території маєтку сина Петра Львовича в с. Хотин (тоді теж Дубенського повіту), біля церкви. Та одна біда змінює другу. Почалася Перша світова війна. Багато людей з прикордонного Хотина евакуювалося на схід. Виїхали і Свешнікови. Син Льва Павловича Кирил, який встиг уже до цього часу одружитися, зупинився в Києві у родичів дружини. Саме в час евакуації, у студентській сім'ї 19 жовтня 1915 року народився син, якого нарекли іменем Ігор, а через рік побачила світ дочка Ірина.

Кирил Свешніков в 1904–1905 рр. навчався в Житомирській гімназії, а потім в Київській чоловічій гімназії, яку закінчив в 1911 році. Після цього вступив на юридичний факультет Київського університету ім. Св. Володимира, який закінчив в 1916 році.

Після закінчення університету був призваний в армію. Військову підготовку проходив в Київському вищому артилерійському училищі ім. імператора Миколи II. В 1917 році був направлений на фронт в діючу армію, але через розпад фронту після лютневої революції 1917 року участь в військових діях не приймав.

У 1918 році разом з іншими офіцерами Київського артилерійського училища служив у військах гетьмана України П. Скоропадського. 17 грудня 1918 року під час взяття Києва військами С. Петлюри був арештований петлюрівськими військами разом з іншими гетьманськими офіцерами і утримувався в будинку Педагогічного музею по вул. Володимирській. У грудні ж 1918 року по причині хвороби («іспанки») наказом німецького коменданта м. Київ був звільнений від арешту.

В 1919-му під час відступу армії Денікіна із Києва евакуювався (як цивільна особа) в Крим. Деякий час проживав у Феодосії, де ніби працював комендантом готелю «Асторія». Відмовився евакуюватися із Криму з армією Денікіна в надії пробратися в Київ до сім'ї. Пропав безвісті і по неперевіреному даним восени 1920 року був розстріляний червоноармійцями в околицях Житомира.

Кирил Свешніков був одружений на Надії Миколаївні (уродженій Радченко). Надія була дочкою дійсного штатського радника Миколи Леонтійовича Радченка – поміщика Сосницького повіту Чернігівської губернії і його дружини Глафіри Петрівни Радченко (уродженої Вознесенської).

Надія Миколаївна закінчила Київську жіночу гімназію, потім вступила до Медінституту (Київські жіночі медичні курси), звідки вибула з четвертого курсу в 1915 році у зв'язку з одруженням.

До вступу у гімназію жила в маєтку свого батька на хуторі в Сосницькому повіті Чернігівської губернії, потім – в Києві у свого дядька – професора Київського університету і директора Київської обсерваторії Митрофана Федоровича Хандрикова, пізніше – в особистому будинку батька в Києві по вул. Осієвської (тепер Герцена), 12.

У вересні 1921 року разом з двома маленькими дітьми Ігорем і Іриною переїхала в с. Хотин Дубенського повіту Волинського воєводства (Польська

республіка) в маєток Степана Степановича Вікторовського. Під його керівництвом у саду був побудований новий будинок 20 на 7, у який переселилася жити молода сім'я. Бариня Варвара для своєї невістки переписала частину своїх земель. На роботу до панів охоче йшли люди, їм за це добре платили. Влітку, після закінчення жнив, робітники плели з колосся вінка і з піснями йшли вітати господарів. Ті за це щедро їх пригощали. Щедро обдаровували Свешнікови і дітей в новорічні свята. Колядникам, щедрувальникам, посівальникам давали гроші, пряники, цукерки, шоколадки, іграшки. Ось у такій теплій атмосфері:

Серед казкової природи
У краю слави козаків
Зростав наш Ігор і мужнів.
Легендами старців він переймався,
В козацькі ігри часто грався.

Ось як розповідала про його дитинство Коваль Параскева (Пася) – подруга дитячих літ: «Мій батько був лісником у панському лісі, який прилягав до їхньої садиби. Цей ліс славився дубами-велетнями, яким було уже мабуть по 300 років. У цьому лісі я пасла корови. До мене в Дубину завжди виходив погратися Ігор. Тут для нього була прилаштована чудова гойдалка; тут він з дітьми грав м'ячика, хованки; тут вправлявся у киданні ножики; тут вчився їздити верхи на коні. А одного разу, граючись зі мною, він непомітно для мене знайшов у лісі найбільшу кротовину, висипав із неї могилу і каже: «Пася! Чи знаєш ти, чия це могила?» «Ні, Ігоре, – відповідаю, – тут ніякої могили не було». «Пася – це козацька могила. Давай прикрасимо її квітами». «Давай Ігоре. Піди до себе на клумбу і нарви квітів». «Е ні Пася. Це могила в лісі і її потрібно прикрасити лісовими квітами». І ми рвали медунки, маргаритки, фіалки, первоцвіт. Могилу Ігор прикрашав сам, викладаючи квіти геометричними фігурами. Усе робив досить акуратно, і з великим задоволенням. Грали в ігри «Подержався», «Флірти», «Коша» та багато ще інших повних фантазій та дитячих витівок. А ось був такий випадок, коли Ігор вирішив наді мною посміятися. Яюсь граючись у його саду, він запропонував з'їсти мені трохи ягід з кущика бузини: «Тоді, ти Пася, станеш панночкою. Ми, пани, теж усі їли такі ягоди». З'їла трохи ягід, та коли прокинулась вранці, то побачила, що панночкою не стала, а залишилась такою, якою була. Тоді взяла лозу, віднайшла Ігоря в саду і добряче зігнула на ньому злість. Ігор побіг жалітися до опікуна, потім вийшла мати. І тут переплелися сміх і сльози, які стали для Ігоря уроком на все життя».

У 1930 році Ігор складає вступні екзамени до четвертого класу Дубенської державної гімназії з польською мовою викладання, яку закінчив через п'ять років. Там він подружився з дочкою своєї хазяйки Іриною Ігнатієвою. Разом з нею він вчився в гімназії, разом здавали матуру, разом поступали у Львівський університет в 1935 році. Ірина часто приїжджала у Хотин. Скоро і побралися. Весілля було у Хотині. Молодий у чорному костюмі, молода у пишному рожевому платті. Вінчатися до церкви ішли пішки кругом села. Цілу дорогу сипали дорогі цукерки. Вінчав у Хотинській

Покровській церкві священник Дмитро Лозов'юк. Назад їхали. Весілля було скромне на півсотні запрошених.

Ставши студентом юридичного факультету Львівського університету, він у 1938 році з дозволу ректора стає рівночасно студентом уже двох факультетів – юридичного і «гуманістичного». На останньому посилено вивчав археологію під керівництвом професора Л. Козловського, М. Смішка та частково професора Ягеллонського університету (м. Краків) Т. Сулімірського. Тоді ж став членом Польського археологічного товариства антропологічних наук, яким керував професор Я. Чекановський.

Свої перші археологічні спроби він провів у Хотині в 1937 році, у колишньому парку своєї садиби над другим ставом і знайшов багато знарядь із кременя давності близько 7–6 тисяч років тому. Потім в урочищі Колки відкрив сліди людського поселення періоду міді, що датуються приблизно 5 тисячами років тому. До того ж часу відноситься й кургани у лісі «Коритенщина», частково досліджені у 1941 році. В урочищі «Баранів кут» було відмічено рештки поселення перших століть нашої ери (близько 1,5–2 тисячі років тому). В урочищі «Дубина», під час корчування дерев, було виявлено поховання давньоруського князівського дружинника. Крім того, був почищений і реставрований меч, знайдений учнем Хотинської школи в 60-х роках ХХ ст. Петром Кондратюком під час садіння посадки у лісі Хотинщина поблизу с. Баранне. Цей меч довго зберігався у Хотинській школі, а потім був викрадений і потрапив на «Козацькі могили», де зараз й експонується.

В 1936–1938 роках із своїм шкільним другом З. Шварцом Ігор Свешніков провів розкопки на Полуничні. В урочищі «Острівок» було розкрито площу 157 м² і зібрано посуд, крем'яні вироби, кам'яні зернотерки, грузила до ткацького верстату, куски залізного шлаку висоцької культури. Знахідки зберігаються у Дубенському краєзнавчому музеї.

Ішов 1939 рік. Чорною цифрою вписався він у літопис родинного життя Свешнікових. Саме у цей рік, як казали у селі, прийшли перші «совети». У Свешнікових вони відібрали усе, над чим ті працювали і для чого жили, а їх самих вивели з хати і показали дорогу на чотири сторони. Настали довгі роки поневірянь.

Першими вірними друзями і порадиниками наших героїв розповіді були Лозов'юки – сім'я хотинського священника. Міцна дружба обох сторін тісно зв'язала їх протягом усього життя. Саме у цей повний розпачу день, вони першими підставили плече допомоги.

Усе майно Свешнікових і землі роздали бідним людям, а у самому будинку в 1939–41-х роках відкрили школу, згодом клуб, сільський комітет, лікарню.

У роки окупації Ігор Свешніков з дружиною повернувся у свій будинок, вчив у школі історію і працював на землі на рівні з усіма. З розповіді його учнів довідуємося, що він був хорошим учителем. Його мова була така тиха, лагідна, доступна. У школі він демонстрував дітям знахідки своєї археологічної праці, багато розповідав про них.

Згодом життєві обставини змусили його з дружиною переїхати в Острів, де він продовжував свою працю на освітянській ниві, а далі – Львів.

У листі від 11.04.1995 р., адресованому до мене зі Львова у Хотин, Ігор Кирилович пише: «Я себе завжди почуваю хотинцем, а Ви, мої дорогі односельчани, завжди мені дорогі й рідні. Я гордий з того, що виріс у селі і, мабуть, немає такого дня, коли б не згадував Хотин і його окремих жителів, з якими пережив добре і важке, а особливо найважчі роки війни і окупації, коли смерть ходила довкруги нас. У ці важкі роки я працював на землі нарівні з усіма хотинцями, ні землі, ні праці не цурався і гордий з того, що змію робити всі сільськогосподарські роботи. Така вже доля моя, що я відірваний від Хотина, від землі, від дорогих мені людей і тепер Хотин залишається лише у спогадах. Правда, у науковій роботі знайшов своє щастя і на долю мені б гріх нарікати».

Науковій роботі археолог віддав себе усього. Якось одного разу перебуваючи в Хотині, він розповідав мені про себе і ніби підсумовував прожиті роки. Я слухала і слова його складала в рядочки вірша:

Минають дні, проходять роки.
Уже десяток восьмий на поріг вступив.
Це так багато? А мені здається,
Що ніби я ще і не жив.

Що ніби прожиті всі роки,
Для мене сном лише були,
Що ніби хмаркою майнули
І ген за обрій попливли.

Але ж я жив і працював,
І ніби часу у житті не марнував,
І для науки
Усе життя своє віддав.

Тож хай плоди моєї праці
На ґрунт хороший упадуть
І на ниві науковій
Врожаєм гарним проростуть.

Ігор Кирилович відчував свою близьку смерть, часто хапався за серце. І 20 серпня 1995 року воно обірвало йому життя під час розкопок у Дубенському замку, в рідному містечку його дружини.

Помер археолог та не вмерли його праці. Вони залишились жити серед людей. Їх читає Україна. Про них знають за кордоном.

Продовжує жити Ігор Кирилович Свешніков та уся його родина і в пам'яті жителів с. Хотин. У школі їм присвячений окремий куточок. Він є невід'ємною частиною історії нашого села.

На прикладі Свешнікових діти вчаться бути кращими, добрішими, а з праць археолога черпають любов і наснагу до рідного краю, до рідного села.

Володимир Яшук,
краєзнавець, журналіст, редактор

«Коли ми жили в Радивиліві...»: зі спогадів відомого археолога

З доктором історичних наук, дослідником Берестецької битви 1651 року Ігорем Кириловичем Свешніковим (1915–1995) я зустрічався кілька разів в селі Пляшева на Рівненщині на території музею-заповідника «Козацькі могили» (нині Національний заповідник «Поле Берестецької битви»). Влітку 1984 року вперше брав у нього інтерв'ю для газети райцентру Червоноармійськ (Радивилів), затим надіслав текст до Львова для візування. У листі він зазначав:

«Повертаю Вам рукопис з незначними виправленнями, в яких Ви, звичайно, розберетесь. Суттєвих зауважень не маю, лише мені завжди стає якось дуже ніяково, коли хтось до мого прізвища додає такі епітети, як «вчений», «відомий вчений» і т. д. Чи не можна було б якось цього уникнути? Я – науковий співробітник, науковець, а слово «вчений» – занадто високе звання. Зрештою, залишаю це на Ваш розсуд.

На останній сторінці дописав декілька рядків інформації про Звенигород, про який Ви згадали в тексті. Діло в тому, що саме я 31 рік тому вперше розпочав дослідження давньоруського Звенигорода (в 1953 р.) – колишньої столиці однойменного удільного князівства. Я також виявив у 1982 р. цей пригород з залишками дерев'яного будівництва XII ст. Не розглядайте цих рядків як прояв моєї хворобливої амбіції: мені інколи доводиться відстоювати перед різними недоброзичливими людьми моє авторство на це відкриття. Якщо дописаних мною рядків через обмежений розмір статті у районній газеті вмістити не можна, зніміть взагалі згадку про Звенигород».

Прохання Ігоря Кириловича я виконав – згадав про Звенигород у запропонованому ним варіанті. Далі в листі йшлося вже не про археологію:

«В розмові тут, на «Козацьких могилах», Ви сказали, що з Червоноармійського району знаєте лише двох докторів наук – мене і ще когось із Козина. Хочу Вам нагадати про вихідця з с. Ситного, доктора наук Василя Григоровича Каліщука (професор Львівського лісотехнічного інституту) та доцента Львівського політехнічного інституту, кандидата наук, вихідця із Козина Петровського Валентина Андрійовича. Якщо подумати, то напевно ще можна буде когось назвати, принаймні кандидатів наук з того ж Червоноармійська та з Крупця. 4. 08. 1984 р.».

Я раз у раз при зустрічах розпитував Ігоря Свешнікова про розкопки, але іноді ми просто розмовляли на краєзнавчі теми. Здебільшого про Радивилів і Хотин далекої пори його дитинства.

В останні роки свого життя він часто повертався подумки в ті дорогі йому місця. Це підтверджують і листи до радивилівського краєзнавця Федора Бортника, якому тоді було вже понад вісімдесят.

Деякі з цих листів я опублікував у своїй краєзнавчій книжці «Радивилів. Краєзнавчі матеріали» (Рівне : Волинські обереги, 2004), нині в більш повному вигляді подаю для сайту «Радивилів.info», з несуттєвими скороченнями. Публікація приурочена до 100-річчя вченого – Ігор Свешніков був 1915 року народження.

5.05.94 р.

...Петра Дмитровича Шепченка я вперше побачив зимою 1921-го на 1922 рік, коли моя мати з двома дітьми втекла з більшовицького раю з Києва і прибула на Волинь. В часі нелегального переходу кордону і складної подорожі ми, діти, заразилися скарлатиною – і я всю зиму прохворів. Доктор Шепченко лікував мене. В 1923–1924 роках ми з матір'ю жили у Радивиліві на вул. Кременецькій у будинку на той час уже покійного генерала Богдановича. Ось тоді ми майже щодня бували у Шепченків, а коли у 1924 р. мати часто у справах виїздила в Дубно чи Луцьк, вона нас залишала у Шепченків, і ми з сестрою, товаришуючи з пастушкою Ірою, цілими днями пасли корів і овець, яких розводила дружина доктора, Зінаїда Михайлівна.

Петро Дмитрович, син православного священика, закінчивши медичний інститут, осів у Радивиліві ще до революції. Його хутір складався з 20-ти га землі, двох житлових будинків, стодоли, хлівів тощо. Це був прекрасний лікар, дуже шанований не тільки у Радивиліві, а й у всіх навколишніх селах. У 1920 р. його арештували і повели на розстріл. Але місцеві євреї, довідавшись про це, кинулись услід за катами і відбили Петра Дмитровича. Та він на деякий час дістав нервовий шок і почав думати про самогубство. Візьме, бувало, мотуза, йде до стодоли і дивиться, де краще той мотуз закинути. Зінаїді Михайлівні доводилось його постійно пильнувати. Про його велику популярність свідчить факт: одного разу у Радивиліві проходив збір грошей на пам'ятник Т. Шевченкові (не знаю, чи в Каневі, чи деінде). Знайомий єврей, зустрівши Петра Дмитровича на вулиці, сказав йому: «Приходили збирати гроші вам на пам'ятник. Але мене саме вдома не було. Візьміть, прошу, і від мене гроші вам на пам'ятник».

Олена Петрівна, або як ми її всі називали Лена, була старшою дочкою Петра Дмитровича від його першої жінки – польки, яка рано померла. Лена нам показувала її фотографії і деякі речі, в тому числі католицькі чотки. Доктор оженився вдруге, з Зінаїдою Михайлівною, з якою мав дочку, але вона померла.

Петро Дмитрович ніколи не розповідав ні про першу дружину, ні про другу дочку. Зате Зінаїда Михайлівна часто про свою померлу дитину говорила і порівнювала її характер до характеру Лени (не на користь останньої).

Лена якийсь час училася у Львові, але середньої освіти не здобула і у 1923–1924 рр. жила в Радивиліві. Доглядаючи худобу, мені доводилося не раз бігати завертати зі шкоди овець, а бігаючи босим по стерні, я позаганяв собі за шкіру багато трісочок соломи. Думав, що ця солома почне, як голка, мандрувати по тілі – і кінець мій неминучий. Так мені було себе шкода, так

не хотілося гинути в молодому віці, що я по різних куточках гірко плакав. Це зауважила Лена, розпитала про причину і того ж вечора голкою вийняла мені з ніг 40 «скіпок». Тоді мені видавалося, що життя Лени веселе й безжурне. Тепер розумію, що вона була доволі самотньою. Зінаїда Михайлівна вважала, що найважливіше у житті – то праця. Сама багато працювала по господарству і всіх (крім Петра Дмитровича, який, зрештою, мав свою працю у залізничному медпункті біля станції) змушувала постійно працювати.

Лена любила багато читати. Вона інколи брала книжку, йшла на невеликий, але глибокий ставок на їхній ділянці, залазила на похилу вербу і читала. Одного разу впала у воду вниз головою і ледве не втопилася.

Ще іншою її пристрастю став «Пласт», якому вона віддавала багато свого вільного часу... Пам'ятаю, як у 1924 р. хлопці з «Пласту» подарували їй великий складний кишеньковий ніж та загальний зошит, на чорній оправі якого вирізали великий тризуб. Демонструючи цей ніж моїй мамі, Лена сказала: «А ось ніж, щоби різати ворогів». Її захоплення звернуло на себе увагу польської поліції, і десь у 1927 чи 1928-му році поліція провела у неї обшук. Речей доктора не переглядали, але в кімнаті Лени все перерили, зокрема фотографії, листи. Потім Лена розповідала, що один лист, який міг би не сподобатись поліції, від якогось хлопця зі Львова, вдалося непомітно сховати за пазуху. Обшук у доктора Шепченка викликав велике обурення серед української інтелігенції у Радивиліві. Можливо, тому більше обшуків у Шепченків не було, тим більше, що ніяких «ворожих» доказів поліція не знайшла.

Десь у 1927 чи 1928 р. Лена вийшла заміж за Івана Микитовича Гончарика – галичанина, колишнього учасника УГА. Він, здається, діяв на Бродівщині, а коли у 1919 р. поляки вилучували учасників УГА, перейшов кордон Волині і якийсь час переховувався у священика о. Дмитрія Лозов'юка у с. Хотині. Гончарик приїхав у Радивилів познайомитися з батьками Лени, потім вони одружились. Ми всі, близькі друзі Шепченків, знали, що Іван Микитович хворів на туберкульоз, а для Петра Дмитровича (який замолоду також хворів на цю хворобу) це було джерелом постійного неспокою. Але як прекрасний лікар Петро Дмитрович не тільки підтримував здоров'я свого зятя, але й довів його до такого стану, що у 1930-х роках Гончарик виглядав як зовсім здорова людина. Лише після смерті доктора хвороба, видно, відновилася, і Іван Микитович у 1940 р. помер. Нічого таємничого в його смерті не було, це був результат хвороби. Так мені казала Лена уже під час німецької окупації. Чи по нього приходили перед смертю з НКВС – не знаю. Думаю, що приходили, але вже йому нічого зробити не могли.

Десь через рік після весілля у Гончариків народилася дочка Оленка (або, як її назвала Зінаїда Михайлівна, Ляка). Моя мама була кумою, а я був присутній на цих хрестинах. Потім народився син Юрко, і Шепченки, і Гончарики всією родиною бували у нас в Хотині, а ми, буваючи в Радивиліві, обов'язково заїжджали до них. У Шепченків була велика бібліотека художньої літератури, і там я вперше познайомився з дитячою, а згодом з

класичною літературою українських, російських, італійських, англійських письменників. Зінаїда Михайлівна охоче позичала книжки, записуючи завжди у спеціальний зошит, що кому дала.

Іван Микитович був типовим галичанином, який любив і знав літературу галицьких українських письменників, зокрема І. Франка, якого, здається, знав особисто і портрет якого завжди висів у його кімнаті. Як більшість галичан, він любив розповісти якийсь не зовсім пристойний, часто мало дотепний анекдот, що сприймався батьками мовчанкою, але Лена в той час дивилася на нього закоханими очима. Восстаннє я його бачив у 1939 р., невдовзі після «визволення». Оскільки мене і мою родину визволили від усього, і дуже ґрунтовно, нам планувався Сибір, я втік у Галичину, де ми з жінкою перебули до 1941 р. (якийсь час на нелегальному становищі). З родиною Шепченків і Гончариків я знову зустрівся у серпні 1941 р., коли Зінаїда Михайлівна була обрана головою управи Радивилова, а Лена – головою «Просвіти». Потім ще декілька разів бував у них у 1942 р. Лена у той час займалася торговельними справами: користуючись хорошим знайомством з німецьким офіцером, який жив у них на квартирі, вона часто була в Бродах, інколи й у Львові, щось купувала, щось привозила. Більше я її не бачив, а від покійного Данила Георгійовича Качуриця у 1960-тих роках чув, що вона приїздила у Радивилів, надіючись на те, що їй буде повернуто хоч частину майна її батька. Але на їхній садибі розташувалась МТС, їй у всьому було відмовлено... Про родину Шепченків і Лену я зберіг теплі, сердечні спогади. З боєм думаю про її трагічне і загублене нашими «визволителями» життя. З тим більшим боєм, що й у моїй родині нараховується 11 душ репресованих, у тому числі мій батько, розстріляний у 1920, його сестра (моя тітка), розстріляна у Дубенській тюрмі в червні 1941 р., її дочка, вивезена в Казахстан з двома малими дітьми, моя рідна сестра, яка після арешту у Львові в 1950 р. відбула 10 років сталінських таборів за приналежність до ОУН-УПА і яка, повернувшись із того пекла зовсім хворою, померла у 1984 році.

Здавалось би, досить тих жертв. Виявляється – ні. Працював я в Інституті українознавства (колишній Інститут суспільних наук) Академії наук. Не дармував, мав краці від інших наслідки, які, включаючи мою книжку про Берестецьку битву, не подобались колишнім комуністам, перефарбованим тепер на націоналістів. А коли хтось пустив чутку, що я був в УПА (я дійсно в 1943–1944 рр. працював у шкільництві УПА), це було зустрінуто зі звірячою ненавистю до мене, і мене досить різко й офіційно звільнили з праці, мотивуючи відсутністю грошей на мою зарплату на півставки, хоч я не закінчив дуже важливих розкопок літописного Звенигорода під Львовом.

1.10.94 р.

Є факти, імена, обличчя, що, покриті мохом і павутинням часу, ще живуть у нашій пам'яті, але над кожним з них уже давно поставлений хрест. З бігом часу кількість цих хрестів зростає у геометричній пропорції, і

на старості років людина вже живе на суцільному великому цвинтарі. Коли інколи доводиться пройтись по тому цвинтарі, серце стискається від жалю за людьми, кого знав, шанував, хто до тебе був добрим і в якійсь мірі вплинув на формування твоєї особистості. Але хрести німі, померлих видно, як в імлі, хоч так хотілося б їх ще зустріти, поговорити на різні теми уже з сьогоднішніх дозрілих позицій... Боляче й коли усвідомлюєш собі, що, мабуть, ти останній, хто ще пам'ятає ту чи іншу людину і що ця, колись близька тобі, з часом і дуже дорога особа уже повністю закінчує своє життя. Бо людина живе доти, доки живе пам'ять про неї, а якщо після твоєї смерті уже нікому її згадати, то вона остаточно помре. Але є ще хтось, хто пам'ятає цих людей мого дитинства! Ніколи не думав, що мені ще доведеться побачити (хоч і на фотографії) Петра Дмитровича Шепченка, Зінаїду Михайлівну, Лену, а також Дмитра Лукича Отченаша. Натомість Івана Микитовича Гончарика я ніяк на цій фотографії не можу впізнати – у моїй пам'яті він закарбувався якось інакше.

Коли ми жили в Радивиліві в будинку Богдановичів, Дмитро Лукич був майже щоденним у нас гостем. Він тоді жив у Шепченків і займався пасічництвом. Моя мати і Ганна Іванівна (пізніше дружина Д. Г. Качуриця) також захопились бджільництвом і пройшли в Отченаша повний курс пасічництва, а він їм влаштовував навіть справжні іспити, до яких вони готувались поважно з рекомендованих Отченашем книжок. Залучили і мене до цієї справи. Я постійно бігав до Дмитра Лукича, допомагав йому на пасіці і мені дуже хотілося пройти повний курс помічника пасічника. Я оволодів навиками користування сіткою, димарем, штучною вощиною, різними ножами, знав типи вуликів (Дадана, Левицького) і все запитував Дмитра Лукича, коли я вже буду помічником пасічника? Врешті, він мені сказав, що я оволодів усіма потрібними знаннями і що можу себе вважати справжнім помічником пасічника. Мене кусали бджоли, я ходив опухлий, але це не відбивало моєї охоти. Одного разу Петро Дмитрович, вертаючись з роботи, заїхав до нас на Кременецьку. Побачивши, що в мене опухи під очима, захвилювався – чому, мовляв, мати нічого не робить: у хлопця хворі нирки. Заспокоївся, коли довідався, що це – бджоли. На Опарипсах в Отченаша була ніби його власна хата. Одного разу ми з ним туди ходили.

У 20-тих роках у Шепченків жив також Степан Пантелеймонович Усок, колишній петлюрівець, родом з Чернігівської губернії. Він доглядав худобу і взагалі допомагав у господарстві. Потім він переїхав у с. Хотин, а у 30-их роках – у с. Лопавша біля Демидівки. Це була дуже хороша і чесна людина, хоч і доволі великий дивак. В Хотині і Лопавші він служив чимсь на зразок управителя маєтком моєї тітки С. Більмової, а під час німецької окупації – у зорганізованому там німцями так званому штацс-гупті. У 1960-их роках я його зустрічав два рази чи три у Лопавші, потім племінники його забрали на батьківщину вже зовсім немічного, де він коло 1970 року помер.

Ганна Іванівна, уроджена Вохрушина, здається, у Полтаві закінчила гімназію. Вона була дочкою власника великої фабрики сільськогосподарських машин і доволі простої малоосвіченої полтавчанки. Якийсь час після

закінчення гімназії працювала в канцелярії фабрики свого батька. Потім жила у Петербурзі у родичів батька. Мала, здається, двох братів і сестру. В час Першої світової війни стала працювати сестрою милосердя, а потім опинилась у петлюрівських військах. Там вийшла заміж за друга С. Петлюри (також сина священника) Іону Черняхівського і разом з ним і військами Петлюри перейшла польський кордон у Мельниці-Подільській, а потім опинилась у Львові. Черняхівський був на фронті отруєний газами і помер у Львові, а Ганна Іванівна заробляла на життя шиттям (взагалі вона багато дечого вміла робити і мала певні художні здібності).

Восени 1921 року, коли по дорозі з Києва на Волинь ми з сестрою захворіли на скарлатину, моя тітка С. Білімова намовила Ганну Іванівну приїхати у с. Хотин для догляду за хворими дітьми. Сестра дуже легко перенесла свою хворобу, а я прохворів цілу зиму. Ось тоді до мене привозили Петра Дмитровича. Мене доглядала моя мама, колишня студентка IV-го курсу Київського медінституту, і для Ганни Іванівни, по суті, роботи не було. Але вона залишилась у Хотині і подружилася з моєю мамою. У 1922 р. через дуже важкий характер моєї тітки (у 1941 р. вона була розстріляна енкаведистами у Дубенській тюрмі в ніч, коли німці зайняли Дубно) і доволі складну атмосферу, яку створювала у Хотині родина тітки, Ганна Іванівна переїхала у Радивилів, де стала працювати медсестрою у лікарні, заснованій Мойсеєм Месом-Гінсбургом. Від їжджаючи, вона мені подарувала польову сумку, погони і остроги (шпори) петлюрівського офіцера (усе це пропало в 1939 р. у Хотині). Відтоді мама з сестрою і мною стала приїздити до Радивилова, і ми не раз доволі довго мешкали у Ганни Іванівни у лікарні.

З цією установою у мене зв'язано багато спогадів. Ганна Іванівна жила в одній кімнаті ще з однією медсестрою – Таїсією Іванівною. Постійними гостями у них бували Вільямс (молодший), вчитель з Білгородки коло Кременця, і ще декілька осіб, прізвищ яких не пам'ятаю. У 1923 р. Таїсія Іванівна вийшла заміж за цього вчителя. Шлюб вони брали у церкві біля вокзалу, і старенький о. Іван дав їм цей шлюб, а я попереду молодих ніс ікону. (Пам'ятаю дочку о. Івана – здається, Неонілу, яка у 1930-их роках кинулася під поїзд). У лікарні було велике весілля, на якому зібралися численні представники радивилівської інтелігенції, в тому числі й родина Шепченків, а Петро Дмитрович викликав загальне поживавлення, бо танцював з моєю сестрою, яка в той час мала 7 років. На другий день усі гості сфотографувалися, але ця велика фотографія пропала в нас у 1939 р.

Головним лікарем була у той час Олександра Федорівна Романова, сестрою-господаркою – Ганна Йосипівна Цайцт. Остання, незважаючи на своє німецьке (єврейське?) прізвище, була дуже побожною православною. До неї часто заходив Косик (чи Косік) з Крупця, який хотів з нею оженитися, але до шлюбу не дійшло. Петро Дмитрович частенько заходив у лікарню, але йому з його комплекцією було важко піднятися на другий поверх у кімнату О. Ф. Романової, він сідав на лавочці і гукав до О. Ф.: «Прошу о снисхождении». Вона виходила – і вони довго балакали у дворі лікарні. Ми з сестрою бавилися в кімнаті Олександри Федорівни.

Коли ж головним лікарем було призначено Зайончковського, він швидко порозганяв усі ці не польські кадри. Романова дістала посаду в Острожці біля Млинова, після війни жила у Львові, де купила половину невеличкого будинку і куди спровадила свою сестру. У 1971 р. померла від раку шлунка у Львові. Я з мамою частенько у неї бували, були і на її похороні. Цайцт після війни жила у Кременці, де я кілька разів у неї бував. Потім чув, що вона померла. Ганна Іванівна залишилась безробітною і знову заробляла на життя шиттям. Коли ми жили у Богдановичів, вона щоденно бувала у нас. Жила вона у Маркопольських, і ми з сестрою постійно бували в неї, зокрема, коли мати виїздила у справах у Дубно чи Рівне. У 1924 р. Ганна Іванівна вийшла заміж за Данила Георгійовича Качурця і переїхала в його малий будиночок на вул. Польовій.

Сестра Ганни Іванівни була жінкою лікаря Новіцького і разом з ним також була в петлюрівській армії, поки її чоловік жив у Здолбунові. Це була дуже хвора на туберкульоз особа. Ще працюючи у лікарні, Ганна Іванівна влаштувала сестру, як хвору, в лікарню, але вона незабаром померла, залишивши двоє дітей. Дівчинку Аллу Ганна Іванівна взяла до себе. Алла жила з нею і на Польовій, а коли вони приїздили до нас у Хотин (це бувало доволі часто, вони якось прожили у нас усю зиму), Ганна Іванівна брала з собою й Аллу. Інколи приїздив і Данило Георгійович.

Десь, мабуть, у 1927 р. у Качурців народилася дочка Олеся, а мати моя була кумою. Потім батько Алли взяв її до себе у Здолбунів. Алла не раз приїздила до тітки у Радивилів і якийсь час вони гостювали у нас в Хотині. Потім Ганна Іванівна розійшлася з Данилом Георгійовичем, жила якийсь час у нас, згодом стала працювати в Турковичах господинею у дрібного землевласника Павловича, а напередодні війни виїхала десь у Польщу. Як мені розповідав Данило Георгійович, якого я відшукав у Радивиліві в 1960-тих роках, під час німецької окупації Ганна Іванівна з дочкою вирішила поїхати на рідну Полтавщину. Але це десь було вже під кінець війни, поїзд потрапив під наліт літаків, і в паніці Ганна Іванівна загубила Олесю. Після довгих пошуків дитина через тиждень або й більше знайшлася, і вони вернулися у Польщу. Більше я про неї не чув. А Данило Георгійович приїздив до моєї мами у Львів, вони довго балакали, згадували минуле. Потім, уже коли я працював на розкопках на Козацьких Могилах, почув, що Данило Георгійович помер.

Попіскулових я знав, але знайомий з ними не був. Знав ще Маркопольських, Гакена, Градеця, Гаврилюків (з дочкою Гаврилюка Вірою ми бавились, коли жили у Богдановичів). У Богдановичів часто гостем у нас був нібито колишній полковник петлюрівської армії Боровий. Дуже добре його пам'ятаю.

Багато прізвищ радивилівських жителів плутається у пам'яті, але зупинюся на тих, кого знав ближче. Наприклад, радивилівські євреї – це ж ціла поема. Гальберштат, Меси, Дубчак, Пороховник, Рейф, Неймарк, Кесельмани Іцко і Герішко та вся родина Герішка, який тримав у своїх руках торгівлю збіжжям з Хотином. На питання: «Герішку, як пишениця?» – він незмінно відповідав: «Слябо». На питання: «Герішку, чому ви буваєте в селі і

не заходите?» – він відповідав: «Я боюсь за ваші собаки». З кожним із них зв'язані певні спогади, а потім – важкі спогади періоду німецької окупації, коли весь цей патріархальний лад і його представники перестали існувати. Зокрема, важкі спогади у мене зв'язані з сином Гершка Хаскелем, дочкою Іцка Гісею і з родиною Левітанів – усі вони загинули в Хотині.

Окрема сторінка історії Радивилова пов'язана з існуванням там до Першої світової війни митниці. Це був час розквіту містечка, його великої популярності. Недаремне М. Гоголь у своїх «Мертвих душах» пише, що Чичиков мріє бути начальником радивилівської митниці, а Лесков, описуючи, мабуть, Радивилів і його рабина, яскраво змальовує картину єврейської побожності, що перепліталась із заняттям контрабандою. Радивилів, як містечко контрабандистів, чиновників, прикордонників (званих «корчевная стража»), донських козаків, жило тоді бурхливим життям. Польська влада, певна річ, ліквідувала митницю, люди, які її обслуговували, стали безробітними. Окремі з них знайшли притулок у Хотині – Микола Аврамович Жижкевич, Антін Ярємко, Михайло Лотишев, Микола Фадейович Поліщук.

Зінаїда Михайлівна Шепченко у 1941 р. була обрана головою міста, тобто була мером. У серпні 1941 р. вона мені дала посвідку на проїзд за родиною у Глинянський район Львівської області. Мабуть, я помилився, коли писав, що П. Д. Шепченка хотіли розстріляти будьонівці. Це були таращаниці, які багатьох розстріляли. А польського ксьондза не розстріляли, а підступно забили. Пам'ятаю, як наступний польський ксьондз Топольницький у моїй присутності розповідав про цю подію: більшовики прийшли до ксьондза нібито з обишком. Звернули увагу, що фіранка висіла на телефонному проводі, і вчепилися до нього: де телефон і кому він по ньому передає дані? Казали йому йти попереду і в одній з кімнат вбили йому багнет в спину, посадили мертвого на крісло і пішли. Тільки не кажіть, що будьонівці нікого не розстрілювали: у Сестрятині кількох забили, у Хотині також двох або трьох, в тому числі колишнього винокура Скальберга Федора Федоровича – естонця чи латвійця.

А тепер трохи про мою дорогу вчительку Катерину Георгіївну Бертенсон. Вона народилася в 1862 р. десь на Поділлі. Мати була польською шляхтянкою, а батько – військовим лікарем. Він походив з єврейської вихрещеної родини, а його брат був лейб-медиком царя Олександра III (а може, ще й Олександра II?), він, між іншим, лікував перед смертю від холери композитора П. І. Чайковського, але, зрозуміло, нічого не міг уже зробити.

Батько Катерини Георгіївни взяв шлюб з її матір'ю у польському костьолі, причому вінчався у польському кунтуші. Через деякий час шлюб був уневажнений. Катерина Георгіївна розповідала, що шлюб уневажнено через те, що він як православний не мав права одружуватися в костьолі. Моя ж родина підозрювала, що він взагалі ще на той час не був охрещеним. Катерину Георгіївну охрестили у католицькому костьолі і дали їй два імені – Катерина і Габрієль. Мати через деякий час померла, і дитина виховувалася у бабці. Батько ж служив в армії. Він брав участь у російсько-турецькій війні і, коли російські війська стояли на передмісті Константинополя, а

турки всіх, крім російських офіцерів, пропускали у Стамбул, побував у цивільному одязі в Стамбулі, був і в соборі св. Софії (Айя Софія). Турки тоді продавали туристам як сувеніри кусочки видертої із стін мозаїки (смальти), якою імператор Юстиніан прикрасив собор. Ці фрагменти мозаїки Катерина Георгіївна потім подарувала мені, але усе це пропало в Хотині у 1939 р. Коли я був у 1961 р. в Айя Софія, турки вже мозаїкою не торгували, собор був перетворений на музей, але мусульманська проповідниця і зелений прапор пророка нагадували про його минуле призначення – як мусульманської мечеті, а по стінах висіли тексти з Корану.

Завдяки зв'язкам дядька Катерина Георгіївна була прийнята в Інститут благородних дівиць у Смольному, який успішно закінчила. Звідси її прекрасні знання мов. З католицької віри її було переведено у православну, але потім вона повернулася у католицизм, яке, втім, її не задовольнило, тож перейшла у протестантизм, перепробувавши різні його течії. У молодості вона була народницею («ходила у народ»), але розчарувалась і в цьому, бо не могла з народом знайти спільної мови – народ її не розумів. Протягом усього свого життя Катерина Георгіївна шукала правди і шукала Бога. Заробляла уроками іноземних мов, але за кордоном була лише раз – у Швейцарії. Ця поїздка пов'язана з якоюсь романтичною історією.

У ранній молодості Катерина Георгіївна дуже подружилася з моєю бабцею ще до того, як та вийшла за мого діда. Ця дружба у них тривала ціле життя, хоч вони були зовсім різними людьми. Я пам'ятаю Катерину Георгіївну досі, з 1919–1920 рр., коли ми жили у Києві, а Катерина Георгіївна постійно була у нас, а в час відсутності моєї матері доглядала нас із сестрою. У 1921 р. ми нелегально приїхали з Києва у Хотин, а Катерина Георгіївна залишилась у Києві. У 1926 чи 1927 р. моя бабця запросила її до себе. Для приїзду треба було мати у Польщі когось із родичів. Отже, С. С. Вікторовський зголосився як племінник Катерини Георгіївни, і на підставі цього вона приїхала у Хотин. Відразу ж почала нас (мою сестру, сина хотинського священика Ігоря Лозов'юка і мене) вчити французької мови. Вчила вона легко, цікаво, не раз бавлячись із нами. Ми швидко оволоділи розмовною мовою, розмовляли між собою лише по-французьки, і до сьогоднішнього дня, не поглиблюючи вже ніколи цих знань, я володію мовою, хоч користуватися нею доводиться хіба на міжнародних науковим конгресах. У 1928 р. Катерина Георгіївна виїхала у Радивилів, де замешкала у Качурців, а потім – у Львів. Тут завела знайомства з протестантами-менонітами і давала уроки іноземних мов. Кілька разів приїздила в час канікул у Хотин, а в 1933 р. провела у нас ціле літо. Потім – не знаю, коли і як, – опинилася у Дубні. У 1942 р. я її відвідав на квартирі у цьому місті. Саме в той час проходив поголовний розстріл євреїв. Катерина Георгіївна казала, що не раз прокидається серед ночі від почуття приставленого до її голови пістолета. Вона, мабуть, знала про своє напівєврейське походження (про це ніхто з нею ніколи не говорив) і сподівалась від німців смерті.

У 1944 р., коли німці все населення вивезли з Дубна під час боїв за місто, Катерина Георгіївна знову опинилася у Радивиліві, а відтак – у

Хотині, де якийсь час жила у священника о. Дмитрія Лозов'юка. Після закінчення боїв на лінії між Радивиловом і Бродами Катерина Георгіївна знову повернулась у Радивилів, де нею заопікувалися баптисти-штундисти. Напередодні Великодніх свят у 1945 р. я її відвідав проїздом із Хотина до Львова. Вона почувала себе хворою і лежала в ліжку. Від неї і її господині довідався, що два дні перед тим у селі Лідихів біля Почаєва було забито родину С. С. Вікторовського і його дочки Раїси Стебельської. Коли ж у Великодній четвер вертався зі Львова і знову зайшов провідати Катерину Георгіївну (вона жила в будинку поруч з домом Говорова), її господиня сказала, що «бабушка померла». Десь вона там, бідна, і похована в Радивиліві, на тій частині цвинтаря, де ховали своїх покійників штундисти. Так закінчилося це складне, наповнене працею і пошуками правди життя дуже нещасної людини. Вона була напівсліпа, а внаслідок перенесеної ще у молодості невдалої ортопедичної операції (її оперував знаменитий хірург Пирогов, а потім виявилось, що операція була взагалі не потрібною) одна її нога була скорочена на 2 і 1/2 см.

Ось скільки хрестів у моїй пам'яті ви захитали своїм листом. А я вже думав, що ні Отченаша, ні Катерини Георгіївни ніхто, крім мене, не пам'ятає. Ще могла її пам'ятати моя сестра, але вона після 8 років сталінських таборів і двох років заслання (мала строк 10 років) повернулась із Тайшету хворою і вже 10 років тому померла. Міг би пам'ятати мій друг дитинства, а потім протягом 5-ти років товариш по класу у Дубенській гімназії Ігор Лозов'юк. Але він якраз на Різдвяні свята 1993 року помер...

28.12.94 р.

Дякую за лист, на який, вибачте за це, відповідаю лише сьогодні. Він надійшов, коли я був у Польщі – на Міжнародній конференції з середньовічної військової картографії у Торуні. Зробив там доповідь про план з королівської канцелярії XVII ст., який стосується Берестецької битви, і про його прив'язку до місцевості. Поляки, як завжди, оплатили мені кошти поїздки. Вони дуже цікавляться Берестецькою битвою і вже погоджуються з моєю концепцією про те, що це не була така велика перемога польської шляхти, бо більшість козацької армії вийшла з облоги, і вже через два з половиною місяці Хмельницький мав знову велике й добре озброєне військо.

На другий день після повернення з Польщі я захворів. Через те занедбав усі справи, а зокрема, мусив спішно кінчати дві статті до підручника для вищих шкіл «Нариси з археології українського козацтва». Ось і вийшла затримка з усіма справами.

Дякую за чергові подарунки – фотографію сім'ї Гончариків і тези доповідей конференції «Історичними шляхами Брідщини». Добре, що тези вийшли, хоч вражає непорядність окремих авторів...

Дорогий Федір Калинович!

Дякую за лист від 21.VI. Дуже хотів би зустрітися з Оленою Гончарик і думаю, що вона напевне буде у Радивиліві, зустрінесться з Вами і від Вас

одержить мою адресу... Правда, я не знаю, чи буду у Львові в другій половині липня – Дубенський заповідник просив мене в липні приїхати для пошуків літописного Дубна. Відомо, що в літописах Дубно згадується у 1100 році, але не відомо досі, де воно було. Але, здається, заповідник хоче перенести ці роботи на початок серпня.

Я переживаю велике горе: 10 травня померла моя жінка. Досі не можу прийти до рівноваги, важко переношу свою втрату, працювати ще не можу. Вона походила з Дубна, і ми в IV кл. вчилися в одному класі, разом здавали матуру, разом поступали у Львівський університет, хоча і на різні факультети. Отже, 65 років знайомства і майже 56 років нашого подружжого життя. Вона завжди була для мене вірним другом, надійним помічником у нашому нелегкому житті, мудрим порадиником. Колись у Дубні Вона (Свешніков писав про свою дружину з великої літери. – В. Я.) була першою ученицею на всю гімназію, потім, працюючи після війни у Львівському музеї, здобула там своєю працею, знаннями і здібностями солідний авторитет; була якийсь час завідуючою відділом, але з цієї посади її зняли як безпартійну. Коли вийшла на пенсію, стала жити моєю працею і її результатами. Створила мені в житті умови для наукової праці, вичитувала і коригувала мої статті і книжки.

Але 1-го лютого 1994 р., коли мене досить грубо вигнали з Інституту українознавства (директор сказав: «На оплату вашої півставки інститут грошей не має і через 3 дні вас звільняємо», а на моє запитання, чи я тепер можу в інституті не показуватись, відповів: «Так, так, з першого лютого»), моя жінка так пережила цю форму звільнення, що три дні плакала. Казала: «Ото тобі подяка за життя, присвячене розвитку української історичної науки» – і дістала інсульт. З лікарні вийшла через 5 тижнів, лікарі сподівалися смерті на 89 день. Але пам'ять повністю втратила, не пам'ятала, що має двох дітей і як їх звать. Вдома хатню роботу виконувала нормально, а я постійно її доглядав майже півтора року. У Великодню ніч впала на підлогу, зламала собі шийку бедра і швидко почала втрачати свідомість. Очевидно, це був другий інсульт, який через 19 днів закінчився смертю. Хоч яка Вона була неповноцінна після першого інсульту, я б з радістю погодився доглядати її до кінця своїх днів, але Вона відійшла, не зачекавши на мене. Для мене це – велике горе. Я втратив дуже мені дорогу, любиму і найближчу особу...

З більш приємних новин можу Вам доповісти, що тижнів три тому поляки мене обрали членом (закордонним) Польської Академії наук, точніше *Polskiej Akademii Umiejętności* в Кракові, яка віджила після закінчення у Польщі комуністичного режиму. Це – велика честь, якої не заслужили багато польських учених. Вирішальну роль тут відіграли і мої праці з первісної археології, і дослідження місця Берестецької битви, і книжки про битву, і дослідження давньоруського Звенигорода. Слід відмітити об'єктивну позицію польських колег, адже своєю книжкою я розвінчав міф про величезну перемогу польської шляхти над українським народом під Берестечком, а дослідженням Звенигорода показав, що територія

Звенигородського, а відтак Галицького князівства не належала до «rdzenie polskich ziem». Дирекція інституту українознавства у Львові мені відмовила у званні професора, а поляки зробили мене академіком. Бувають чудеса на світі. Шкода тільки, моя дружина не дожила до цього реваншу. Вона напевно дуже тішилась би. А я під впливом свого горя сприймаю успіх майже байдуже.

Бажаю Вам всього найкращого, перш за все здоров'я, і шлю щирий привіт.

Ваш І. Свешніков.

08.1995 р.

Це був останній лист ученого в Радивилів. Через кілька днів Ігор Кирилович Свешніков помер уві сні.

ФОТОІЛЮСТРАЦІЇ

Ігор Сवेशніков – учень
Дубенської гімназії

1952 рік. Солончени (Молдавія)

1954 рік. Голеркани (Молдавія)

1958 рік

1962 рік. Розкопки у с. Городок
(Рівненська область)

1973 рік. Ігор Свешніков у с. Пляшева (Рівненська область)

1974 рік. «Козацькі могили»

1975 рік.
с. Війниця (Рівненська область)

1977 рік. Археологічна конференція у с. Острів (Рівненська область)

1982 рік. Звенигород (Львівська область).
Зліва направо: Ігор Свешніков,
Роман Могитич, Ірина Свешнікова
(дружина Ігоря Кириловича)

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АН ССРСР – Академія наук Союзу советських соціалістических республік
АН УРСР – Академія наук Української радянської соціалістичної республіки
КАЦ – Культурно-археологічний центр
КЗ – комунальний заклад
ЛДУ – Львівський державний університет
ЛІМ – Львівський історичний музей
ЛНБУ – Львівська національна бібліотека України ім. В. Стефаника
НАН України – Національна академія наук України
НБУВ – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
УРЕ – Українська радянська енциклопедія
УСЭ – Украинская советская энциклопедия
УССР – Украинская советская социалистическая республика
УТОПК – Українське товариство охорони пам'яток історії і культури

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агеев Ю. Н. – 111, 112.
Антоненко В. И. – 111, 112.
Артеменко И. И. – 500.
Артюх В. – 206.
Ауліх В. В. (Аулих В. В.) – 107, 160, 208.
- Багрий Р. С. – 100, 104.
Бажан Н. М. – 115, 131.
Балабко О. – 322.
Бандарівський М. – 209, 279.
Барабаш (Мізюк) І. – 446.
Басараба В. – 323.
Бикова Т. – (490–492).
Бібіков С. М. – 64, 65.
Білас Н. – 210.
Бондарь Н. Н. – 211.
Борисюк О. – 287, 325.
Бортник Ф. К. – 198.
Брайчевська О. А. – 173.
Булига О. – 327, 354, 387, 388.
Буняк Л. – 212.
Бухало Г. – 213–215, 326, 389 –391, (486, 487).
Бухало О. – 213.
- Вакулка А. – (493, 494).
Варич І. – 216.
Васильев В. А. – 111, 112.
Васильєва І. – 484.
Васильченко В. – 377.
Винокур І. С. – 136, 201.
Виткалов В. Г. – 217, 328.
Вінниченко О. – 222.
Вітюк К. – 448.
Власова Г. М. – 24.
Возницький Б. Г. – 103.
Войтюк О. – 218, (498, 499).
Всевиов Л. М. – 506, 507.
- Гавінський А. – 237.
Гаврилевич О. – 425.
Гавриленко О. – 417, 426, 427.
- Гаврилюк С. – 220.
Гаєнко В. – 221.
Галабуз Л. – 214, 257, 259, 264, 269, 301–302, 308, 331, 332, 334, 337, 338, 341, 342, 345, 387, 405, 428, 432, 441, 442, 444, 445, 449, 452.
Генега Р. – 222.
Герета І. П. – 122.
Гнидюк М. Я. – 51, 52.
Гогой П. П. – 329.
Голяк М. О. – 167.
Грибович Р. Т. – 122.
Грицайчук В. – 223, 372.
Гром В. – 330.
Гудима Є. – 450.
Гула О. – 392.
Гуменна Л. – 491.
Гупало В. – 194, 199, 200, 224–227, 331, 378, 379, 381, 386.
- Даниленко Р. – 489.
Данилишин О. – 428.
Дем'янчук Г. – 228, 296, 361.
Дідух Я. – 229.
Дмитренко Н. Г. – 500.
Дмитренко Т. Б. – 230, 417, 429.
Довгань П. М. – 310, 311.
Досенко І. – 231–232.
Дудкевич Б. К. – 51, 52.
Дяхтярчук О. – 380.
- Жуков Е. М. – 35.
Жураковський Б. – 233.
Журко П. – 234.
- Загорулько Н. І. – 414.
Заднепровская Т. Н. – 505–507.
Закалюк К. – 393.
Зарубій Е. – 394, 395.
Зубрицький Ю. – 430.
- Ірченко М. – 455.
Іськов Г. – 359, 418.

Иоаннисян О. М. – 117, 128.

Карпінська Т. – 460.

Кіндратюк Б. – 235.

Коваль Й. – 279.

Кожан Н. М. – 504а.

Козак В. И. – 105, 236.

Козак Д. – 236.

Колодяжний М. – 456.

Коноплюк В. – 332.

Конопля В. М. – 93, 99, 106, 109, 118, 130, 237.

Костшевський Ю. – (60).

Кравцов Л. – 333.

Краєвська К. В. – 508.

Крушельницька Л. І. – 97, 110, 126, 162–165, 169–172, 237, 240–244, 279.

Курдина Ю. – 245.

Кучинко М. М. (Кучінко М. М.) – 118, 246, 247.

Левина Р. Ш. – 505–507.

Ленартович О. – 248, 249.

Лех Я. – 250.

Лозов'юк І. Д. – 230, 265, 429.

Локайчук С. – 278.

Лотоцька М. А. – 334–336, 457.

Лотоцька Н. О. – 337.

Лотоцький Г. – 338–341, 396, 432, 458.

Лотоцький П. Я. – 342, 343, 407, (485).

Лотоцький Ю. – 251.

Любаш М. – 344.

Любецька Н. – 417.

Любимова А. А. – 505.

Лящук В. О. – 177.

Мазурик Ю. – 252.

Маковська В. – 253.

Маланчук В. Ю. – 51–52.

Малеев Ю. Н. (Малеев Ю.) – 162–165, 169–172, 345, 382, 504.

Малишева Л. – 460, 504а.

Марковский Д. Н. – 397–403.

Маркус І. Я. – 254, 275.

Марчук В. – 255.

Массон В. М. – 119.

Мацкевой Л. Г. (Мацкевий Л. Г.) – 80, 110, 126, 256, 257, 404.

Мельник Н. – 258–261, 433.

Мерперт М. – 262.

Милян Т. – 263.

Мицик Ю. А. – 145, 346.

Мізерний А. – 264, 360, 405.

Міхневич Г. – 265.

Мічуда Я. – 347.

Могитич И. Р. (Могытыч И. Р.) – 100, 104, 117, 128.

Молчан С. – 479.

Мочерняк І. – 497.

Мушировський В. – 406.

Ничипорук І. – 486.

Нікольченко Ю. М. – 127, 266–269, 290, 348.

Овсійчук В. К. – 103.

Олійник В. – 270.

Ольхова З. І. (Ольховая З. И.) – 51, 112.

Онищенко О. С. – 501.

Охріменко Г. В. – 216, 252, 254, 271–278, 280.

Панахид Г. – 257.

Паничевний А. Д. – 319, 432.

Пашкевич Г. – 280.

Пащук І. Г. – 177, 185, 281–283, 349, 383, 408, 409, 434, 464, 465, 502, 503.

Пеняк С. І. – 208.

Петегрич В. М. – 108.

Петлюк І. – 384.

Пилипів Л. – 350.

Плесканка І. П. – 166.

Плохій С. М. – 346.

Плясковський І. О. – 351, 352.

Погоральський Я. – 284, 411.

Позіховський О. – 285, (496, 497).

Пономарьова Т. О. – 146, 239, 286, 287, 328, 354, 387, 412–415, (488, 489).

Поровчук В. – 355.

Промська О. Л. – 504а.

Пришляк В. – 407.

Прищепа Б. А. – 236, 289, 290, 356, (495).

Прищепа О. П. – 504а.

Пшенична Л. – 288, 376, 379, 381, 384, 386, 435, 466.

Пшеничний М. – 291, 416, 436–438.

Пшеничний Ю. – 385, 417.

Рожко В. – 407.

Романюк О. – 467.

Рудий В. – 292, 295.

Рыбаков Б. – 357.

Рычков П. – 293.

Савчин Л. М. – 294.

Сарнавська Л. – 358.

Сахнюк Л. Г. – 504а.

Свешнікова Н. – 439.

Сегеда С. – 362, 363.

Сеньків Р. – 496.

Сидоренко В. – 69.

Сидорук В. Й. – 177, 185.

Ситник О. – 297–300.

Скиба А. Д. – 59–61.

Скляренко Н. – 216, 275, 278.

Скруха С. А. – 301.

Смішко М. Ю. – 26, 96, 178.

Смолій В. А. – 189.

Смолінський С. – 419.

Сокульський А. Л. – 302.

Солдатюк М. – (443).

Сологуб Б. – 490.

Сохацький М. – 270.

Стеблій Ф. І. (Стеблій В. И.) – 51, 112.

Стельмащук С. – 494.

Стороженко І. С. – 346.

Суходуб З. – 420, 441.

Табакера В. – 468.

Табачук П. – 469–471.

Татаринов К. А. – 147.

Телегін Д. Я. – 37, 201, 303, 304.

Терський С. – 305, 306.

Тимошейко А. – 472.

Тирак З. М. – 504а.

Ткач В. – 307, 386.

Ткачук Я. – 308.

Трипанчук В. М. – 244.

Тубіна С. – 480, 485, 487.

Українець А. – 309.

Федоришин М. – 245.

Федоров Иван – 124.

Хобта В. – 442, 473.

Целуйко О. – 222.

Цимбалюк Є. – 474, 475, 495.

Цыгылык В. И. – 160.

Чайка Р. М. – 310, 311.

Чекурков В. С. – 356.

Черниш О. П. – 96, 107.

Чирська М. – 364–365.

Шевченко С. В. – 132, 147.

Шевчук С. – 366.

Шишко І. – 444.

Шкоропад В. – 236.

Шледер Й.-Г. – 145.

Шмідт А. – 312.

Шморгун Є. – 313.

Шовкопляс І. Г. – 37, 314, 500, 501.

Юхимчук К. – 315, 421.

Юхимчук М. С. – 367–369, 476.

Яремчук О. – 370.

Ярощук В. П. – 504а.

Ящук В. – 316–321, 371–373, 422–424, 445.

ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Бібліографічні посібники – 500–508.

Вшанування пам'яті – 446–478.

Давньоруські пам'ятки – 3, 7, 18, 96, 104, 125, 132, 208, 224, 229, 245, 270, 284, 310, 311.

Дубно – 38, 200, 377–381, 383, 385, 386.

Звенигород – 10, 12, 13, 15, 49, 59, 110, 117, 128, 134, 138, 139, 143, 147–151, 153–156, 158–161, 173, 178, 186, 192, 195, 196, 199, 226, 227.

Львів – 100, 104, 110, 133.

Муравиця – 41, 108, 290.

Загальні праці – 17, 22, 30, 37, 39, 44, 51, 52, 53–55, 60, 62, 70, 71, 95, 107, 111, 112, 116, 118, 119, 121, 123, 124, 127, 130, 145, 152, 153, 192, 194–196, 198, 207, 210, 212, 214, 215, 217–219, 222, 223, 225, 228, 230, 234, 238, 239, 244, 246, 247, 250–252, 255, 256, 258–261, 264–269, 277, 281–283, 286, 288, 289, 291, 293–302, 305, 306, 308, 309, 312–321.

Козацька доба – 42, 77, 157, 176, 177, 180, 184, 185, 189, 193, 201, 213, 287.

Берестецька битва 1651 р. – 68–70, 75, 76, 90, 101, 102, 116, 123, 135, 145, 146, 168, 174–176, 179–184, 189–191, 197, 203, 231–232, 253, 322–375.

Листування, переписка, спогади – 198, 349, 425–445.

Музеєзнавство, пам'яткознавство – 9, 14, 19, 23, 24, 29, 103, 124, 146, 166, 167, 204, 205, 220, 221, 327, 329, 334, 387–396, 404–424.

Науково-красна премія ім. І. К. Свешнікова – 479–499.

Пам'ятки доби бронзи – 9, 12, 14, 20, 21, 25, 34, 41, 58, 63, 81, 91, 99, 126, 170, 171, 187, 188, 194, 211, 235, 240, 254, 262, 274, 275, 279, 280, 307, 376, 384.

Голіградська культура – 31, 50, 202, 209, 242, 270.

Городоцько-здовбицька культура – 32, 57, 85, 115, 126, 137, 292.

Комарівська культура – 4, 5, 8, 33, 35, 45, 47, 48, 61, 73, 79, 80, 86, 98, 114, 136, 171.

Культура шнурової кераміки – 27, 28, 43, 46, 50, 57, 65, 66, 74, 83, 105, 106, 164.

Культура багатоваликової кераміки – 162.

Культура Ноа – 87, 242.

Підкарпатська культура – 84, 91, 105, 110, 113, 141.

Почапська культура – 72, 92, 142, 169.

Стжижовська культура – 40, 106, 109, 120, 131, 144, 172.

Тшинецька культура – 1, 2, 4, 5, 8, 33, 61, 114, 136, 171.

Пам'ятки доби міді (енеоліт) – 4, 8, 9, 12, 61, 93, 94, 272, 280, 304.

Культура кулястих амфор – 14, 64, 78, 82, 129, 140, 163, 270, 273, 278, 382.

Трипільська культура – 80, 237, 270.

Пам'ятки первісної доби (палеоліт, мезоліт, неоліт) – 56, 96, 119, 122, 152, 206, 216, 233, 236, 257, 271, 276, 303.

Культура лінійно-стрічкової кераміки – 6, 11, 13, 248, 249, 285.

Пам'ятки ранньозалізного віку – 16, 26, 97, 126, 240, 243.

Висоцька культура – 94.

Культура фракійського гельштату – 50.

Лужицька культура – 88.

Милоградська культура – 36, 67, 89, 165.

Пам'ятки ранньослов'янської доби – 263.

Липицька культура – 15, 80.

Черняхівська культура – 80, 270.

Реставрація – 397–403.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Берестечко**, місто (Горохівський район, Волинська область) – 68, 123, 135, 174, 203, 231, 232, 239, 324–328, 342, 344, 347, 353, 354, 419, 420.
- Білий Потік**, село (Чортківський район, Тернопільська область) – 136.
- Білка**, річка, права притока Полтви (басейн Західного Бугу), протікає в межах Перемишлянського та Пустомитівського районів Львівської області – 128, 134, 195.
- Болахівці**, село (Дрогобицький район, Львівська область) – 105, 110, 113.
- Болотня**, село (Перемишлянський район, Львівська область) – 15.
- Борщівщина** (Борщівський район, Тернопільська область) – 279.
- Вісла**, річка, найбільша у басейні Балтійського моря і Польщі – 279.
- Волинська область** – 68, 123, 135, 174, 203.
- Волинь**, історико-географічний край у північно-західній частині України, який охоплює територію Волинської, Рівненської, Житомирської областей – 9, 11, 34, 43, 46, 53, 58, 63, 66, 81, 85, 96, 97, 119, 122, 126, 137, 152, 170, 171, 187, 188, 208, 220, 224, 228, 235, 236, 240, 243, 246, 247, 249, 254, 273–277, 280, 305, 408.
- Ворців**, село (Яворівський район, Львівська область) – 110.
- Глинськ**, село (Здолбунівський район, Рівненська область) – 66.
- Горинь**, річка, права притока Прип'яті (басейн Дніпра), протікає в Рівненській, Хмельницькій, Тернопільській областях – 36, 42, 67, 79, 285, 307.
- Городенківський район** (Івано-Франківська область) – 80.
- Городок**, село (Рівненський район, Рівненська область) – 32, 57, 137, 229, 439.
- Гострий Горб**, урочище (село Листвин, Дубенський район, Рівненська область) – 237, 310, 311.
- Дермань**, село (Здолбунівський район, Рівненська область) – 292.
- Дитиничі**, село (Дубенський (раніше – Вербський) район, Рівненська область) – 26.
- Дністер**, річка, протікає на південному заході України (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька та Одеська області) та в східній частині Молдови – 279.
- Добривода**, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 319, 432.
- Дубенщина** (Дубенський район, Рівненська область) – 38, 380, 382, 384, 385, 425, 436.
- Дубно**, місто, районний центр (Рівненська область) – 200, 378, 379, 381, 383, 386, 416, 417, 426, 427.
- Жорнів**, село (Дубенський район, Рівненська область) – 66.
- Журавлиха**, острів, с. Пляшева (Радивидівський район, Рівненська область) – 221.
- Заліски**, село (Жидачівський район, Львівська область) – 299.
- Заліщанщина** (Заліщицький район, Тернопільська область) – 270.

- Замкова гора (місто Львів) – 100, 104, 110.
- Зарудці, село (Жовківський (раніше – Нестерівський) район, Львівська область) – 18, 208.
- Затока, село (Яворівський (раніше – Івано-Франківський) район, Львівська область) – 1, 2, 5, 299.
- Західний Буг, річка, ліва притока Нарева (басейн Вісли), протікає у Львівській і Волинській областях – 72, 92.
- Звенигород, село (раніше – давньоруське поселення) (Пустомитівський (раніше – Бібркський) район, Львівська область) – 10, 12, 13, 15, 49, 59, 110, 128, 134, 138, 139, 143, 147–151, 153–156, 158–161, 173, 178, 186, 195, 196, 199, 226, 227, 437.
- Здовбиця, село (Здолбунівський район, Рівненська область) – 27, 137.
- Іванне, село (Дубенський район, Рівненська область) – 45, 48, 56, 376, 384.
- Івано-Франківська область (раніше – Станіславська) – 25, 80, 91.
- Іква, річка, права притока Стиру (басейн Дніпра), протікає в межах Бродівського району Львівської області, Кременецького району Тернопільської області та Дубенського і Млинівського районів Рівненської області – 99, 106, 108.
- Канада, країна у північній частині Північної Америки – 214, 215.
- Козакова яма, невелике озеро серед боліт заплави р. Пляшівка (Радивилівський район, Рівненська область) – 175.
- Коломийський район (Івано-Франківська область) – 80.
- Корець, смт, районний центр (Рівненська область) – 293.
- Коритне, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 287.
- Костянець, село (Дубенський район, Рівненська область) – 4, 8, 61, 237.
- Котоване, село (Дрогобицький район, Львівська область) – 6, 249, 299.
- Кружки, урочище (Млинівський район, Рівненська область) – 109.
- Кульчиці, село (Дрогобицький район, Львівська область) – 74.
- Кургани, село (Острозький район, Рівненська область) – 79.
- Лагори, урочище (Млинівський район, Рівненська область) – 99, 109.
- Лиственщина, урочище (село Костянець, Дубенський район, Рівненська область) – 4, 8, 299.
- Листвин, село (Дубенський район, Рівненська область) – 237, 310, 311.
- Львів, місто, обласний центр (Львівська область) – 29, 71, 100, 104, 110, 124, 133, 154, 156, 158, 257, 297, 298, 300, 392, 394, 395, 411.
- Львівська область – 1–3, 5–7, 10, 12, 13, 15, 18, 49, 51, 52, 59, 74, 95, 105, 110–113, 128, 134, 138, 139, 143, 147–151, 153–156, 158–161, 173, 178, 186, 195, 196, 199.
- Мирогоща, смт (Дубенський район, Рівненська область) – 443.
- Митниця, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 77.
- Михалків, село (Борщівський район, Тернопільська область) – 50.
- Млинів, смт, районний центр (Рівненська область) – 106.

- Муравиця, давньоруське поселення, (Млинівський район, Рівненська область) – 41, 108, 290.
- Озліїв, село (Млинівський район, Рівненська область) – 109.
- Оржів, село (Рівненський район, Рівненська область) – 42, 213.
- Острів, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 77, 94, 125, 320, 341.
- Перевердів, село (Млинівський район, Рівненська область) – 99, 106, 109.
- Пересопниця, село (Рівненський район, Рівненська область) – 278.
- Підгірці, село (Бродівський район, Львівська область) – 51, 112.
- Підляшшя, область, що займає територію між Холмщиною на півдні, р. Нарва на півночі, Мазовією (Польща) на заході та Волиню і Поліссям на сході – 220.
- Пляшева, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 77, 175, 293, 320, 322–323, 329, 332–334, 336–339, 389, 390, 423, 424.
- Пляшівка, річка, права притока Стиру (басейн Прип'яті), протікає в межах Радивилівського району Рівненської області – 94, 397–403.
- Поділля, історико-географічна область України, охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької (без північної смуги), Тернопільської (південь), північні райони Одеської областей, а також невеликі території Житомирської, Черкаської, Кіровоградської – 14, 20, 21, 31, 43, 63, 81, 84, 142, 152, 209.
- Подніпров'я, історично-географічна частина України, яка визначається долиною ріки Дніпро. До неї входять центральні і північні області України – 211.
- Полісся, природно-географічний край, розташований на території України, Білорусі, Польщі та Росії – 271.
- Пониква, село (Бродівський район, Львівська область) – 52.
- Попів Горб, урочище (Радивилівський район, Рівненська область) – 93, 335, 341.
- Прикарпаття, історико-етнографічний район України, до якого входить частина Івано-Франківської та Львівської областей – 20, 21, 34, 43, 53, 58, 63, 74, 81, 84, 96, 97, 119, 122, 126, 170, 171, 208, 224, 240, 243.
- Прип'ять, річка (права притока Дніпра), протікає у Волинській, частково у Рівненській, Київській областях та у Білорусі – 279.
- Радивилів, місто, районний центр (Рівненська область) – 198, 445.
- Радивилівщина (Радивилівський район, Рівненська область) – 218.
- Рівненська область (раніше – Ровенська область) – 4, 8, 26, 27, 32, 38, 40–42, 45, 48, 56, 57, 61, 66, 77–79, 93, 94, 99, 106, 108, 109, 125, 127, 130, 137, 175, 198, 200, 207, 233, 281–283, 289, 293, 312, 318.
- Смільниця, передмістя м. Старий Самбір (Старосамбірський район, Львівська область) – 3, 7.
- Старосамбірський район (Львівська область) – 3, 7, 110.
- Стир, річка, права притока Прип'яті, протікає в межах Львівської, Волинської,

- Рівненської областей та в Білорусі – 307.
- Страклів, село (Дубенський район, Рівненська область) – 66.
- Стрільче, село (Городенківський район, Івано-Франківська область) – 91.
- Сухостав, село (Гусятинський (раніше – Копичинський) район, Тернопільська область) – 16.
- Тернопільська область – 16, 50, 54, 130, 136.
- Холмщина, історико-географічна область, яка на заході межує з польською Люблінщиною, на сході – з Волинню, на півночі – з Підляшшям, на півдні – з Галичиною – 220.
- Хотин, село (Радивилівський район, Рівненська область) – 198, 212, 230, 258–261, 265, 291, 316, 317, 434, 440.
- Хрінницьке водоймище (село Хрінники, Демидівський район, Рівненська область) – 236.
- Україна (раніше – Українська РСР) – 37, 64, 65, 207, 248, 272, 314.
- Устя, річка, ліва притока Горині, протікає в межах Здолбунівського та Рівненського районів Рівненської області – 28.

СПИСОК ПЕРЕГЛЯНУТИХ І РОЗПИСАНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Археологія (ж)	Надзбручанська правда (Борщів, Тернопільська обл.)
Вільне життя (Тернопіль)	Наука и религія (ж)
Вільне слово	Наука і суспільство (ж)
Вісник АН УРСР (ж)	Нове життя (Здолбунів)
Вісник Дубенщини	
Вісті Рівненщини	Пам'ятники України (ж)
Віче Костопільщини	Пам'ятки України: історія та культура (ж)
Волинь	Прапор перемоги (Червоноармійськ – Радивилів)
Володимирецький вісник	Провінційка
Голос України	
Дзвін (ж)	Рабочая газета
Діалог	Рівне
Духовна нива (Рівне)	Рівне вечірнє
	Рівне Час
Жовтень (ж)	Рівненська газета
	Робітнича газета
Замкова гора (Острог)	Российская археология (ж)
Замок (Дубно)	
Зміна	Сім днів
Зоря комунізму (Острог)	Скриня (Дубно)
Ивестия (Москва)	Український ботанічний журнал (ж)
Кур'єр подій (Дубно)	Український історичний журнал (ж)
Ленінська молодь (Львів)	
Львовская правда	Червона зірка (Дубно)
Медичні кадри (Львів)	Червоний прапор

ЗМІСТ

Малишева Л. Від укладача.....	3
Пономарьова Т. Ігор Свешніков і Рівненщина.....	6
Юхимчук К. Невтомний дослідник старовини.....	12
Наукові праці та публікації І. К. Свешнікова.....	14
Публікації про життя і діяльність І. К. Свешнікова.....	33
Археолог, історик, краєзнавець.....	33
Дослідник місця Берестецької битви.....	44
Дослідник Дубенщини.....	49
Музеєзнавець, реставратор.....	50
Листування, переписка, спогади.....	54
Вшанування пам'яті археолога, вченого-земляка.....	56
Науково-краєзнавча премія ім. І. К. Свешнікова в галузі охорони культурної спадщини краю.....	58
Лауреати премії ім. І. К. Свешнікова.....	59
Бібліографічні посібники.....	61
Присвяти І. К. Свешнікову.....	62
Пономарьова Т. Архів І. К. Свешнікова.....	62
Прищеп Б. Зустрічі на польових дорогах.....	66
Пшеничний М. «Хочу надіятись, що переможу темні сили»: епістолярні спомини.....	70
Суходуб З. Земля повертає пам'ять: нарис-спогад про Ігоря Свешнікова.....	78
Мізерний А. Незабутній. Кілька штрихів до портрета Ігоря Кириловича Свешнікова.....	87
Нікольченко Ю. М. Історико-краєзнавчі студії І. К. Свешнікова....	91
Мельник Н. Хотин у житті Свешнікових.....	94
Ящук В. «Коли ми жили в Радивиліві...»: зі спогадів відомого археолога.....	101
Фотоілюстрації.....	113
Список скорочень.....	115
Іменний покажчик.....	116
Тематичний покажчик.....	119
Географічний покажчик.....	121
Список переглянутих і розписаних періодичних видань.....	125

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
БІБЛІОГРАФІЧНЕ ВИДАННЯ

УДК 016:902 (477)
ББК 91.9:63.5 (4Укр)
I-269

Ігор Свешніков – археолог, історик, краєзнавець : наук.-допом. біобібліогр. покажч. / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Л. М. Малишева ; наук. ред.: О. Л. Промська ; відп. за вип.: В. П. Ярошук. – Рівне : Волин. обереги, 2015. – 128 с. – (Серія «Дослідники Рівненського краю»).

Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик присвячений пам'яті відомого на Рівненщині археолога, історика, краєзнавця, доктора історичних наук Ігоря Кириловича Свешнікова.

У покажчику з найбільшою повнотою представлено відомості про наукові праці, статті, архівні та неопубліковані документи І. К. Свешнікова з 1946 по 2015 рр. та публікації про його життя і діяльність. Відбір документів завершено у вересні 2015 р.

У покажчику відображено монографії, колективні праці, довідкові видання, навчальні та бібліографічні посібники, статті із наукових збірників, матеріалів конференцій, журналів, продовжуваних і періодичних видань українською, російською та польською мовами. Допоміжний апарат видання складається з іменного, тематичного, географічного покажчиків, списку переглянутих періодичних видань, списку скорочень.

Посібник призначений для науковців, істориків, археологів, музеєзнавців, краєзнавців і всіх, хто цікавиться археологічною спадщиною Рівненщини, зокрема спадщиною великого вченого І. К. Свешнікова.

Укладач:

Л. М. Малишева, завідувача відділом формування бібліографічного ресурсу, баз даних та обслуговування користувачів Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Науковий редактор:

О. Л. Промська, заступник директора з наукової роботи та автоматизації Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, кандидат історичних наук.

Відповідальний за випуск:

В. П. Ярошук, директор Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України.

ISBN 978-966-416-413-6

© КЗ «Рівненська обласна універсальна
наукова бібліотека» РОР, 2015
© Видавництво «Волинські обереги», 2015

Підписано до друку 25.11.2015 р. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура "Times". Друк офсет.

Ум. друк. арк. 7,44. Наклад 100 пр. Зам. 67.

Видавництво "Волинські обереги".

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi@mail15.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва "Волинські обереги".